MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
CIVILINĖS IR KOMERCINĖS TEISĖS KATEDRA

JUSTINA MARKEVIČIŪTĖ
Civilinės teisės studijų programa

CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS NETAIKYMAS IR ATLEIDIMAS. TEISMŲ PRAKTIKA

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas -
Doc. dr. Antanas Rudzinskas

Vilnius, 2011

TURINYS

ĮVADAS 3
1. CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS NETAIKYMO IR ATLEIDIMO NUO CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS SAMPRATA IR REIKŠMĖ 6
1.1. Civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės santykis 6
1.2. Civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo pagrindų samprata ir klasifikacija 8
2. BENDRIEJI CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS NETAIKYMO IR ATLEIDIMO NUO CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS PAGRINDAI, JŲ VIETA CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS SISTEMOJE 11
2.1. Nenugalima jėga (*force majeure*) 11
2.2. Valstybės veiksmai 22
2.3. Trečiojo asmens veikla 25
2.4. Nukentėjusio asmens veiksmai 29
2.5. Būtinasis reikalingumas 35
2.6. Būtinoji gintis 38
2.7. Savigyna 41
3. KITI CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS NETAIKYMO IR ATLEIDIMO NUO CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS PAGRINDAI 45
3.1. Įstatymuose numatyti specialūs civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindai 45
3.2. Šalių susitarimai dėl civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės 53
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS 58
LITERATŪROS SĄRAŠAS 60
SANTRAUKA 67
SUMMARY 68

ĮVADAS

Temos aktualumas ir problematika. Visi civilinių teisinių santykių dalyviai turi pareigą tinkamai vykdyti įstatyme ar sutartyje numatytas prievoles bei nepažeisti bendro pobūdžio taisyklės elgtis atidžiai ir rūpestingai. Į neteisėtą asmens elgesį ir pažeistą privatų interesą reaguojama civilinėmis teisinėmis priemonėmis. Viena iš tokių priemonių – civilinė atsakomybė - neigiamos turtinės sankcijos pritaikymas pažeidėjui. Tačiau sudėtinguose visuomeniniuose santykiuose dažniai atsiranda tam tikrų objektyvių aplinkybių, dėl kurių asmuo negali įvykdyti sutartimi prisiimtų įsipareigojimu arba būna priverstas pažeisti pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai. Tokiu atveju atsakomybės taikymas asmeniui prieštarautų tiek bendram teisingumo principui, tiek konkrečios civilinės atsakomybės rūšies principams ir paskirčiai. Atsižvelgiant į tai, teisės aktuose yra įtvirtintos civilinę atsakomybę eliminuojančios arba ją ribojančios sąlygos, principai ir būdai.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso [1] (toliau – Civilinis kodeksas arba CK) 6.253 straipsnyje įtvirtintos bendros civilinės atsakomybės taikymo išimtys – pagrindai (*force majeure*, valstybės veiksmai, trečiojo asmens veikla, nukentėjusio asmens veiksmai, būtinasis reikalingumas, būtinoji gintis ir savigyna), kuriais remiantis civilinė atsakomybė netaikoma arba asmuo gali būti visiškai ar iš dalies atleistas nuo civilinės atsakomybės. Specifinius civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės atvejus gali numatyti specialios normos, atskiri įstatymai arba šalių susitarimai. Baigiamojo darbo apimtis neleidžia išnagrinėti visų civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės atvejų, todėl siekiant darbą padaryti išsamesnį, didesnis dėmesys bus skiriamas bendrųjų įstatymo numatytų atleidimo nuo civilinės atsakomybės ir jos netaikymo pagrindų teisiniam reguliavimui ir taikymui teismų praktikoje.

Temos naujumas. Pasirinkta tema teisinėje literatūroje iki šiol nėra išsamiai išnagrinėta. Lietuvos teisės doktrinoje nėra darbų, kuriuose būtų išsamiai nagrinėjami atleidimo nuo civilinės atsakomybės ar jos netaikymo institutai. Trumpa atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindų charakteristika bei šių pagrindų reglamentavimo užsienio valstybėse apžvalga pateikta prof. V.Mikelėno monografijoje.[2] Koncentruotai civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo pagrindai aprašyti D.Ambrasienės, E.Baranausko. D.Bublienės ir kt. autorių parengtame vadovėlyje „Civilinė teisė. Prievolių teisė“.[3] Vežėjų keliais atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindus analizavo E.Sinkevičius.[4] Savigyną, kaip savarankišką civilinių teisių gynimo būdą ir atleidimo nuo civilinės

[1] Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.
[2] Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 248-273.
[3] Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. / red. Ambrasienė D., Baranauskas E. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009. P. 198-203.
[4] E.Sinkevičius „Privilegijuoti“ vežėjo automobilių keliais atleidimo nuo atsakomybės pagrindai // Jurisprudencija, 2006, Nr. 2(80). P. 90-99.

atsakomybės pagrindą, nagrinėjo P.A.Miškinis.[5] Iš užsienio autorių atskirus civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo aspektus nagrinėjo B.Nicholas, E.McKedrick, K.Zweigert, J.D.Calamari, J.M.Perillo, W.L.Prosser, W.P.Keeton, R.Lewis ir kiti. Paprastai autoriai apsiriboja minimaliais teoriniais atleidimo nuo civilinės atsakomybės ar jos netaikymo pagrindų paaiškinimais, tačiau nepateikia gilesnės, išsamesnės civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo analizės.

Intensyvėjant gyvenimo tempui bei nuolat besikeičiant ekonominei realybei vis dažniau susiduriama su aplinkybėmis, kurios sąlygoja sutartinių įsipareigojimų neįvykdymą arba įtakoja delikto padarymą. Atsižvelgiant į tai, civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo jos klausimas tampa vis aktualesnis. Kiekvienoje konkrečioje byloje civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės klausimą sprendžia teismas. Praktikoje pasitaiko atvejų, kai teismai spręsdami civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės klausimus, skirtingai aiškina ir vertina tam tikras faktines aplinkybes. Todėl aiškus nagrinėjamų sąvokų suvokimas, tikslus atleidimo nuo civilinės atsakomybės ir civilinės atsakomybės netaikymo pagrindų turinio aiškinimas yra svarbus ne tik teorijoje, bet ir praktikoje. Atsižvelgiant į tai, darbe siekiama atsakyti į **ginamuosius klausimus**:

– ar civilinės teisės reikalavimų pažeidimas - teisės aktų ar sutarties nustatytų elgesio taisyklių nesilaikymas, visada sąlygoja civilinės atsakomybės taikymą įpareigotam asmeniui;

– ar esamas įstatyminis civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindų reglamentavimas leidžia juos tinkamai taikyti Lietuvos teismams;

– ar šalims leidžiama nukrypti nuo įstatyminių nuostatų, nustatant kitokias nei įstatyme įtvirtintas civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės taikymo sąlygas.

Šio darbo **tyrimo objektas** – teisės normų, numatančių civilinės atsakomybės netaikymą ir atleidimą nuo civilinės atsakomybės, teorinės ir praktinės įgyvendinimo problemos. **Dalykas** – civilinės atsakomybės netaikymą ir atleidimą reglamentuojančios teisės normos, mokslinė literatūra šiuo klausimu bei teismų praktika.

Pagrindinis šio darbo **tikslas** – atskleisti civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės teisinio reglamentavimo teorinius ir praktinius aspektus, pateikiant teismų praktikos analizę nagrinėjamu klausimu.

Užsibrėžtam tikslui pasiekti keliami šie **uždaviniai**:

– remiantis analizės bei sisteminiu metodais atskleisti civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės sąvokų esmę bei pateikti kuo išsamesnę civilinę atsakomybę šalinančių pagrindų sampratą ir klasifikaciją;

[5] Miškinis P.A. Savigyna Lietuvos civilinėje teisėje // Jurisprudencija, 2002, Nr. 28(20). P. 17-22.

– remiantis Lietuvos bei užsienio valstybių teisės doktrina ir teismų praktika išanalizuoti civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindų turinį ir taikymo sąlygas;

– analizuojant teismų praktiką koncentruotai išnagrinėti civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės taikymo problemas;

– išsiaiškinti, ar šalims leidžiama nukrypti nuo įstatyminių nuostatų, sutartyje nustatant kitokias nei įstatyme įtvirtintas civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės taikymo sąlygas.

Atsižvelgiant į darbo problematiką ir jame keliamus uždavinius darbe taikomi šie **tyrimo metodai**:

– naudojant dokumentų analizės bei sisteminį metodus tiriama Lietuvos ir užsienio valstybių teisės aktų ir teismų sprendimų bei kitų dokumentų informacija;

– remiantis istoriniu metodu atskleidžiama civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo jos institutų prigimtis ir raida;

– pasitelkiant lyginamąjį metodą lyginamas Lietuvos ir užsienio teisės doktrinų ir teismų požiūris į atskirus civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo jos pagrindus;

– naudojant apibendrinimo ir loginį metodus formuluojamos bei pateikiamos išvados.

Darbo struktūra. Pirmajame darbo skyriuje atskleidžiamas atleidimo nuo civilinės atsakomybės ir civilinės atsakomybės netaikymo santykis, pateikiama civilinę atsakomybę bei jos taikymą šalinančių pagrindų samprata ir klasifikacija. Antrasis skyrius yra pagrindinė darbo dalis, kurioje atskleidžiamas bendrųjų atleidimo nuo civilinės atsakomybės ar jos netaikymo pagrindų turinys bei taikymo sąlygos. Trečiajame skyriuje analizuojami kiti specialūs atleidimo nuo civilinės atsakomybės ar jos netaikymo atvejai bei šalių susitarimai dėl civilinės atsakomybės netaikymo ar ribojimo.

1. CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS NETAIKYMO IR ATLEIDIMO NUO CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS SAMPRATA IR REIKŠMĖ

1.1. CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS NETAIKYMO IR ATLEIDIMO NUO CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS SANTYKIS

Kiekvienas visuomenės narys turi atitinkamas teises bei pareigas, kurios privalo būti gerbiamos kitų visuomenės narių, tačiau dėl egzistuojančios įvairių privačių ir viešųjų interesų konkurencijos neretai pažeidžiamos atskiro individo teisės. Atsižvelgiant į tai, visuomenėje egzistuoja mechanizmas – teisinė atsakomybė, kuri padeda atstatyti pažeistas teises ir atlyginti atsiradusią žalą. Paprastai teisinė atsakomybė suprantama kaip tam tikra prievolė, atsirandanti asmeniui pažeidus kito asmens interesus, taip pat kaip tam tikra asmens būklė, kurioje asmuo yra atsakingas už padarytą žalą.[6]

Asmens teisė į jam padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje.[7] Šio principo turinys bei įgyvendinimo tvarka nustatoma Civilinio kodekso normose (teisinį žalos atlyginimo mechanizmą įtvirtina civilinės atsakomybės institutas). Civilinio kodekso 6.245 straipsnyje yra pateikta civilinės atsakomybės samprata, pagal kurią civilinė atsakomybė suprantama kaip turtinė prievolė, kurios viena šalis turi teisę reikalauti atlyginti nuostolius (žalą) ar sumokėti netesybas (baudą, delspinigius), o kita šalis privalo atlyginti padarytus nuostolius (žalą) ar sumokėti netesybas (baudą, delspinigius). Ši turtinė prievolė atsiranda asmeniui neįvykdžius ar netinkamai įvykdžius įstatyme ar sutartyje nustatytą pareigą, taip pat neleistinu būdu ar neleistinomis priemonėmis įgyvendinant savo teises t.y. piktnaudžiaujant teise. Atitinkamai yra skiriamos sutartinė civilinė atsakomybė, kurios atsiradimo pagrindas yra sutarties pažeidimas, ir deliktinė civilinė atsakomybė, kuri atsiranda padarius deliktą.

Tačiau tam, kad asmeniui būtų pritaikyta civilinė atsakomybė, būtina nustatyti tam tikrų juridinių faktų (civilinės atsakomybės sąlygų) egzistavimą. Civilinė atsakomybė yra galima tik esant visoms būtinosioms jos sąlygoms: neteisėtiems veiksmams, žalai (nuostoliams), priežastiniam ryšiui tarp neteisėtų veiksmų ir žalos (nuostolių) bei privalančio atsakyti subjekto kaltei. Priklausomai nuo civilinės atsakomybės pobūdžio ne visos sąlygos yra privalomos atsirasti civilinei atsakomybei. Civilinio kodekso 6.248 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta bendroji taisyklė, jog civilinė atsakomybė atsiranda tik tais atvejais, jeigu įpareigotas asmuo kaltas, tačiau tas pats straipsnis numato galimybę įstatymu arba sutartimi nustatyti šios taisyklės išimtis, kai civilinė atsakomybė atsiranda be kaltės. Vadinamoji griežtoji atsakomybė numatyta Civilinio kodekso 6.256 straipsnio 4

[6] Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 178; Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 16.

[7] Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992. Nr. 31-953.

dalyje, 6.266, 6.267, 6.270 ir kituose straipsniuose. Tik esant privalomoms civilinės atsakomybės sąlygoms galime kalbėti apie civilinės atsakomybės taikymą asmeniui, pažeidusiam savo sutartinius įsipareigojimus ar nesilaikiusiam bendrosios pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai. Išanalizavus konkrečios bylos aplinkybes ir paaiškėjus, jog nėra vienos iš būtinų civilinės atsakomybės sąlygų civilinė atsakomybė apskiritai negalima.

Esant visoms civilinės atsakomybės sąlygoms asmuo, padaręs žalą ar sukėlęs nuostolius tampa atsakingu ir turi patenkinti jam pareikštus reikalavimus. Tačiau svarbu išsiaiškinti, ar civilinės atsakomybės sąlygų egzistavimas visuomet garantuoja, jog asmeniui bus taikoma civilinė atsakomybė? Ar asmuo gali išvengti turtinio pobūdžio sankcijų tais atvejais, kai pareigos nesilaikymą ir žalos padarymą sąlygojo tam tikros objektyvios, nuo jo nepriklausančios faktinės aplinkybės?

Ar civilinė atsakomybė bus taikoma konkrečiu sutartinių įsipareigojimų ar pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai nesilaikymo atveju, priklauso ne tik nuo to, ar bus nustatytos civilinės atsakomybės sąlygos. Net ir nustačius reikiamus civilinės atsakomybės pagrindus būtina patikrinti, ar nėra faktų, dėl kurių skolininkui civilinė atsakomybė nebus pritaikyta. Dažnai pareigos nesilaikymą ir žalos padarymą sąlygoja objektyvūs, nuo asmens nepriklausantys veiksniai. Tokiais atvejais atsakomybės taikymas asmeniui prieštarautų tiek bendram teisingumo principui, tiek civilinės atsakomybės principams ir paskirčiai. Atsižvelgiant į tai, teisės aktuose numatytos civilinę atsakomybę eliminuojančios arba ją ribojančios sąlygos, kurių pagrindu civilinė atsakomybė apskritai neatsiranda arba asmuo, nors ir pažeidęs sutartinius įsipareigojimus ar padaręs deliktą, yra visiškai ar iš dalies atleidžiamas nuo civilinės atsakomybės.

Tiek Lietuvos, tiek užsienio šalių teisinėje literatūroje atleidimas nuo civilinės atsakomybės ir atvejai, kai civilinė atsakomybė visai neatsiranda, dažniausiai nėra aiškiai ir griežtai atribojami. Civilinio kodekso 6.253 straipsnyje taip pat vartojamos dvi sąvokos – “civilinės atsakomybės netaikymas” ir “atleidimas nuo civilinės atsakomybės”. Įstatymų leidėjas neteikia didelės reikšmės civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės atribojimui. Minėtame straipsnyje nepateikiami civilinės atsakomybės netaikymo bei atleidimo nuo civilinės atsakomybės apibrėžimai, neatskleidžiamas šių institutų santykis. Apsiribojama tik aplinkybių, kurių pagrindu civilinė atsakomybės neatsiranda arba asmuo gali būti iš dalies ar visiškai atleistas nuo civilinės atsakomybės, įtvirtinimu.

Civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės sąvokų aiškinimą galime rasti teisės doktrinoje. Civilinio kodekso komentaro autoriaus prof. V. Mikelėno nuomone, pirmoji sąvoka yra platesnė ir apima visus, net ir Civilinio kodekso 6.253 straipsnyje neminimus atvejus, kai asmens civilinė atsakomybė apskritai negali atsirasti. Su tokia autoriaus nuomone reikėtų sutikti. Civilinės atsakomybės netaikymo sąvoka apima ne tik atleidimo nuo civilinės

atsakomybės atvejus, bet ir tuos atvejus, kai nenustatomos visos būtinos sąlygos prievolę pažeidusio asmens civilinei atsakomybei atsirasti. Tokiais atvejais civilinė atsakomybė visai negalima, nes padarytą žalą sąlygoja ne įpareigoto asmens veiksmai ar neveikimas, bet pašalinė priežastis. Tuo tarpu atleidimo nuo civilinės atsakomybės klausimas gali būti keliamas tik tada, kai nors ir nustatomos visos atsakomybei kilti reikalingos sąlygos, tačiau asmuo, kuriam pareiškiami reikalavimai, įrodo esant aplinkybes, dėl kurių jis visiškai ar iš dalies gali būti atleidžiamas nuo civilinės atsakomybės. Tokio civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės atribojimo laikomasi ir teismų praktikoje.[8] Be to, reikia pažymėti, kad civilinės atsakomybės netaikymas visada yra absoliutus, t.y. civilinė atsakomybė asmeniui visiškai netaikoma. Tuo tarpu atleidimo nuo civilinės atsakomybės atveju numatomos ir dalinio atleidimo nuo civilinės atsakomybės sąlygos. Pavyzdžiui, asmuo, atlikdamas teisėtus veiksmus, kartais gali peržengti šių veiksmų ribas bei padaryti papildomos žalos. Atsižvelgiant į dalino atleidimo nuo civilinės atsakomybės sąlygas, asmuo gali būti atleidžiamas nuo žalos, kurią sąlygojo tik teisėti veiksmai, atlyginimo. Taigi apibendrinat galime teigti, kad atleidimo nuo civilinės atsakomybės ir civilinės atsakomybės netaikymo sąvokų santykis atitinka dalies ir visumos santykį.

1.2. CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS NETAIKYMO IR ATLEIDIMO NUO CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS PAGRINDŲ SAMPRATA IR KLASIFIKACIJA

Civilinės atsakomybės taikymas priklauso ne tik nuo to, ar konkrečioje byloje nustatyti skolininko civilinės atsakomybės pagrindai, bet ir nuo to, ar nėra jo atsakomybę šalinančių aplinkybių. Faktinio pobūdžio aplinkybės, su kuriomis įstatymas sieja civilinės atsakomybės netaikymą ar atleidimą nuo jos visiškai arba iš dalies, yra civilinės atsakomybės netaikymo arba atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindai. Tai galimi atsakovo civilinės atsakomybės byloje gynybos būdai. Pažymėtina, jog įrodęs bent vieną atleidimo nuo atsakomybės ar jos netaikymo pagrindą, atsakovas gali apsiginti civilinėje byloje, kurioje pareiškiami reikalavimai dėl atsiradusios žalos. Todėl civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo jos pagrindai taip pat gali būti traktuojami ir kaip gynybos nuo pareikšto ieškinio būdai.

Kadangi civilinę atsakomybę sudaro atskiros teisės normų grupės, reguliuojančios vieną nuo kito įvairiais požymiais besiskiriančius vienarūšius teisinius santykius, tai ir civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo jos pagrindus įtvirtinančios teisės normos yra skirtingos. Civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo atsakomybės pagrindai yra skirtingi įvairiais aspektais, tačiau autorės nuomone, šiuos pagrindus galima išskirti į keletą grupių.

[8] Lietuvos Apeliacinio Teismo 2008 m. gruodžio 22 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „Naujoji švara“ v. UAB „Baltijos ąžuolas“,* Nr. 2A-478, kat. 42.4.; 44.2.; 44.3.

Visų pirma reikėtų išskirti atvejus, kai civilinė atsakomybė apskritai negali kilti dėl būtinųjų civilinės atsakomybės sąlygų nebuvimo: neteisėtų veiksmų ar neveikimo, priežastinio ryšio, kaltės (kai civilinė atsakomybė siejama su kalte) ir žalos (nuostolių).

Pagal taikomos civilinės atsakomybės rūšį civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindai gali būti:

1) civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindai sutartinės atsakomybės atvejais;

2) civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindai deliktinės atsakomybės atvejais.

Atsižvelgiant į tai, ar visiškai, ar tik iš dalies atleidžiama nuo civilinės atsakomybės, galima išskirti:

1) pagrindus visiškai atleidžiančius nuo civilinės atsakomybės;

2) pagrindus iš dalies atleidžiančius nuo civilinės atsakomybės, t.y. mažinančius civilinę atsakomybę.

Pagal atsakomybės pobūdį išskirtini:

1) civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindai taikomi griežtos atsakomybės atvejais;

2) civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindai taikomi atsakomybės su kalte atvejais.

Civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo jos pagrindus taip pat galima suskirstyti į;

1) bendruosius civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindus (*force majeure*, valstybės veiksmai, trečiojo asmens veikla, nukentėjusio asmens veiksmai, būtinasis reikalingumas, būtinoji gintis, savigyna);

2) specialius, įstatymo numatytus civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo jos pagrindus (pavyzdžiui, gamintojo ir paslaugų teikėjo atleidimo nuo atsakomybės už žalą, padarytą dėl nekokybiškų produktų ir paslaugų, pagrindai įtvirtinti Civilinio kodekso 6.298 straipsnio 1 dalyje; vežėjo atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindai pagal Ženevos 1956 m. Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencijos (CMR) normas ir kt.);

3) šalių susitarimu nustatytus civilinės atsakomybės ribojimo ar panaikinimo atvejus.

Remiantis pateikta civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindų klasifikacija galime daryti išvadą, kad nuo to kokio pobūdžio civilinė atsakomybė taikoma konkrečių santykių atžvilgiu priklauso įpareigoto asmens, pažeidusio sutartinius įsipareigojimus ar nesilaikiusio bendros pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai bei padariusiam žalos nukentėjusiam asmeniui, galimybė apsiginti nuo jam pareikštų reikalavimų ir būti atleistam nuo civilinės atsakomybės, įrodžius egzistavus tam tikras faktines aplinkybes.

Tačiau kartais ta pati faktinė aplinkybė, su kuria įstatymų leidėjas sieja civilinės atsakomybės netaikymą ar atleidimą nuo jos, gali turėti skirtingą reikšmę. Kaip teigia prof. V.Milelėnas veikale „Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai“ nenugalima jėga gali būti ir civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindas. Jeigu civilinė atsakomybė yra siejama su kalte, tačiau nėra įpareigoto asmens kaltės dėl sutartinių įsipareigojimų nevykdymo ar delikto padarymo, civilinė atsakomybė neatsiras. Todėl nenugalima jėga, jeigu ji sąlygojo sutarties pažeidimą ar delikto padarymą, bus pagrindas netaikyti civilinės atsakomybės, nes žala tokiu atveju atsirado dėl nenugalimos jėgos poveikio, o ne dėl įpareigoto asmens tyčios ar didelio neatsargumo. Tuo tarpu, kai įstatymas numato griežtą atsakomybę, t.y. atsakomybę be kaltės, nenugalima jėga gali būti laikoma atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindu. Jeigu civilinei atsakomybei atsirasti nebūtina kaltė, o asmuo nevykdydamas savo sutartinių prievolių ar nesilaikydamas pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai tokias veiksmais padarė žalos kitam asmeniui, pareiškus ieškinį dėl nuostolių atlyginimo, atsakovas gali būti visiškai ar iš dalies atleistas nuo civilinės atsakomybės, jeigu įrodo, kad žala atsirado dėl nenugalimos jėgos.

Priėjus prie išvados, kad nenugalima jėga yra pagrindas atleisti nuo griežtos civilinės atsakomybės, neaiškumo įneša Civilinio kodekso 6.212 straipsnio, kuris įtvirtina sutarties neįvykdymo dėl nenugalimos jėgos teisines pasekmes, formuluotė. Šiame straipsnyje numatyta, kad šalis, įrodžiusi, jog sutartis neįvykdyta dėl aplinkybių, kurių ji negalėjo kontroliuoti bei protingai numatyti sutarties sudarymo metu ir, kad negalėjo užkirsti kelio šių aplinkybių ar jų pasekmių atsiradimui, t.y dėl nenugalimos, yra atleidžiama nuo atsakomybės už sutarties nevykdymą. Toks formuluotės aiškinimas leistų teigti, kad Civilinio kodekso 6.212 straipsnis yra taikomas tik griežtos sutartinės atsakomybės atvejais. Tuo tarpu šio straipsnio komentare, teigiama, kad komentuojama norma nustato vieną iš atvejų, kai sutarties neįvykdymas yra pateisinamas ir už tai netaikoma civilinė atsakomybė bei pateikiama nuoroda į Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 2 dalį.[9] Taigi galime daryti išvadą, kad toks šio straipsnio formulavimas rodo nenuoseklią įstatymų leidėjo poziciją, įtvirtinat tą patį institutą reglamentuojančias normas.

Apibendrinant galima teigti, kad sutartyje ar įstatyme numatytų įpareigojimų nevykdymas, net ir esant visoms civilinei atsakomybei atsirasti būtinoms sąlygoms, ne visuomet sąlygoja civilinės atsakomybės taikymą įpareigotam asmeniui. Minėtų pareigų nesilaikymą gali lemti objektyvios nuo asmens nepriklausančios aplinkybės. Su tokiomis faktinio pobūdžio aplinkybėmis, įstatymų leidėjas sieja civilinės atsakomybės netaikymą arba atleidimą nuo jos, įtvirtindamas pagrindus, kuriems esant civilinė atsakomybė netaikoma arba asmuo visiškai ar iš dalies atleidžiamas nuo civilinės atsakomybės.

[9] Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Vilnius: Justitia, 2003, P. 283.

2. BENDRIEJI CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS NETAIKYMO IR ATLEIDIMO NUO CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS PAGRINDAI, JŲ VIETA CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS SISTEMOJE

Civilinio kodekso 6.253 straipsnyje įtvirtinti bendrieji civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindai. Remiantis šio straipsnio 1 dalimi, civilinė atsakomybė netaikoma, taip pat asmuo gali būti visiškai ar iš dalies atleidžiamas nuo civilinės atsakomybės įrodęs tam tikras faktinio pobūdžio aplinkybes: nenugalimą jėgą, valstybės veiksmus, trečiojo asmens veiklą, nukentėjusio asmens veiksmus, būtinąjį reikalingumą, būtinąją gintį arba savigyną. Pareiškus ieškinį dėl nuostolių atlyginimo, atsakovas gali sėkmingai apsiginti, jeigu įrodo esant bent vieną iš šiame straipsnyje numatytų pagrindų. Pažymėtina, kad tai tik pavyzdinis atsakovo gynybos būdų sąrašas, nes įstatymas ar šalių susitarimas gali numatyti ir kitokius atleidimo nuo civilinės atsakomybės ar jos netaikymo pagrindus (Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 9 dalis). Toliau šiame darbe bus analizuojamas atskirų Civilinio kodekso 6.253 straipsnyje įtvirtintų pagrindų turinys bei jų taikymo sąlygos.

2.1. NENUGALIMA JĖGA (*FORCE MAJOURE*)

Nenugalimos jėgos (f*orce majeure*) doktrina yra kildinama iš Prancūzijos teisės, nors šis terminas jau buvo žinomas romėnų laikais. Prancūzijos civilinio kodekso 1148 straipsnyje įtvirtinta, kad skolininkas neprivalo atlyginti nuostolių, jeigu dėl *force majeure* ar kitų nenumatytų aplinkybių (*cas fortut*) jis neįvykdė to, ką buvo įsipareigojęs įvykdyti arba atliko veiksmus, kuriuos buvo draudžiama atlikti.[10] Prancūzijos kodeksas nekonkretizuoja, kokiais požymiais turi pasižymėti įvykis, kad būtų pripažintas *force majeure* aplinkybe. Tačiau šiuos požymius yra gana plačiai išplėtoję Prancūzijos teismai.[11] Remiantis Prancūzijos teismų praktika, tradiciškai nenugalima jėga yra laikomas įvykis, kuris yra neišvengiamas, iš anksto nenumatytas ir nepriklausantis nuo skolininko.

Nenugalimos jėgos institutas yra įtvirtintas ir Vokietijos civiliniame kodekse. Šio kodekso 275 straipsnis nustato, jog skolininkas atleidžiamas nuo prievolės įvykdymo, jeigu jos įvykdymas tapo negalimu dėl aplinkybės, įvykusios po prievolės atsiradimo, ir jeigu skolininkas už šią aplinkybę neatsako.[12] Vokietijos teismai, spręsdami įvykio pripažinimą nenugalima jėga ir

[10] French Civil Code - Legifrance: http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/code_civil_textA.htm#Section%20IV%20-%20Of%20Damages; prisijungimo laikas 2010-05-20.
[11] Force Majeure and Frustration of Contract edited by McKedrick E. UK: Lloyd‘s Commercial Law Library, 1995, P. 7.
[12] German Civil Code: http://www.iuscomp.org/gla/statutes/BGB.htm; prisijungimo laikas: 2010-02-20.

skolininko atleidimą nuo civilinės atsakomybės už prievolės neįvykdymą klausimą, laikosi griežtos pozicijos: atleidimas nuo civilinės atsakomybės įmanomas tik tada, kai įvykis atsitiko ne dėl paties skolininko netinkamų veiksmų. Praktiškai Vokietijos teismai nenugalima jėga pripažįsta tik tokius išorinius įvykius, kurių nebuvo galima numatyti bei nebuvo įmanoma išvengti.[13]

Nenugalimos jėgos doktrina tapo visuotinai pripažinta ir plačiai naudojama, tačiau ne visose valstybėse nenugalima jėga yra atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindas. Bendrosios teisės sistemos šalyse pagrindu atleisti nuo civilinės atsakomybės yra kita teorija, vadinama *frustracija*. Ši teorija iškelta Anglijos precedento *Taylor v. Caldwell* byloje ir toliau buvo plėtojama Anglijos teismų. Doktrinos esmę galima apibūdinti taip: jeigu dėl esminio aplinkybių pasikeitimo sutarties įvykdymas vienai iš šalių tampa nepakeliamai sunkiu ir reiškia visiškai skirtingą įvykdymą negu yra numatytas sutartyje, šalis gali nutraukti sutartį, ir jų tarpusavio sutartinė atsakomybė už sutarties neįvykdymą neatsiranda. Esminis skirtumas tarp frustracijos ir nenugalimos jėgos yra tai, kad frustracijos atveju sutarties įvykdymas išlieka įmanomu nors ir nenaudingu, nebepriimtinu šaliai. Tuo tarpu nenugalimos jėgos atveju sutarties įvykdymas objektyviai nėra įmanomas. Svarbu paminėti, kad frustracija bendrosios teisės tradicijos valstybėse yra laikoma pagrindu, atleidžiančiu šalį tik nuo sutartinės atsakomybės, tuo tarpu nenugalima jėga gali būti taikoma ties sutartinės, tiek deliktinės atsakomybės atveju.

Lietuva, sekdama Prancūziškąja teisės tradicija, Civiliniame kodekse taip pat įtvirtino nenugalimos jėgos institutą. Nenugalimos jėgos institutas buvo numatytas ir 1964 m. Civiliniame kodekse,[14] tačiau jame, skirtingai nei dabar galiojančiame, nebuvo konkretizuotos sąlygos, kurioms esant aplinkybės pripažintinos nenugalima jėga. Pateiktas nenugalimos jėgos apibrėžimas buvo neišsamus ir nekonkretus. Nenugalimos jėgos sąvoka, taip pat pavyzdinis tokių aplinkybių sąrašas bei nustatymo kriterijai tuo metu buvo įtvirtinti Vyriausybės nutarimuose:

1) Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. liepos 15 d. nutarimu Nr. 840 patvirtintose Atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybėms taisyklėse;[15]

2) Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. kovo 13 d. nutarimu Nr. 222 patvirtintose Nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybes liudijančių pažymų išdavimo tvarkos taisyklėse.[16]

Nors šiuo metu galiojantis Civilinis kodeksas aiškiai įtvirtina sąlygas, kurioms esant aplinkybės bus laikomos nenugalima jėga, Vyriausybės nutarimai nebuvo panaikinti ir vis dar yra taikomi išduodant nenugalimos jėgos aplinkybių buvimą liudijančias pažymas. Lietuvos Aukščiausiasis teismas yra pažymėjęs, kad minėti Vyriausybės nutarimai gali būti taikomi tik tiek,

[13] Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 252.
[14] Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 1964, Nr. 19-138.
[15] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996-07-15 nutarimas Nr. 840 "Dėl atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybėms taisyklių patvirtinimo // Valstybės žinios, 1996, Nr. 68-1652.
[16] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997-03-13 nutarimas Nr. 222 "Dėl nenugalimos jėgos (*force majeure*)" aplinkybes liudijančių pažymų išdavimo tvarkos patvirtinimo // Valstybės žinios, 1997, Nr. 24-556.

kiek jie neprieštarauja Civilinio kodekso imperatyvioms normos, reglamentuojančioms nenugalimos jėgos instituto taikymą.[17]

Nenugalimos jėgos teisinis reglamentavimas dabartiniame Civiliniame kodekse aiškiai išsiplėtė. Visų pirma, apie nenugalimą jėgą kalbama Civilinio kodekso 6.212 straipsnio 1 dalyje, kurioje įtvirtintas šalies atleidimas nuo sutarties vykdymo atleidžiant nuo civilinės atsakomybės, jei sutarties ji negali įvykdyti dėl nenugalimos jėgos aplinkybių. Nenugalima jėga apibrėžiama kaip aplinkybės, kurių sutarties neįvykdžiusi šalis negalėjo kontroliuoti bei protingai numatyti sutarties sudarymo metu ir kurių atsiradimui negalėjo užkirsti kelio.

Pažymėtina, kad Civilinio kodekso 6.212 straipsnis nenugalimą jėgą įvardija, kaip atleidimo nuo sutartinės atsakomybės pagrindą – šalis atleidžiama nuo atsakomybės už sutarties neįvykdymą, jeigu ji įrodo, kad sutartis neįvykdyta dėl nenugalimos jėgos aplinkybių. Tačiau autorės nuomone, tai nereiškia, kad nenugalimos jėgos aplinkybės gali būti traktuojamos tik kaip sutartinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo jos pagrindas. Civilinio kodekso 6.212 straipsnyje įtvirtintą normą reikia aiškinti ir taikyti sistemiškai, kartu su Civilinio kodekso 6.253 straipsniu, kuriame nenugalima jėga įvardijama kaip vienas iš pagrindų kada civilinė atsakomybė netaikoma arba asmuo visiškai ar iš dalies atleidžiamas nuo civilinės atsakomybės. Visi šiame straipsnyje įtvirtinti pagrindai yra taikomi abiem civilinės atsakomybės rūšims, tiek sutartinei, tiek deliktinei atsakomybei.

Norint įvykį ar veiksmą pripažinti *force majeure* aplinkybe, jis turi atitikti požymius, išplaukiančius iš nenugalimos jėgos sąvokos bei įvirtintus Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 2 dalyje. Šiame straipsnyje nenugalima jėga apibūdinama kaip neišvengiamos ir skolininko nekontroliuojamos bei nepašalinamos aplinkybės, kurios nebuvo ir negalėjo būti numatytos. Civilinio kodekso komentaro autoriai nenugalimos jėgos taikymo sąlygas išskiria komentuodami ne Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas normas, bet Civilinio kodekso 6.212 straipsnį, kuris, kaip buvo minėta, skirtas sutartinių įsipareigojimų nevykdymo dėl nenugalimo jėgos teisinės pasekmėms reglamentuoti. Tuo tarpu Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 2 dalis apibrėžia bendrąsias nenugalimos jėgos taikymo sąlygas tiek esant sutartinei, tie deliktinei atsakomybei. Šio straipsnio komentare pateikiama nuoroda į Civilinio kodekso 6.212 straipsnį, todėl galima teigti, kad pastarojo straipsnio interpretacijas galima taikyti ir deliktinės atsakomybės atveju. Atsižvelgiant į tai, galime išskirti tokias nenugalimos jėgos taikymo sąlygas:

1) nenumatomumas - aplinkybė neegzistavo žalos padarymo arba sutarties sudarymo metu ir protingai negalėjo būti numatyta atsirasianti;

[17] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 12 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *Vilniaus miesto savivaldybė v. UAB „Baltijos parkingas", UAB „Vilniaus parkavimo kompanija"*, Nr. 3K-3-273, kat. 44.3; 44.5.1.

2) nepašalinamumas - įvykdyti sutartį arba laikytis reikalavimo elgtis atidžiai ir rūpestingai bei nedaryti žalos pasidaro neįmanoma;

3) nekontroliuojamumas - įpareigotas asmuo negalėjo aplinkybių suvaldyti arba užkirsti joms kelią;

4) rizikos neprisiėmimas - įpareigotas asmuo nebuvo prisiėmęs tų aplinkybių ar jų pasekmių atsiradimo rizikos.

Tokiais pačiais kriterijais, nustatant nenugalimos jėgos aplinkybių egzistavimą vadovaujasi ir Lietuvos Aukščiausiais teismas, pabrėždamas, kad *force majoure* egzistavimui yra būtina visų šių kriterijų visuma. [18] Nenugalimos jėgos egzistavimui nustatyti būtina įvertinti ar tam tikros aplinkybės, lėmusios sutartinių prievolių nevykdymą ar delikto padarymą, pasižymi požymiais, būdingais nenugalimos jėgos aplinkybėms. Atsižvelgiant į tai tikslinga nenugalimos jėgos požymius aptarti sutartinės ir deliktinės atsakomybės kontekste.

Nenumatomumas. Nenugalima jėga yra laikytinos tos aplinkybės, kurios nebuvo ir negalėjo būti numatytos. Atsižvelgiant į tai, galima išskirti du nenumatomumo kriterijų sudarančius elementus: pirma, aplinkybės, lėmusios asmeniui nustatytos pareigos nesilaikymą, nebuvo numatytos ir antra, šios aplinkybės protingai negalėjo būti numatytos.

Galima išskirti kelis esminius dalykus, į kuriuos teismų praktikoje atkreipiamas dėmesys vertinant ar tenkinama aplinkybių nenumatomumo sąlyga. Visų pirma, vertinat nenumatomumo sąlygą atsižvelgiama į „protingo numatymo“ kriterijų. Nenumatomomis teismai laiko tokias aplinkybes, kurių protingai negalėjo numatyti kiekvienas vidutiniškai atidus ir rūpestingas asmuo būdamas analogiškoje situacijoje. Taip pat atsižvelgiama į subjektyvias aplinkybes: asmens patirtį, kvalifikaciją, amžių bei kitas savybes bei vadovaujamasi protingumo ir rūpestingumo standartu, būdingu tos srities teisiniams santykiams. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis teismas 2005 m. lapkričio 2 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-534/2005 spręsdamas dėl ekspeditoriaus civilinės atsakomybės už netinkamą ekspedicijos sutarties įvykdymą, patvirtino jog vertinant galimybę numatyti tam tikrą aplinkybę, reikia vadovautis sąžiningo, rūpestingo asmens elgesio standartu.[19] Tiesa, užsienio valstybių praktikoje, galima rasti atvejų, kada teismai nenumatomumo kriterijui nustatyti taiko ne protingo asmens standartą, o tikrina, ar tam tikras įvykis negalėjo būti numatytas konkrečiai tos šalies, kuri siekia remtis *force majeure* aplinkybę. Tokį vertinimo kriterijų galima sutikti Prancūzijos teismų praktikoje. Tuo tarpu Anglijos teismai civilinės atsakomybės be kaltės

[18] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 8 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *L. Š. v. UAB „Paira”*, bylos Nr. 3K-3-931, kat. 39.3.

[19] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 lapkričio 2 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „Kopra“ v. UAB „Baltic forwarding and shipping“*, Nr. 3K-3-534, kat. 60,61.

atvejais atsakovą gali atleisti nuo civilinės atsakomybės, jeigu šis įrodo, jog joks žmogus iš anksto nebūtų galėjęs numatyti tokio įvykio atsitikimo.[20]

Antra, esant sutartinei atsakomybei, vertinamas sutarties pobūdis. Teismai atsižvelgia ar sutartis buvo ilgalaikė, ar paprastai kainos toje rinkoje svyruoja ar yra stabilios, ar nebuvo matyti tam tikrų ženklų, kad grėsmė sutarčiai tikrai atsiras. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis teismas 2005 m. lapkričio 2 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-535/2005 konstatavo, jog „krovinių gabenimo profesionalas, galėjo protingai numatyti, kad krovinių srautai baigiantis metams padidėja“.[21]

Trečia, atsižvelgiama į laikmetį, kuriuo sudaroma sutartis arba padaromas deliktas. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis teismas 2003 spalio 8 d. nutartyje, civilinėje byloje, Nr. 3k-3-931/2003 vertindamas turto saugotojo atsakomybę už pagrobtą turtą pasisakė dėl tuometinės nusikalstamumo situacijos šalyje. Teismas nurodė, kad „turto saugotojas, priimdamas saugoti didelės vertės turtą, kaip patrauklų nusikaltimo objektą, esant dažniems smurtiniams bei panaudojant ginklą automobilių užvaldymo faktams, negali remtis turto pagrobimo ginkluoto užpuolimo metu aplinkybėmis kaip nenugalima jėga. Tokiomis kriminogeninėmis sąlygomis tikrai rūpestingas ir apdairus saugotojas privalo numatyti grėsmę prarasti saugojimui priimtą turtą dėl ginkluoto užpuolimo bei jai ruoštis. Atsižvelgiant į objekto kriminogeninį patrauklumą, tuometinę nusikalstamumo situaciją, ginkluoto plėšimo atsiradimo rizika turėjo būti protingai numanoma ir tinkamai savo pareigą atliekantis saugotojas ją turi prisiimti“.[22]

Ketvirta, vertinamas įvykis *per se.* Analizuojama, ar įvykis yra toks, kuris pasitaiko dažnai ir nėra netikėtas, ar tokio įvykio numatymas peržengia tikėtinų aplinkybių ribas. Lietuvos Aukščiausiojo teismo praktika vertinant šį kriterijų nėra vienareikšmė. Pavyzdžiui, teismas nagrinėdamas klausimą ar užpuolimas gali būti pripažįstamas nenumatoma aplinkybe ir sudaryti pagrindą taikyti nenugalimos jėgos institutą, laikosi skirtingų pozicijų. 2002 m. sausio 9 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-29/2002 Lietuvos Aukščiausiasis teismas konstatavo, kad numatyti galimybę tapti nusikaltimo auka yra praktiškai neįmanoma. Šioje byloje vairuotojas, gabenęs krovinį, Lenkijos teritorijoje buvo sustabdytas imituojant policijos patikrinimą, kurio metu dalis krovinio buvo pagrobta. Teismas atmetė ieškovo ir trečiojo asmens argumentus, kad vairuotojas elgėsi neapdairiai ir galėjo išvengti nusikaltimo pasekmių ir pritaikė nenugalimos jėgos institutą.[23] Vėliau Lietuvos Aukščiausiasis teismas atsisakė 2002 metais išsakytos pozicijos. 2004 m. kovo 24

[20] Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 255.
[21] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 2 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB "Miltzer and Munch Fortransas" v. UAB "Dalila ir partneriai",* Nr. 3K-3-535, kat. 35.4, 42.8; 61.
[22] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 spalio 8 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *L.Šatraitytė v. UAB „Paira"*, Nr. 3K-3-931, kat. 39.3.
[23] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. sausio 9 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „Dutch Pack Baltic" v. E. Savicko individuali įmonė "Vytelė",* Nr. 3K-3-29, kat. 54.

d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-223/2004 Lietuvos Aukščiausiasis teismas pritarė Lietuvos Apeliacinio teismo pozicijai, kad atsakovas, neįrodė padaręs viską, ką galėtų padaryti sąžininga ir pareiginga lizingo sutarties šalis tam, kad būtų išvengta lizingo objekto pagrobimo. Lietuvos Aukščiausiasis teismas šiuo atveju nusikalstamą veiką – lizingo objekto pagrobimą – priskyrė ne prie nenugalimos jėgos aplinkybių, bet įžvelgė kreditoriaus kaltę nepakankamai rūpinantis lizingo objektu ir tuo pagrindu sumažino lizingo davėjo reikalaujamų nuostolių atlyginimą. [24] Tokios praktikos Lietuvos Aukščiausiasis teismas laikosi ir vėlesnėse bylose. Pavyzdžiui, vienoje byloje buvo sprendžiamas žalos atlyginimo klausimas, kai ieškovas vagystės metu neteko automobilio, pavogto pasinaudojus automobilio raktais signalizacijos pultu ir imobilizatoriumi. Nepaisant to, kad ieškovas minėtus daiktus kartu su striuke buvo palikęs viešbučio rūbinėje, saugomoje viešbučio darbuotojų ir stebimoje vaizdo kamerų, Lietuvos Aukščiausiasis teismas konstatavo, kad minėtų daiktų vagystės negalima pripažinti nenugalimos jėgos aplinkybe, nes jeigu ieškovas būtų buvęs pakankamai atidus ir apdairus, jis būtų vagystės išvengęs.[25]

Daugelio valstybių teismai vertindami gamtos reiškinius, kaip nenugalimos jėgos aplinkybes, atleidžia nuo civilinės atsakomybės tik tokiu atveju, jeigu nustato, kad sutarties sudarymo ar žalos padarymo metu skolininkas negalėjo ir neturėjo numatyti tokio įvykio atsitikimo ateityje. Pavyzdžiui, Prancūzijos teismų praktika numato, kad jeigu skolininkas žino apie kasmet pavasarį konkrečioje vietovėje vykstančius potvynius, jis negali remtis potvynio įvykiu kaip nenugalima jėga, reikalaudamas atleisti nuo civilinės atsakomybės.[26] Tuo tarpu Lietuvos teismai gamtos stichijas vertina nevienareikšmiškai. Pavyzdžiui, 2004 m. vasario 14 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-83/2004 Lietuvos Aukščiausiojo teismo pasisakė, kad „Lietuvos klimatinės sąlygos yra tokios, kad būna liūtys ir audros, dėl kurių gali žūti derlius, tačiau tai savaime nėra radikalu, netikėta ar nenuspėjama. Atsižvelgiant į tai, kiekvienas rūpestingas ūkininkas, sudarydamas sutartį dėl žemės ūkio produkcijos auginimo bei pardavimo tai turi ir gali numatyti“.[27] Tačiau kitoje byloje Lietuvos Aukščiausiasis teismas nurodė, kad gausi ir intensyvi liūtis gali būti pripažinta neprognozuojama. Byloje teismas nustatė, kad patalpos buvo užlietos dėl trijų nepalankių aplinkybių: neprognozuojamai intensyvios ir gausios liūties, atviros tranšėjos išorinėje pastato pamatų dalyje ir dėl nežinia kada, plytų mūro pamatuose padarytų ir tik po liūties aptiktų, dviejų angų. Šių

[24] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. kovo 24 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „Tradcon International” v. UAB „Luvel”,* Nr. 3K-3-223, kat. 45.8.
[25] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 30 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „Limedika” v AB „Lietuvos draudimas”*, Nr. 3K-3-591, kat. 67.
[26] Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 251.
[27] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. vasario 14 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „Linas ir Viza” v. Jurgis Leskauskas*, Nr. 3K-3-83, kat. 40.12.

aplinkybių visumą teismas pripažino nenugalima jėga.[28] Nors šioje byloje spręstas deliktinės atsakomybės klausimas, toks vertinimas verčia suabejoti ar teismai tinkamai aiškina numatomumo kriterijų. Byloje atsakovu buvo rekonstrukcijos ir statybos darbus vykdanti bendrovė, todėl teismai turėjo atidžiau įvertinti, ar pagal statybos įmonėms taikomą didesnį atidumo, rūpestingumo ir apdairumo standartą galėjo numatyti senų statinių ir pamatų konstrukcijų ypatumus, ir imtis priemonių išsiaiškinti galimoms kliūtims bei užkirsti kelią žalos atsiradimui, ypač tada, kai kasybos ir rekonstrukcijos darbai vykdomi lietingu metų laiku.

Nepašalinamumas. Nenugalimos jėgos institutas reikalauja, kad įpareigoto asmens įsipareigojimų vykdymas taptų neįmanomu. Tam, kad tenkintų šią sąlygą, būtina nustatyti, kad įpareigotas asmuo atitinkamu elgesiu negalėjo išvengti įvykio pasekmių ir kad įvykis daro jo prisiimtų įsipareigojimų įvykdymą neįmanomu. Absoliutaus neįmanomumo reikalavimo griežčiausiai laikosi Prancūzijos teismai, reikalaudami visiško neįmanomumo: nepakanka vien tik įrodyti, jog dėl tam tikro įvykio skolininko sutartinių įsipareigojimų vykdymas tapo sudėtingesniu ar sunkesniu, būtinas absoliutus negalimumas įvykdyti sutartinę prievolę.[29]

Prisiimtų įsipareigojimų įvykdymo negalimumo kriterijus nėra tiesiogiai įtvirtintas Civiliniame kodekse. Tuo tarpu Civilinio kodekso komentaro autoriai teigia, jog tam, kad egzistuotų pagrindas taikyti nenugalimos jėgos institutą, turi būti objektyviai negalima įvykdyti sutartį. Jeigu dėl atsiradusių aplinkybių tik sunkiau ją įvykdyti, bet objektyviai šitai galima padaryti, šalis gali remtis CK 6.204 straipsniu, bet ne Civilinio kodekso 6.212 straipsniu. Panašios pozicijos laikosi ir Lietuvos Aukščiausiasis teismas, kuris 2003 spalio 8 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-931/2003, išvardindamas nenugalimos jėgos aplinkybes kvalifikuojančius požymius, kaip vieną iš jų įvardijo reikalavimą, kad dėl susidariusių aplinkybių sutartį turi būti objektyviai negalima įvykdyti.[30]

Nepašalinamumo kriterijus yra taikomas ir pripažįstant įvykį nenugalima jėga deliktinės atsakomybės atveju. Čia šio kriterijaus esmę galima būtų apibrėžti kaip neįmanomumą laikytis teisės aktų nustatytos pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai, kad nebūtų padaryta žalos kitiems asmenims. Deliktinės atsakomybės atveju svarbu, ar asmuo, kuris nors ir ėmėsi tam tikrų atsargumo priemonių ir elgėsi rūpestingai ir atidžiai, turėjo galimybę išvengti tokių aplinkybių atsiradimo. Tik įrodęs, kad aplinkybės, lėmusios delikto padarymą, buvo absoliučiai neišvengiamos, asmuo galės remtis nenugalimos jėgos institutu. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiais teismas 2009 m. kovo 24 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-62/2009 pasisakė dėl automagistralę prižiūrinčios įmonės

[28] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 13 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *ADB "Snoro Garantas" v. AB "Lietuvos draudimas" ir UAB "LUIDAS"*, Nr. 3K-3-432, kat. 39.6.2.2; 67.
[29] Force Majeure and Frustration of Contract edited by McKedrick E. UK: Lloyd's Commercial Law Library, 1995. P. 6.
[30] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 spalio 8 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *L.Šatraitytė v. UAB „Paira"*, Nr. 3K-3-931, kat. 39.3.

deliktinės atsakomybės. Apeliacinės instancijos teismas padarė išvadą, jog sprogusios padangos atplaišų ir akmens atsiradimas ant važiuojamosios kelio dalies gali būti vertinamas kaip nenugalimos jėgos aplinkybė pagal Civilinio kodekso 6.270 straipsnio 1 dalį šalinanti civilinę atsakomybę, kadangi tokių kliūčių atsiradimo ant kelio dangos neįmanoma išvengti dėl eismo dalyvių nerūpestingumo ar nepakankamo atidumo. Teismo vertinimu, reikalauti, kad automagistralę prižiūrinčios įmonės užtikrintų tokių kliūčių neatsiradimą ar nebuvimą, reikštų reikalauti neįmanomo. Tuo tarpu Lietuvos Aukščiausiasis teismas su tokia apeliacinės instancijos pozicija nesutiko. Teisėjų kolegija pažymėjo, kad „ginčo keliui yra nustatytas I aukštos priežiūros lygis, kuris turi užtikrinti gerą techninę ir estetinę kelio būklę bei saugų eismą visą parą visais metų laikais. Tokie kelio priežiūrai keliami reikalavimai nustatyti atsižvelgiant į jame leistiną maksimalų važiavimo greitį, intensyvumą ir kelio paskirtį, turint tikslą užtikrinti saugų eismą automobiliais. Tokiame kelyje bet kokios pašalinės kliūties atsiradimas gali sukelti grėsmę eismo saugumui. Į kelio trūkumų sąvoką gali būti įtraukiami iš kelių priežiūros trūkumų atsiradę rieduliai (akmenys) ar tam tikrų gabaritų daiktai, kurie kelia grėsmę eismo saugumui ir kurių normaliomis sąlygomis tokiame kelyje eismo dalyviai negali tikėtis“.[31]

Nekontroliuojamumas. Visuotinai pripažįstama, kad skolininko elgesys, kuris sukėlė ar paskatino kliūčių prisiimtų įsipareigojimų vykdymui atsiradimą, šalina skolininko galimybę remtis nenugalima jėga kaip pagrindu, atleidžiančiu jį nuo civilinės atsakomybės. Nustatant, ar aplinkybės atsirado objektyviai ir gali būti laikomos pagrindu netaikyti civilinės atsakomybės, vertinama ar nebuvo skolininko kaltės bei ar skolininkas galėjo kontroliuoti aplinkybių ar jų pasekmių atsiradimą. Pavyzdžiui, streiko, sąlygoto paties darbdavio padarytų darbo įstatymų pažeidimų, teismai nelaiko nenugalimos jėgos aplinkybe, kadangi toks įvykis kyla dėl paties skolininko kaltės. Tačiau jeigu aplinkybės yra išorinės ir nepriklauso nuo skolininko kaltės ir valios, jis ne tik negalės kontroliuoti jų atsiradimo, bet ir įveikti šių aplinkybių bei jų padarinių. Pavyzdžiui Prancūzijos teismas vienoje byloje streiką pripažinimo nenugalima jėga, nes streiką organizavo profesinės sąjungos ir jis buvo nukreiptas prieš Vyriausybės vykdomą darbo užmokesčio politiką nacionalizuotame sektoriuje. Kadangi darbo užmokesčio dydį nacionalizuotame sektoriuje kontroliavo Vyriausybė, kompanija negalėjo išvengti streiko, patenkindama darbuotojų reikalavimus.[32]

Kalbant apie kontrolę svarbu atskirti ar šalis turėjo teorinę galimybę kontroliuoti aplinkybių ar jų pasekmių atsiradimą ir, ar praktiškai galėjo tai atlikti. Pripažįstama, kad skolininko kontrolės sfera apima naudojamas priemones ir įrenginius, šaliai pavaldžius ar dirbančius asmenis.

[31] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 24 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *AB „If draudimas“ v. Lietuvos automobilių kelių direkcija prie Susisiekimo ministerijos, VĮ „Automagistralė“,* Nr. 3K-3-62, kat. 44.5.2.8.

[32] Force Majeure and Hardship: Application in International Trade Practice with Specific Regard to the CISG and the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/rimke.html; prisijungimo laikas: 2010-05-20.

Skolininkas taip pat laikomas atsakingu už sutarties neįvykdymą, jei neįvykdomumą lemia skolininko finansinė padėtis, liga ar nepatyrimas. Lietuvos Aukščiausiasis teismas 2000 m. birželio 21 d. nutartyje civilinėje Nr. 3K-3-710/2000 konstatavo, kad „liga negali būti pripažinta nepaprastu įvykiu, kuriam nebuvo galima užkirsti kelio, t.y. nenugalima jėga“. [33] Finansinės padėties pablogėjimas ar net nemokumas taip pat visada pripažįstama skolininko kontroliuojama aplinkybe. Tokios pozicijos laikosi ir Lietuvos Aukščiausiasis teismas, nekartą pasisakęs, kad nenugalimos jėgos aplinkybe nelaikoma tai, kad sutarties šalis neturi reikiamų finansinių išteklių.[34]

Deliktinėje atsakomybėje nekontroliuojamumo kriterijus traktuojamas kaip reikalavimas, jog aplinkybės, lėmusios delikto padarymą, būtų nepriklausomos nuo skolininko, t.y. nepriklausytų skolininko kontrolės sričiai. Teismų praktikoje aplinkybes pripažįstant nenugalima jėga vertinama ar skolininkas galėjo kontroliuoti jų atsiradimą, ar galėjo įveikti šias aplinkybes bei jų padarinius. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis teismas 2009 lapkričio 23 d. nutartyje Nr. 3K-3-509/2009 konstatavo, kad „valstybė, kaip rūpestinga ir apdairi savininkė, galėjo ir privalėjo numatyti laukinių gyvūnų išbėgimą į kelią ir turėjo pakankamų priemonių tai kontroliuoti, statyti specialius kelio ženklus ir užtvarus, taip užkirsti kelią neigiamoms pasekmėms atsirasti“.[35]

Rizikos neprisiėmimas. Nors Civilinis kodeksas tiesiogiai ir neįtvirtina rizikos neprisiėmimas sąlygos, tačiau Lietuvos Aukščiausiasis teismas ne vienoje byloje yra konstatavęs, kad ši sąlyga būtina, siekiant pasinaudoti nenugalimos jėgos institutu.[36]

Rizika skolininkui gali tekti keliais pagrindais. Visų pirma, rizikos prisiėmimą skolininkui gali numatyti įstatymas, pavyzdžiui, atsakomybė už pasitelktus trečius asmenis sutarčiai vykdyti, bei naudojamus įrankius ir priemones sutarčiai vykdyti.

Antra, rizika gali būti prisiimama sutarties pagrindu, kai šalys sutartyje numato, kam tenka neigiamų aplinkybių atsiradimo rizika, pavyzdžiui, skolininko užtikrinimas, kad sutartis bus įvykdyta laikytina skolininko rizikos prisiėmimu, arba šalys gali numatyti kad civilinė atsakomybė nebus taikoma, ar ją apriboti. Nenugalimos jėgos sąlygos įtraukimas į sutartį patvirtina rizikos prisiėmimo nebuvimą, kadangi šalys susitaria, kad jos nebus atsakingos už sutarties neįvykdymą dėl nenugalimos jėgos aplinkybių.

---

[33] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. birželio 21 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *G.Š. v. LR Generalinė prokuratūra ir kt.,* Nr. 3K-3-710, kat. 7.

[34] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 22 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *V. V. v. V. G,* Nr.3K-3-621, kat. 118; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 11 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *R.Jurgelionio firma „Tastos statyba“ v. Kauno miesto savivaldybės administracija*, Nr.3K-3-62, kat. 52.5, 36.1.

[35] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 lapkričio 23 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *AB If P&C Insurance AS v. Lietuvos Respublikos valstybė*, Nr. 3K-3-509, kat. 44.5.2.7; 73.2.5.5.

[36] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 22 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *V. V. v. V. G.,* Nr. 3K-3-621, kat. 118; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 spalio 8 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *L.Šatraitytė v. UAB „Paira“*, Nr. 3K-3-931, kat. 39.3.

Trečia, rizikos prisiėmimą gali lemti bendrai priimti elgesio standartai. Paprastai šalių sudaromose sutartyse retai aptariami rizikos prisiėmimo atvejai. Todėl teismai vertindami, kuriai šaliai tenka rizika remiasi bendrais teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais. Be to atsižvelgiama į visos visuomenės vertinimą, kaip konkrečioje situacijoje turėtų būti paskirstoma rizika tarp šalių. Lietuvos Aukščiausiasis teismas 2004 m. lapkričio 15 d nutartyje Nr. 3K-3-606/2004 yra išaiškinęs, kad „įmonė (verslininkas) yra pelno siekiantis asmuo, savo veikloje sudarantis komercinius sandorius, kurie pasižymi tam tikra rizika, dėl to tokia įmonė savo veikloje turi prisiimti neigiamų padarinių – nuostolių kitai sutarties šaliai – atsiradimo riziką ir tais atvejais, kai sutartinių prievolių tinkamas įvykdymas tampa apsunkintas ne dėl nuo pačios įmonės priklausančių priežasčių“.[37]

Šalis, prieš susiedama save sutartiniais santykiais su kita šalimi, turi numatyti ne tik sutarties sukeliamas teisines pasekmes, tačiau ir aplinkybes, kurios gali paveikti sutarties vykdymą. Neprotinga tikėtis, kad rinkos sąlygos ir asmens finansinė padėtis sutarties vykdymo laikotarpiu nesikeis. Todėl klausimas ar sutarties šalis galėjo numatyti netikėtų aplinkybių atsiradimą, ir kokiu mastu ji tai galėjo padaryti, yra labai svarbus. Pasaulyje susiklosčius ekonominei krizei, didelės dalies asmenų finansinė padėtis komplikavosi. Pirmieji bandymai įrodyti, kad pasaulinė ekonominė krizė prilygsta nenugalimai jėgai, dėl kurios objektyviai nepajėgiama įvykdyti prisiimtų įsipareigojimų kilo JAV teismuose.[38] Pagrindiniai ieškovų argumentai, norint ekonominę krizę pripažinti nenugalimos jėgos aplinkybę - ekonominė krizė kilo po sutarties sudarymo ir skolininkai jos numatyti negalėjo; dėl nenumatytos ekonominės krizės jie neteko galimybių vykdyti prisiimtus įsipareigojimus; tokių galimybių netekimas lemtas ne jų piktavališkų veiksmų, o nepalankiai susiklosčius ekonominei realybei, kurios asmenys kontroliuoti negali bei tokių aplinkybių atsiradimo rizikos jie nebuvo prisiėmę.

Lietuvos teismams taip pat jau teko susidurti su tokio pobūdžio bylomis. Pirmosios instancijos teismai išnagrinėjo keletą civilinių bylų, kuriose ieškovai, nukentėjęs nuo ekonomikos krizės, prašė teismo pripažinti ekonominę krizę nenugalimos jėgos aplinkybe, pakeisti sutarties sąlygas bei atleisti nuo civilinės atsakomybės. Pavyzdžiui, Vilniaus miesto 1 apylinkės teismas 2010 m. gegužės 25 d. sprendime pažymėjo, kad „kredito gavėjui negalėjo būti nežinoma aplinkybė, kad situacija rinkoje gali pasikeisti, o verslo pajamingumo svyravimai pasaulio ekonomikos mastu negali būti pripažinti aplinkybe, atleidžiančia nuo sutarties vykdymo“.[39] Tas pats teismas 2010 m. liepos 1 d. sprendime civilinėje byloje Nr. 2-5210-501/2010, konstatavo, kad „kredito gavėjo

[37] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos priimta 2004 m. lapkričio 15 d nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „Kemira GrowHow” v. ŽŪB „Anglininkai”, UAB „NORD/LB draudimas*”, Nr. 3K-3-606, kat. 39.6.1; 67.

[38] Krizė – argumentas nevykdyti įsipareigojimų. eVERSUS, http://finansai.eversus.lt/naujienos/903; prisijungimo laikas 2010-05-20.

[39] Balčiūnas ir Grajauskas. Advokatų kontora. Bankų teisės apžvalga. 2010 m. rugsėjis.

materialinės padėties pablogėjimas nebūtinai sietinas su bendru ekonomikos sąlygų pablogėjimu bei pažymėjo, kad kredito gavėjas privalėjo numatyti ir tokią sau nepalankią įvykių eigą“.[40] Vilniaus miesto 3 apylinkės teismas 2009 m. lapkričio 26 d. sprendime civilinėje byloje Nr. 2-7784-582/2009, nurodė, kad „kredito gavėjas, užsiimdamas tokia verslo veikla turėjo numatyti, kad gali pasikeisti ekonominė situacija, todėl paimdamas iš banko kreditus nekilnojamajam turtui pirkti, prisiėmė tokių aplinkybių, kaip nekilnojamojo turto kainų kritimas, sąstingis, atsiradimo riziką“.[41] Tuo tarpu Šiaulių apygardos teismas, spręsdamas ginčą tarp kredito sutartį sudariusios įmonės ir banko, laikėsi kitokios pozicijos. Teismo nuomone, „ekonominė krizė – tai procesas, kur kredito gavėjas tik iš dalies gali būti pripažintas kaltas, o kitos priežastys, pavyzdžiui, sumažėjusi prekių apyvarta, net visiškai nepriklausė nuo kredito gavėjo valios ir pastangų“[42]. Šioje byloje teismas pripažino ekonominės krizės įtaką sutarties vykdymui turinčia esminės reikšmės.

Reikia pažymėti, kad pirmosios instancijos teismų sprendimai skundžiami apeliacine tvarka, todėl vienareikšmiškai įvertinti teismų poziciją dėl tokio pobūdžio reikalavimų yra sunku. Apibendrinat pirmosios instancijos teismų praktiką galima teigti, kad pastebima tendencija, jog teismai nėra linkę keisti sutarčių sąlygas bei atleisti skolininkus nuo civilinės atsakomybės remdamiesi ekonominės krizės įtaka.

Nenugalimos jėgos aplinkybės svarbų vaidmenį vaidina ir griežtos atsakomybės atvejais, kai įstatymas numato atsakomybę be kaltės. Deliktinę atsakomybę įtvirtinančios Civilinio kodekso normos nenugalimą jėgą įvardija kaip vieną iš išskirtinų pagrindų, kuriuo remiantis asmuo gali išvengti griežtos deliktinės atsakomybės taikymo. Pavyzdžiui, Civilinio kodekso 6.270 straipsnyje numatyta griežta asmens, kurio veikla susijusi su didesniu pavojumi aplinkiniams atsakomybė už didesnio pavojaus šaltinių padarytą žalą. Šis asmuo privalo atlyginti didesnio pavojaus šaltinio padarytą žalą, jeigu neįrodo, kad žala atsirado dėl nenugalimos jėgos arba nukentėjusiojo asmens tyčios ar didelio neatsargumo. Panašų principą įtvirtina ir Europos deliktinės teisės principų 7:102 straipsnis, kuriame nenugalima jėga yra įvardijama kaip vienas iš griežtos deliktinės atsakomybės netaikymo pagrindų.[43]

Sutartiniai ir deliktiniai teisiniai santykiai iš esmės skiriasi savo specifika ir pobūdžiu, todėl ir nenugalimos jėgos nustatymo teisinės pasekmės kiekvienu iš šių atvejų yra skirtingos. Sutartinės atsakomybės atveju nenugalimos jėgos aplinkybių egzistavimo įrodymas atleidžia šalį nuo Civilinio kodekso 6.256 straipsnio 2 dalyje numatytos pareigos atlyginti kitai sutarties šaliai šios patirtus

[40] Vilniaus miesto 1 apylinkės teismo 2010 m. liepos 1 d. sprendimas, priimtas civilinėje byloje Nr. 2-5210-501/2010.
[41] Vilniaus miesto 3 apylinkės teismo 2009 m. lapkričio 26 d. sprendimas, priimtas civilinėje byloje Nr. 2-7784-582/2010.
[42] Šiaulių apygardos teismo 2010 m. birželio 16 d. sprendimas, priimtas civilinėje byloje Nr. 2-593-71/2010.
[43] Principles of European Tort Law: http://www.egtl.org/principles/index.htm; prisijungimo laikas 2010-05-21.

nuostolius, sumokėti netesybas (baudą, delspinigius), tuo tarpu deliktinės atsakomybės atveju – asmuo atleidžiamas nuo pareigos atlyginti deliktu padarytą žalą.

2.2. Valstybės veiksmai

Civilinio kodekso 6.253 straipsnyje valstybės veiksmai įvardijami kaip atskiras civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindas. Vertinant tai, kad valstybės veiksmai yra atskiras civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindas, kaip tai yra reglamentuojama Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 3 dalyje, nemažai painiavos įneša Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. liepos 15 d. nutarimu Nr. 840 patvirtintų Atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybėms taisyklių 3.5 punktas, kuriame teisėti ir neteisėti valstybės valdymo institucijų veiksmai prilyginami nenugalimai jėgai. Kaip jau buvo minėta, 1964 m. Civilinis kodeksas įtvirtino gana lakonišką nenugalimos jėgos definiciją, nekonkretizuojant sąlygų, kurioms esant tam tikros aplinkybės pripažintinos nenugalima jėga. Toks lakoniškas nenugalimos jėgos instituto reglamentavimas reikalavo tolesnio teisinio konkretizavimo poįstatyminiuose teisės aktuose. Įsigaliojęs naujasis Civilinis kodeksas pateikė gana išsamią nenugalimos jėgos sampratą, įtvirtino būtinas įrodyti nenugalimos jėgos taikymo sąlygas bei valstybės veiksmus išskyrė į atskirą civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo jos pagrindą. Tačiau minėti Vyriausybės nutarimai nebuvo panaikinti ir toliau dar vis taikomi išduodant nenugalimos jėgos aplinkybių buvimą liudijančias pažymas. Atsižvelgiant į tai, kad poįstatyminių teisės aktų paskirtis konkretinti įstatymus ir užtikrinti jų įgyvendinimą, darytina išvada, kad jie gali būti taikomi tik tiek, kiek neprieštarauja 2001 m. liepos 1 d. įsigaliojusio Civilinio kodekso imperatyvioms normoms, reglamentuojančioms ginčo santykius.

Pažymėtina, kad teismų praktikoje valstybės veiksmai taip pat dažnai priskiriami prie *force majeure* aplinkybių.[44] Tačiau autorės nuomone, valstybės veiksmų ir *force majeure* aplinkybių nereikėtų tapatinti. Valstybės veiksmai nuo kitų *force majeure* aplinkybių skiriasi keletą požymių. Visų pirma, valstybės veiksmus dažnai galima numatyti, pavyzdžiui, asmuo žino, kad yra svarstomas įstatymo projektas dėl muitų įvedimo tam tikroms prekėms. Antra, šių aplinkybių arba jų neigiamo poveikio galima išvengti valstybės veiksmus nuginčijant, pavyzdžiui, įstatymo nustatyta tvarka apskundus valstybės institucijų ar pareigūnų veiksmus.

Valstybės veiksmų, kaip vieno iš civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindų, taikymas visuomet yra susijęs su tam tikrais valstybės institucijų veiksmais arba aktais, dėl kurių įpareigotas asmuo negali įvykdyti sutartinių įsipareigojimų, arba

[44]Lietuvos Apeliacinio Teismo 2008 m. gruodžio 22 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „Naujoji švara“ v. UAB „Baltijos ąžuolas“,* Nr. 2A-478, kat. 42.4.; 44.2.; 44.3; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 22 d nutartis, priimta civilinėje *V. V. v. V. G*, Nr. 3K-3-621, kat. 118.

kurie sąlygoja negalėjimą laikytis įstatyme numatytos pareigos. Pagal Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 3 dalį, valstybės veiksmai – tai privalomi vykdyti ir nenumatyti valstybės institucijų veiksmai arba aktai, dėl kurių įvykdyti prievolę neįmanoma ir kurių šalys neturi teisės ginčyti. Iš pateikto valstybės veiksmų apibrėžimo galima išskirti tam tikras sąlygas, kurioms esant aplinkybes būtų galima pripažinti valstybės veiksmais ir asmenį atleisti nuo civilinės atsakomybės:

1) asmuo neturėjo galimybės veiksmų ginčyti teismo ar administracine tvarka. Jeigu jis tokią galimybę turėjo, bet ja nepasinaudojo, pagrindo atleisti nuo civilinės atsakomybės nėra.

2) veiksmai buvo nenumatyti ir privalomi asmeniui. Jeigu asmuo juos galėjo ar privalėjo numatyti arba jie jam nebuvo privalomi, pavyzdžiui, tam tikras sprendimas buvo tik rekomendacinis, nėra pagrindo atleisti nuo civilinės atsakomybės.

3) dėl tų veiksmų nėra atsakovo kaltės. Jeigu dėl veiksmų kaltas pats atsakovas, pavyzdžiui, jis padarė teisės pažeidimą ir jam buvo taikytos teisinės sankcijos, nėra pagrindo atleisti nuo civilinės atsakomybės. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausias teismas 2004 m. lapkričio 22 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-621/2004 konstatavo, kad „valstybės institucijos pradėjo pareiškėjo baudžiamąjį persekiojimą dėl paties pareiškėjo neteisėtų veiksmų. Pareiškėjas išteisintas ne dėl jį reabilituojančių pagrindų. Išteisinamajame teismo nuosprendyje konstatuoti neteisėti pareiškėjo veiksmai (neteisėtos operacijos užsienio valiuta, surinktų iš fizinių asmenų pinigų negrąžinimas). Todėl paties pareiškėjo neteisėti veiksmai lėmė atsakomąją valstybės reakciją. Todėl šiuo atveju valstybės veiksmų *force majeure* negalima pripažinti“.[45]

Valstybės veiksmais laikomi įvairūs valstybės institucijų ir pareigūnų veiksmai. Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinis teismas 2008 m. gruodžio 22 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 2A-478/2008, atmetė apelianto argumentą, kad pagal Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 3 dalį teismas negali būti laikomas ta valstybės institucija, dėl kurios veiksmų atsiranda pagrindas atleisti asmenį nuo civilinės atsakomybės. Teismas konstatavo, kad „remiantis konstituciniu valdžios padalijimu, teisiniai valdžios aktai skirstomi į įstatymus, poįstatyminius aktus ir teismo procesinius sprendimus. Būtent Vilniaus apygardos administracinio teismo 2005 m. birželio 13 d. nutartis, kuria taikytos reikalavimo užtikrinimo priemonės – iki bylos išnagrinėjimo teisme dienos laikinai sustabdytas ginčijamo sprendimo, patvirtinusio detalųjį planą, ir statybos leidimo galiojimas – nagrinėjamos bylos kontekste laikytinos aplinkybe (valstybės valdžios institucijos aktu), atitinkančia atsakovo civilinės atsakomybės netaikymo pagrindo buvimą“.[46] Nors Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 3 dalyje minimi tik valstybės institucijų veiksmai, tačiau pagal analogiją ši norma taip pat taikoma, kai tam tikrus veiksmus atlieka savivaldos institucijos ir jų pareigūnai.

[45] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 22 d nutartis, priimta civilinėje byloje *V. V. v. V. G*, Nr. 3K-3-621, kat. 118.
[46] Lietuvos Apeliacinio Teismo 2008 m. gruodžio 22 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „Naujoji švara“ v. UAB „Baltijos ąžuolas“,* Nr. 2A-478, kat. 42.4.; 44.2.; 44.3.

Valstybės institucijų ir pareigūnų veiksmai gali būti tiek fiziniai, pavyzdžiui, krovinio sulaikymas muitinėje, tiek teisiniai, pavyzdžiui, tam tikro teisės ar individualaus pobūdžio akto priėmimas. Veiksmu pripažįstamas ir valstybės institucijos ar pareigūno neveikimas, pavyzdžiui, tam tikro sprendimo nepriėmimas.

Pažymėtina, kad valstybės institucijų arba jų pareigūnų veiksmai gali būti vertinami kaip civilinę atsakomybę šalinanti aplinkybė, jeigu jie negalėjo būti skolininko numatyti sudarant sutartį ir galioja visą prievolės vykdymo laiką. Kitu atveju valstybės institucijų aktai neturėtų būti pripažinti civilinės atsakomybės netaikymo pagrindu. Dėl valstybės veiksmų įvykdyti prievolę būtų neįmanoma, pavyzdžiui, jeigu valstybė uždraustų tam tikrų prekių importą ar eksportą, arba apribotų tam tikrų daiktų civilinę apyvartą.

Esant teisiniam negalimumui įvykdyti sutartį dėl valstybės ar savivaldybės institucijų veiksmų (pavyzdžiui, eksporto ar importo operacijų draudimas, eismo uždraudimas, licencijų panaikinimas) svarbu, ar tie veiksmai yra teisėti ar ne. Jeigu valstybės ar savivaldybės institucijų veiksmai, atėmę galimybę įvykdyti prievolę, buvo teisėti, prievolė baigiasi. Toks prievolės pasibaigimo pagrindas yra logiškai pagrįstas, kadangi, remiantis *impossibilium nulla obligatio* principu, šalių negali saistyti neįvykdoma sutartis. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis teismas 2006 m. balandžio 12 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-273/2006 atmetė kasatoriaus argumentą, kad skolininkas tik esant Civiliniame kodekse nurodytoms nenugalimos jėgos aplinkybėms yra atleidžiamas nuo prievolės pagal sutartį vykdymo, o dėl valstybės veiksmų skolininkas gali būti atleistas nuo civilinės atsakomybės, apimančios tik delspinigių mokėjimą. Teisėjų kolegija pažymėjo, kad "įstatyme aiškiai įtvirtinta taisyklė, kad, kai skolininkas praleidžia prievolės vykdymo terminą, kreditorius gali reikalauti sutartinės atsakomybės, t. y. pagrindinės prievolės įvykdymo ir netesybų (baudos arba delspinigių) sumokėjimo (Civilinio kodekso 6.258 straipsnio 2 dalis). Taigi atsiradę valstybės veiksmai, kaip pagrindas atleisti skolininką nuo civilinės atsakomybės, ir reiškia tai, kad skolininkas atleidžiamas nuo pagrindinės sutartinės prievolės įvykdymo ir papildomos prievolės – delspinigių sumokėjimo. Be to, šalys pačioje sutartyje nurodė, kad nenugalima jėga apibrėžiama pagal Vyriausybės nutarimu Nr. 840 „Dėl atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybėms taisyklių patvirtinimo" patvirtintas taisykles, o šių taisyklių 3.5 punkte valstybės institucijų veiksmai prilyginami nenugalimai jėgai. Todėl Vyriausybės 2000 m. rugsėjo 5 d. nutarimo Nr. 1056, dėl kurio atsakovai neteko galimybės vykdyti sutartinę prievolę, pasekmės aiškintinos taip pat kaip ir nenugalimos jėgos, numatytos 2000 m. Civiliniame kodekse, pasekmės".[47]

[47] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 12 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *Vilniaus miesto savivaldybė v. UAB „Baltijos parkingas"* Nr. 3K-3-273, kat. 44.3, 44.5.1.

Valstybės ar savivaldybės aktą pripažinus neteisėtu, prievolė atsinaujina, išskyrus atvejus, kai ji yra pasibaigusi kitais pagrindais ar tokią galimybę draudžia sutartis, prievolės pobūdis, ar kreditorius jau yra nebesuinteresuotas prievolės įvykdymu. Pripažinus valstybės veiksmus neteisėtais šalys taip pat turi teisę reikalauti, kad joms būtų atlyginti neteisėtais valstybės ar savivaldybės institucijų veiksmais padaryti nuostoliai (Civilinio kodekso 6.271 – 6.272 straipsniai).

2.3. TREČIOJO ASMENS VEIKLA

Neretai žalos atsiradimą sąlygoja ne įpareigoto asmens veiksmai, bet trečiojo, su atsakovu nesusijusio asmens, veikla. Civilinio kodekso 6.253 straipsnyje trečiojo asmens veikla įvardijama kaip vienas iš pagrindų, dėl kurio civilinė atsakomybė netaikoma arba asmuo gali būti visiškai ar iš dalies atleistas nuo civilinės atsakomybės. Šio straipsnio 4 dalyje trečiojo asmens veikla apibūdinama, kaip asmens, už kurį nei skolininkas, nei kreditorius neatsako, veiksmai (veikimas, neveikimas) dėl kurių atsirado nuostolių. Tačiau reikia pažymėti, kad civilinės atsakomybės taikymas atsakovui tiek sutartinės, tiek deliktinės atsakomybės atvejais gali būti paneigiamas nustačius trečiojo asmens veiksmus, susijusius teisiškai reikšmingais priežastiniais ryšiais su nuostoliais. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis teismas vienoje civilinėje byloje nustatė banko civilinę atsakomybę šalinančią aplinkybę - trečiojo asmens veiksmus. Teismas konstatavo, kad žala buvo padaryta dėl atsakovo UAB „Bankroto administravimo grupė“ ir jos direktorės Z. B. veiksmų, kai įmonės vadovas disponavo bankrutuojančios įmonės sąskaita tuo metu, kai įmonei buvo atimta teisė teikti bankroto administravimo paslaugas. Teismas pabrėžė, kad „žala atsirado ne dėl to, kad atsakovas banke nustatyta tvarka patvirtino įmonės vadovės parašą, o dėl šios atliktų pavedimų, kai įmonei buvo panaikintas leidimas teikti bankroto administravimo paslaugas“. [48] Teismas nesutiko su apeliacinės instancijos išvada, kad AB SEB Vilniaus bankas pagal bankinės veiklos standartus atidarydamas naujas sąskaitas, atlikdamas bankines operacijas, nebuvo pakankamai budrus, atidus, nekontroliavo bankinių operacijų metu pateikiamų dokumentų. Iš bylos aplinkybių teismas nustatė, kad banko veiksmuose nėra civilinės atsakomybės sąlygų (neteisėtų veiksmų, žalos, kaltės, priežastinio ryšio tarp žalos ir veiksmų) ir kad bankui neatsirado solidarioji prievolė atsakyti kartu su atsakovu UAB „Bankroto administravimo grupė“ už padarytą žalą.

Teismų praktikoje pripažįstama, kad trečiojo asmens veikla gali būti pagrindu netaikyti civilinės atsakomybės tik tokiu atveju, jeigu nėra paties skolininko kaltės, jo neteisėtų veiksmų, priežastinio žalos ir veiksmų ryšio. Vertinat paties skolininko veiksmus dėl kilusios žalos, teismai atsižvelgia ne tik į šalis siejusios sutarties sąlygas, bet ir įstatymu įtvirtintas pareigas bei

[48] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 birželio 12 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „Elbga“ v. AB SEB Vilniaus bankas, UAB „Bankroto administravimo grupė“*, Nr. 3K-3-391, kat. 44.3; 44.5.1.

sąžiningumo principus. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis teismas 2009 m. lapkričio 19 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-543/2009 nesutiko su pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų argumentais, kurių pagrindu teismai atsakovui netaikė civilinės atsakomybės. Ieškovas UAB „Personalo valdymo grupė“ paliko jam nuosavybės teise priklausantį automobilį atsakovui UAB „Švaros greitis“ valymo paslaugoms atlikti. Paliktą saugoti automobilį pasibaigus darbo laikui pagrobė tuo metu atsakovui dirbęs E.D. (trečiasis asmuo), kuris vėliau teismo nuosprendžiu buvo pripažintas kaltu dėl minėto automobilio vagystės. Teismai konstatavo, kad vadovaujantis Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 4 dalies nuostatomis, atsakovui UAB „Švaros greitis“ civilinė atsakomybė netaikytina, nes žala padaryta dėl trečiojo asmens nusikalstamos veikos, už kurią atsakovas neatsakingas (E.D. automobilio pagrobimo metu nevykdė savo darbo funkcijų, turėjo plovyklos raktus, žinojo signalizacijos kodus). Tuo tarpu kasacinis teismas nurodė, kad „paslaugos teikėjas atsakingas ne tik už tinkamą sutarties įvykdymą, bet ir už kliento daikto, kurio atžvilgiu teikiama paslauga, saugumo užtikrinimą, praradimą ar sužalojimą. Paslaugos teikėjas privalo imtis visų įmanomų priemonių jam patikėto turto saugumui užtikrinti“.[49] Įvertinęs visas bylos aplinkybes Teismas padarė išvadą, kad aplinkybės, susijusios su atsakovo kalte ir priežastiniu ryšiu tarp atsakovo veiksmų ir padarytos žalos, byloje liko teismų netirtos ir neįvertintos.

Panašios pozicijos laikosi ir užsienio valstybių teismų praktika. Prancūzijos Civilinio kodekso 1135 straipsnyje įtvirtintas principas nurodo, kad šalys privalo laikytis ne tik sutarties sąlygų dėl kurių jos aiškiai susitarė, bet ir tokių, kurias tokio pobūdžio sutartims numato sąžiningumo principas, papročiai ir įstatymo normos. Atsižvelgiant į tai Prancūzijos teismai vertina, kad civilinių santykių subjektas, teikiantis automobilių remonto paslaugas, turi ne tik laikytis sutartyje numatytų pareigų, bet ir saugoti automobilį kaip *bon père de famille* ir pažeidus šią pareigą atsakyti už žalą, padarytą dėl daiktų vagystės iš automobilio.

Teismų praktikoje trečiojo asmens nusikalstami veiksmai, buvę tiesioginė darbuotojo mirties priežastis, taip pat nėra pripažįstama darbdavio atsakomybę šalinančia sąlyga, jeigu šis savo neteisėtais veiksmais ar neveikimu neapsaugojo darbuotojo nuo nelaimingo atsitikimo ir, nors ir netiesiogiai, taip prisidėjo prie įvykio atsiradimo. Tokia teisės aiškinimo taisyklė buvo suformuluota Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. rugsėjo 13 d. nutartyje *D. G. v. UAB „Paukštis” ir kt.* byloje Nr. 3K-3-811/2000. Vėliau Lietuvos Aukščiausiasis teismas ne kartą yra pabrėžęs, kad sprendžiant darbdavio atsakomybės dėl darbuotojo žūties klausimą, darbuotojui mirus dėl trečiojo asmens nusikalstamų smurtinių veiksmų, svarbu nustatyti ar darbdavio neteisėtas neveikimas ir nepakankamas rūpestingumas sudarė palankias sąlygas trečiojo asmens nusikaltimui padaryti, ar tarp atsakovo neteisėtų veiksmų ir atsiradusios žalos yra

[49] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 lapkričio 19 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „Personalo valdymo grupė“ v. UAB „Švaros greitis“*, Nr. 3k-3-543, kat. 35.3.1.

priežastinis ryšys, pakankamas atsakovo civilinei atsakomybei kilti. „Darbdavys privalo laiku užtikrinti darbuotojo saugumą, būti rūpestingas ir imtis reikiamų priemonių tiek, kiek jų galima protingai tikėtis iš darbdavio. Darbdavio pareiga pagal darbuotojų saugos ir sveikatos būklę įmonėje spręsti, kokias kolektyvines saugos priemones naudoti, organizuoti jų įrengimą ir jeigu jos nepakankamai apsaugo darbuotojus nuo rizikos, darbuotojus aprūpinti asmeninėmis apsaugos priemonėmis“.[50]

Nustačius skolininko kaltę, jo neteisėtus veiksmus, priežastinį žalos ir veiksmų ryšį, trečiojo asmens neteisėti veiksmai gali būti pagrindas mažinti skolininko atsakomybę, t.y iš dalies atleisti nuo civilinės atsakomybės. Pavyzdžiui, vienoje byloje ieškovas pateikė duomenų, kad atsakovas aplaidžiai vykdė naftotiekio priežiūrą. Išsiliejus naftai buvo padaryta žala gamtai. Nuo 1999 m. vasario 24 d., kai tretysis asmuo P. B. pragręžė naftotiekyje skylę ir įtaisė sklendę, iki 1999 m. rugpjūčio 24 d. atsakovas - naftotiekį eksploatuojanti įmonė, nepastebėjo šio pažeidimo. Tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teismai nustatė priežastinį ryšį tarp atsakovo neveikimo bei gamtai atsiradusios žalos, nes atsakovui tinkamai vykdant vamzdynų nuolatinę priežiūrą, naftos išsiliejimas būtų nustatytas žymiai anksčiau ir šio išsiliejimo padariniai būtų likviduoti operatyviau, todėl gamtai padaryta žala būtų žymiai mažesnė. Lietuvos Aukščiausiasis teismas sutiko su pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų išvadomis, kad ginčo atveju žala gamtai padaryta tiek atsakovo aplaidumu, vykdant naftotiekio priežiūrą, tiek ir P. B. nusikalstamais veiksmais, ir kad tai yra lygiavertės priežastys žalos atsiradimo ir jos dydžio prasme. Teismas konstatavo, kad atsakovas neįrodė, jog žala buvo padaryta tik P. B. nusikalstamais veiksmais, todėl teismai pagrįstai iš atsakovo priteisė pusę gamtai padarytos žalos atlyginimo, o kitą pusę atsiradusios žalos – iš trečiojo asmens P. B.[51]

Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 4 dalies norma taikoma tik jeigu skolininkas pagal įstatymą ar sutartį neprivalo atsakyti už trečiojo asmens veiksmus. Trečiasis asmuo turi būti su kreditoriumi ir skolininku teisiškai ir faktiškai nesusijęs. Pašaliniu asmeniu negali būti skolininko arba kreditoriaus atstovai, prievolei vykdyti pasitelkti asmenys arba asmenys, veikę pagal kreditoriaus arba skolininko nurodymą. Pavyzdžiui, pardavėjo pavedimu veikiantys asmenys negali būti pripažįstami trečiaisiais asmenimis, kurių veiksmai pagal CK 6.253 straipsnio 4 dalį būtų pagrindas atleisti pardavėją nuo civilinės atsakomybės už jam nepriklausančio daikto pardavimą[52]. Pagal įstatymą už tokius trečiuosius asmenis atsako skolininkas arba kreditorius (Civilinio kodekso

[50] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 lapkričio 10 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *L. K. ir V. K. v. AB „Lietuvos geležinkeliai“,* Nr. 3K-3-476, kat. 16.2.1.
[51] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 vasario 6 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *Šiaulių regiono aplinkos apsaugos departamentas v. AB “Mažeikių nafta” Biržų filialas*, Nr. 3K-3-222, kat. 39.2.4.
[52] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 kovo 6 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *V.K v. Antano Armoškos įmonė,* Nr. 3K-3-168, kat. 44.5.2.17; 114.4.

6.258, 6.264 ir kiti straipsniai). Kai sutartis neįvykdoma dėl ją privalančios įvykdyti šalies kontrahentų padarytų pažeidimų, šalis nebus atleidžiama nuo atsakomybės, kadangi ji prievolei įvykdyti pasitelkdama trečiuosius asmenis, prisiima jų padarytų pažeidimų riziką. Civilinio kodekso 6.38 straipsnio 4 dalis numato, kad jeigu skolininkas, vykdydamas prievolę, naudojasi kitų asmenų pagalba, tai jis už tų asmenų veiksmus atsako kaip už savo. Jeigu šalis nusprendžia naudotis trečiųjų asmenų pagalba, vadinasi ji prisiima ir galimo pažeidimo riziką. Pavyzdžiui, jeigu žalos užsakovui padaro subrangovas, atsiranda generalinio rangovo atsakomybė ir Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 4 dalies norma negali būti taikoma, nes pagal Civilinio kodekso 6.38 straipsnio 4 dalį, 6. 257 straipsnį ir 6.650 straipsnio 2-3 dalis generalinis rangovas atsako ir už subrangovų veiksmus.

Pažymėtina, kad Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 4 dalyje įtvirtintu civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindu ne visuomet pašalinama skolininko civilinė atsakomybė. Tam tikrais įstatymo numatytai atvejai net ir nustačius neteisėtą trečiųjų asmenų veiklą, pavyzdžiui, turto pagrobimą, civilinė atsakomybė nebus pašalinta. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis teismas 2008 lapkričio 28 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3k-3-580/2008, pasisakydamas dėl turto saugotojo pagal įstatymą civilinės atsakomybės nurodė, kad profesionalaus saugotojo ar už atlyginimą saugančio asmens civilinę atsakomybę už neišsaugojimą pašalina tik nenugalima jėga. Kitos civilinę atsakomybę šalinančios ar mažinančios aplinkybės, nustatytos Civilinio kodekso 6.253 straipsnyje, profesionalaus saugotojo ar už atlyginimą saugančio asmens civilinės atsakomybės nepašalina. Tuo tarpu neatlygintinos pasaugos atveju, saugotojo civilinę atsakomybę pašalina arba ji gali būti mažinama bendraisiais civilinę atsakomybę šalinančiais ar mažinančiais pagrindais pagal Civilinio kodekso 6.253 straipsnį (pavyzdžiui, dėl neteisėtų trečiųjų asmenų veiksmų, t.y. saugojamo turto pagrobimo).[53]

[53] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 lapkričio 28 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *Vokietijos draudimo bendrovė „Zurich Versicherung AG“ v. S.M.*, Nr. 3K-3-580, kat. 130.2.1; 62.1; 44.2.3.

2.4. NUKENTĖJUSIOJO ASMENS VEIKSMAI

Civilinio kodekso 6.253 straipsnyje įtvirtinta galimybė sprendžiant civilinės atsakomybės taikymo asmeniui klausimą atsižvelgti į paties nukentėjusiojo, kuris reikalauja atlyginti patirtą žalą, elgesį. Minėto straipsnio 1 dalyje numatyta, kad civilinė atsakomybė netaikoma arba asmuo gali būti visiškai ar iš dalies atleistas nuo civilinės atsakomybės dėl nukentėjusiojo asmens veiksmų. Tačiau minėta galimybė atsižvelgti į nukentėjusiojo veiksmus galima tik kai nėra priežastinio ryšio tarp atsakovo veiksmų ir žalos atsiradimo arba atsakovo kaltės. Jeigu žala atsirado dėl paties nukentėjusiojo veiksmų, tai nėra arba priežastinio žalos ir atsakovo veiksmų ryšio, arba atsakovo kaltės, tokiu atveju civilinės atsakomybės taikymas negalimas.

Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 5 dalyje įstatymų leidėjas pateikia nukentėjusiojo asmens veiksmų apibrėžimą bei įtvirtina nukentėjusiojo asmens veiksmų rūšis (formas). Nukentėjusiojo asmens veiksmai apibūdinami, kaip veiksmai dėl kurių kaltas pats nukentėjusysis asmuo ir dėl kurių jam atsirado arba padidėjo nuostoliai. Taip pat nurodoma, kad nukentėjusiojo asmens veiksmai, kaip pagrindas netaikyti arba visiškai ar iš dalies atleisti nuo civilinės atsakomybės, gali būti dviejų rūšių (formų):

1) nukentėjusiojo sutikimas;

2) nukentėjusiojo rizikos prisiėmimas.

Įstatymas nepateikia nukentėjusiojo sutikimo bei rizikos prisiėmimo apibrėžimų, neišskiria kriterijų, kuriais remiantis būtų galima nustatyti ar konkretus nukentėjusiojo sutikimas ar rizikos prisiėmimas yra pagrindas atleisti nuo civilinės atsakomybės. Apsiribojama įtvirtinimu, kad nukentėjusiojo asmens sutikimas gali būti pagrindas atleisti nuo civilinės atsakomybės tik tuo atveju, kai toks sutikimas ir žalos padarymas neprieštarauja imperatyvioms teisės normoms, viešajai tvarkai, gerai moralei, sąžiningumo, protingumo ir teisingumo kriterijams. Autorės nuomone, toks teisinis reglamentavimas suteikia teismams plačią nuožiūros teisę vertinant, ar konkretus nukentėjusiojo sutikimas arba rizikos prisiėmimas yra pakankamas pagrindas atleisti atsakovą nuo civilinės atsakomybės.

Neretai nukentėjusysis, suvokdamas, kad jam gali būti padaryta žalos, gali su tuo sutikti. Nukentėjusiojo sutikimas yra nukentėjusio asmens veiksmai, kuriais jis aiškiai išreiškia savo siekimą patirti žalos. Kaip teigia Civilinio kodekso komentaro autoriai, toks sutikimas gali būti aiškiai išreikštas (pavyzdžiui, asmuo norėdamas nusižudyti, puola po automobiliu) arba numanomas iš konkrečių aplinkybių (pavyzdžiui, asmuo vartoja dideles pavojingų narkotinių medžiagų dozes, nors žino, kad tokie šios medžiagos kiekiai dažniausiai sukelia mirtį). Sutikimas, bet kuriuo atveju, turi būti aiškus ir galiojantis. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiais teismas įvertinęs aplinkybes, susijusias su nukentėjusio asmens veiksmais, galėjusiais lemti žalos atsiradimą, patvirtino, kad

ieškovas nebuvo davęs jokio sutikimo dėl jam priklausiusio nekilnojamojo daikto – prekybos kiosko – nugriovimo ar kitaip prie to prisidėjo. Tai, kad „ieškovas, būdamas ginčo nekilnojamojo turto savininkas ir žinodamas apie AB „Lietuvos geležinkeliai“ ketinimus sutvarkyti Kauno geležinkelio stoties teritoriją, taip pat apie spaudoje paskelbtus raginimus nusikelti kioską, nesiėmė jokių turto priežiūros veiksmų ir nereagavo į skelbimus spaudoje, Teisėjų kolegijos nuomone, nepatvirtina buvus ieškovo sutikimą nugriauti kioską ir negali būti CK 6.253 straipsnio 5 dalyje nurodytu atsakovo atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindu“.[54]

Asmuo, daugiau ar mažiau suvokdamas, kad jo elgesys gali būti žalingas jam pačiam, gali neatsisakyti tam tikrų veiksmų, manydamas, jog žalos jam pavyks išvengti, t.y. prisiimti žalos atsiradimo riziką. Rizikos prisiėmimas suprantamas kaip realus žalos atsiradimo pavojaus įvertinimas ir apsisprendimas laisva valia elgtis savo pasirinktu būdu, numatant žalos atsiradimo galimybę, bet neatsisakant savo ketinimų. Tokiu atveju asmuo neparodo, jog siekia žalos, tačiau suvokia elgesio arba padėties pavojingumą. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis teismas vienoje civilinėje byloje, išanalizavęs visas nukentėjusiojo rizikos prisiėmimo faktui nustatyti reikšmingas aplinkybes, pripažino, kad „kasatorė, sąmoningai sutikdama su darbo užmokesčio dalies be apskaitos dokumentų mokėjimu bei priimdama jai tokiu būdu mokamą darbo užmokesčio dalį, konkliudentiniais veiksmais patvirtino, jog prisiima negatyvių padarinių, galimų patenkant į tokią situaciją, riziką“[55] ir padarė išvadą, kad atsakovo civilinė atsakomybė už ieškovės nurodytus emocinius išgyvenimus ir nepatogumus, gaunant dalį atlyginimo be apskaitos dokumentų, negali atsirasti. Kitoje byloje Lietuvos Aukščiausiasis teismas konstatavo, kad piniginė prievolė – konkretaus mokesčio permoka ir pareiga ją grąžinti ar įskaityti – atsirado dėl neteisėtų nukentėjusiojo veiksmų – siekimo pavaizduoti gerą įmonės padėtį, ataskaitos klastojimo ir nepagrįsto mokesčio mokėjimo. Vėliau mokesčio permokos nebuvo galima įskaityti dėl bankroto, kuris pripažintas tyčiniu. Teismas padarė išvadą, kad nukentėjusiojo nuostolių atsiradimas ir jų didėjimas daugiausia buvo susijęs su jo paties neteisėtais veiksmais siekiant sau naudos. Atsižvelgiant į tai, nukentėjusiojo veiksmai, reikšmingi civilinės atsakomybės taikymui, buvo kvalifikuoti kaip nukentėjusiojo rizikos prisiėmimas, šalinantis civilinę atsakomybę pagal Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 5 dalį.[56]

Daugumos užsienio valstybių teismai nuosaikiai vertina atsakovo argumentus, kuriais grindžiamas nukentėjusiojo sutikimas, kad jam būtų padaryta žala. Ypač kritiškai šie argumentai

[54] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 20 d. nutartis civilinėje byloje *D. Č. v. AB „Lietuvos geležinkeliai“ ir Kauno miesto savivaldybės administracija*, Nr. 3K-3-522, kat. 44.5.2.1; 44.8; 114.11.

[55] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 1 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *D.B. v. AB „Krekenavos agrofirma“*, Nr. 3K-3-544, kat. 16.2.4; 44.2.4.2.

[56] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. birželio 14 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *IAB “Investicinė Kauno holdingo kompanija” v. Kauno apskrities valstybinė mokesčių inspekcija*, Nr. 3K-3-364, kat. 14.3; 39.3; 125.6.

vertinami bylose, kuriose ieškiniai pareikšti gydytojams ar kita profesionale veikla užsiimantiems specialistams. Panašios praktikos laikosi ir Lietuvos teismai. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis teismas, išnarinėjęs vieną civilinę bylą, nesutiko su kasatoriaus teiginiu, kad bylą nagrinėję žemesniųjų instancijų teismai turėjo taikyti Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 5 dalį ir atleisti antstolę nuo civilinės atsakomybės. Antstolė teigė, kad ieškovės savo noru dalyvaudamos varžytynėse ir iš varžytynių pirkdamos turtą, prisiėmė riziką patirti nuostolių. Teisėjų kolegija konstatavo, kad „antstolio profesinei veiklai keliami aukšti kvalifikaciniai reikalavimai ir jo, kaip valstybės įgalioto asmens, veikla privalo būti tik teisėta ir nepažeisti vykdymo proceso dalyvių teisių bei teisėtų interesų. Turto pardavimas iš varžytynių, kaip ir visas vykdymo procesas, yra tiksliai ir aiškiai reglamentuotas imperatyviosiomis proceso teisės normomis. Dėl to asmuo, įsigydamas turtą iš varžytynių, tikisi, kad antstolis, kaip valstybės įgaliotas asmuo, maksimaliai užtikrins turto pardavimo iš varžytynių teisėtumą“[57]. Atsižvelgiant į tai Teismas atmetė kasacinio skundo argumentą, kad ieškovės, dalyvaudamos varžytynėse, prisiėmė nuostolių atsiradimo riziką, nes jis prieštarauja turto pardavimo iš varžytynių esmei ir tikslams.

Lietuvos teismai kaltais nukentėjusiojo asmens veiksmais ir rizikos prisiėmimu taip pat nelaiko „pacientų kreipimosi dėl medicininių paslaugų suteikimo į pagal įstatymus įsteigtas ir legaliai šalyje veikiančias viešąsias įstaigas, teikiančias medicinos paslaugas“.[58] Be to Lietuvos Aukščiausiasis teismas ne vienoje byloje yra nurodęs, jog gydytojas privalo informuoti pacientą apie gydymo metodus, o daryti intervenciją į paciento fizinį integralumą gali tik gavęs aiškų paciento sutikimą. Jeigu buvo gydoma be paciento sutikimo, gydytojas negali būti atleistas nuo civilinės atsakomybės už padarytą žalą.

Vertinat rizikos prisiėmimą teismai atsižvelgia ar pavojus buvo iš anksto numatomas, ar jis galėjo būti realiai suvoktas ir įvertintas, ar asmuo laisvai pasirinko tolesnį elgesį, kuris jam buvo žalingas. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis teismas vienoje civilinėje byloje atmetė atsakovo argumentą, kad ieškovas veikė savo rizika nevykdydamas sutartinių įsipareigojimų apmokėti susidariusį įsiskolinimą už patiektą energiją dėl ko buvo nutrauktas elektros energijos tiekimas ieškovui. Byloje buvo nustatyta, kad atsakovas be įspėjimo nutraukė energijos tiekimą, nepaisant to, kad pirmus du kartus ieškovas buvo įspėtas nurodant konkrečią energijos prietaisų atjungimo datą, nors energija buvo toliau tiekiama. Teismas konstatavo, kad „įspėjimo dėl elektros energijos nutraukimo pareigą atsakovui numatė Elektros energijos vartojimo taisyklių 46 punktas, todėl

[57] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 5 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *L. G. ir G. I. v. antstolė A. R. Ž*, Nr. 3K-3-373, kat. 35.3.6; 44.3.
[58] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 18 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *L. Z. , M. Z. , V. Z. , G. Z v. VšĮ Marijampolės ligoninė*, Nr. 3K-7-255, kat. 44.2.4.2; 44.8.

ieškovas galėjo protingai tikėtis ne mažiau kaip prieš dešimt dienų būti įspėtas apie energijos nutraukimą“.[59]

Pažymėtina, kad teismų praktikoje rizikos prisiėmimu nelaikomas darbuotojo sutikimas dirbti kenksmingomis darbo sąlygomis arba pavojingoje aplinkoje. Darbo sutarties šalių padėtis nėra lygiavertė. Darbuotojas dažniausiai yra priverstas rinktis darbą kenksmingomis sveikatai sąlygomis, norėdamas gauti lėšų pragyventi. Kita vertus, įstatymas numato darbdavio pareigą sudaryti saugias darbo sąlygas. Lietuvos Aukščiausiasis teismas ne kartą yra pasisakęs, kad darbdavys privalo tinkamai organizuoti darbuotojų darbą, laikytis darbo įstatymų, darbuotojų saugą ir sveikatą reglamentuojančių teisės aktų reikalavimų, rūpintis darbuotojų poreikiais taip pat imtis veiksmingų priemonių, kai nepaisoma nustatytų reikalavimų. Todėl net ir nukentėjusiojo darbuotojo neblaivumas, lėmęs nelaimingą atsitikimą darbe, ne visada yra pakankamas pagrindas atleisti darbdavį nuo atsakomybės. Pavyzdžiui, vienoje civilinėje byloje pirmosios ir apeliacinės instancijų teismai konstatavo, kad darbdavys ėmėsi visų įmanomų priemonių kontroliuoti kaip darbuotojas laikosi darbo drausmės ir, kad jo taikytos priemonės buvo pakankamos užkirsti kelią nelaimei įvykti. Teismai pažymėjo, kad nukentėjęs darbuotojas dirbo apsvaigęs nuo alkoholio, o tai reiškia, jog jis turėjo suvokti, kad tai jam gali būti pražūtinga, tačiau konkliudentiniais veiksmais patvirtino, kad prisiima galimų negatyvių padarinių atsiradimo riziką. Vadovaujantis Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 5 dalimi ir 6.282 straipsnio 1 dalimi, teismai atleido darbdavį nuo atsakomybės. Tuo tarpu Lietuvos Aukščiausiasis teismas nesutiko su pirmosios ir apeliacinės instancijų teismų išvadomis ir nurodė, kad darbdavys turi pareigą kontroliuoti, kaip darbuotojai laikosi darbų saugos instrukcijų bei taisyklių reikalavimų. Teismas nurodė, kad sprendžiant iš bylos aplinkybių alkoholis buvo vartojamas tam tikrą laiką, todėl to nebuvo galima nepastebėti, jeigu darbdavys būtų tinkamai vykdęs jam nustatytas pirmiau nurodytas pareigas. Atsižvelgiant į tai, „bylą nagrinėję teismai turėjo tirti ir vertinti ar nustatytos faktinės bylos aplinkybės ir surinkti įrodymai suponavo išvadą, kad nėra atsakovo kaltės dėl nelaimingo atsitikimo, kurio metu žuvo darbuotojas, spręsti priežastinio ryšio, kaip atsakomybės sąlygos, buvimo klausimą, atsižvelgiant į visus veiksnius, lėmusius nelaimingą atsitikimą, taip pat ir dėl priežastinio ryšio tarp atsakovo veiksmų (neveikimo) ir atsiradusios žalos“.[60]

Atsižvelgiant į civilinės atsakomybės prigimtį, atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindo buvimo aspektu vertintini ne tik nukentėjusiojo materialiniai teisiniai, bet ir procesiniai veiksmai. Teisinę reikšmę gali turėti ir kitose bylose įsiteisėjusiais teismų procesiniais sprendimais

[59] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. rugsėjo 17 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB “Ermilas” v. AB “Rytų skirstomieji tinklai” Vilniaus elektros tinklų filialas*, Nr. 3K-3-823, kat. 39.6.2.13.

[60] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 22 d. nutartis, priimta civilinėje *byloje V. M., I. M. (I. M.), S. M. (S. M.) v. AB „Lietuvos geležinkeliai“,* Nr. 3K-3-130, kat. 44.5.2.16.

nustatytos nukentėjusiojo veiksmus kvalifikuojančios aplinkybės. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis teismas 2010 m. gruodžio 1 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-7-411/2010 pasisakydamas dėl nukentėjusiojo veiksmų kaip atleidimo nuo civilinės atsakomybės už žalą, atsiradusią dėl administraciniame procese taikytų reikalavimo užtikrinimo priemonių, pagrindo, konstatavo, kad tai, jog „administracinėje byloje nustatytas kasatoriaus veiksmų įgyvendinant statytojo teises neteisėtumas, atsakovo interesų pažeidimo faktas ir šie interesai apginti, suponuoja išvadą, kad kasatoriaus neteisėti veiksmai nulėmė tokį atsakovo elgesį, prašant apginti savo interesus keliais įstatymų nustatytais būdais, net ne vienoje byloje, dėl kurio kasatoriui atsirado žala, todėl šie veiksmai vertintini kaip pagrindas atleisti atsakovą nuo civilinės atsakomybės už reikalavimo užtikrinimo priemonių taikymu padarytą žalą (Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 1, 5 dalys)“.[61]

Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 5 dalyje reglamentuotus nukentėjusiojo veiksmus reikia skirti nuo nukentėjusiojo neatsargumo, numatyto Civilinio kodekso 6.282 straipsnyje. Šio straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad jeigu paties nukentėjusiojo asmens didelis neatsargumas sąlygoja žalos atsiradimą ar jos padidėjimą, tai atsižvelgiant į nukentėjusiojo asmens kaltės dydį (o kai yra žalos padariusio asmens kaltės, - ir į jo kaltės dydį) žalos atlyginimas, jeigu įstatymai nenumato ko kita, gali būti sumažintas arba reikalavimas atlyginti žalą gali būti atmestas. Tai bendroji norma, taikoma visais žalos atlyginimo atvejai, išskyrus įstatymo numatytas išimtis. Pagrindas sumažinti žalos atlyginimą arba visiškai atsisakyti ją atlyginti yra didelis nukentėjusiojo neatsargumas. Tuo tarpu nukentėjusiojo veiksmai, esant jo tyčiai, kvalifikuojami kaip sutikimas padaryti žalos ir vertinami pagal Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 5 dalį.

Civilinio kodekso 6.282 straipsnio 1 dalis taip pat įtvirtina mišrios kaltės institutą, t.y. atvejus, kai dėl žalos atsiradimo yra abiejų – ir nukentėjusiojo ir žalos padariusio asmens kaltė. Tokiu atveju žala atlyginama proporcingai kaltės dalei. Kai civilinė atsakomybė atsiranda be kaltės, sprendžiant žalos atlyginimo klausimą atsižvelgiama tik į nukentėjusiojo kaltę. Tokiais atvejais esant dideliam nukentėjusiojo neatsargumui gali būti apskritai atsisakyta atlyginti žalą (Civilinio kodekso 6.270 straipsnio 1 dalis) arba žalos atlyginimas sumažintas. Kitaip nei nukentėjusiojo asmens kaltė, turinti įtakos žalai atsirasti ar jai padidėti pagal Civilinio kodekso 6.282 straipsnį, nukentėjusiojo suvokimas dėl galimos žalos yra vertinamas subjektyviuoju požiūriu – ar nukentėjusysis turėjo galimybę adekvačiai suvokti padėties pavojingumą ir aiškiai, laisva valia išreikšti savo poziciją – sutikti su žalos jam darymu, leisti žalai atsirasti arba manyti, kad žalos bus išvengta, nors ir esant pavojui. Šiuo atveju nukentėjusiojo asmens veiksmai nevertinami pagal *bonus pater familias* standartą, nes dažniausiai šį standartą visiškai atitinka. Tuo tarpu neatsargumo

[61] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 1 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „Lit-Invest“ v. UAB „Paribys“,* Nr. 3K-7-411, kat. 44.2.1; 44.3; 44.5.2.17; 110.6.

faktas nustatomas taikant objektyvumo kriterijų, t.y. *bonus pater familias* standartą. Todėl tokiu atveju dėl žalos atsiradimo kaltė yra mišri – ir atsakovo, ir ieškovo.[62]

Įvairių valstybių teisės doktrina ir teismų praktika skirtingai sprendžia atleidimo nuo civilinės atsakomybės esant nukentėjusiojo sutikimui arba rizikos prisiėmimui klausimą. Daugelis valstybių nukentėjusiojo veiksmus laiko pagrindu atleisti tiek nuo sutartinės, tiek nuo deliktinės atsakomybės. Pavyzdžiui, Europos deliktinės teisės principų 7:101 straipsnio d punkte numatyta, kad žalos padarymas gali nelemti civilinės atsakomybės taikymo asmeniui, jeigu pats nukentėjusysis sutiko (angl. *with the consent of the victim*) su žalos padarymu arba prisiėmė žalos padarymo riziką (angl. *has assumed the risk of being harmed*).[63] Tuo tarpu Prancūzijos civilinio kodekso 1382 straipsnyje įtvirtinta, kad bet koks veiksmas, kuriuo padaroma žala kitam asmeniui yra pagrindas taikyti civilinę atsakomybę neatsižvelgiant į žalos padarymo motyvus. Todėl Prancūzijos teismai laikosi pozicijos, jog net nukentėjusiojo sutikimas padaryti jam žalą negali būti pakankamu pagrindu leidžiančiu protingam žmogui padaryti tokią žalą. Į nukentėjusiojo sutikimą Prancūzijos teismai atsižvelgia tik nustatydami atlygintinos žalos dydį. Jeigu nukentėjusysis pats prašė jam padaryti žalą, tokį prašymą teismai vertina kaip nukentėjusiojo kaltę tyčios forma, todėl atlygintinos žalos dydį mažina arba visai jos neatlygina. Jeigu nukentėjusysis prisiėmė žalos atsiradimo riziką, tai gali būti vertinama kaip neatsargumas, turintis mažiau įtakos atlygintinos žalos dydžiui.[64]

Vokietijos Civilinio kodekso 254 straipsnyje numatyta, kad nukentėjusiojo sutikimas padaryti žalą yra pagrindas atleisti nuo civilinės atsakomybės. Jeigu nukentėjusiojo sutikimas padaryti žalą prieštarauja visuomenės moralei, teisės sistemos bendriesiems principams, toks sutikimas teisinės reikšmės neturi ir žalą padaręs asmuo nuo atsakomybės neatleidžiamas. Jeigu nukentėjusysis prisiėmė žalos atsiradimo riziką, šis faktas vertinamas kaip mišrios kaltės buvimas ir žalos dydis sumažinamas arba ji visai neatlyginama.[65]

Nukentėjusiojo veiksmus, kaip atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindą išskiria ir Anglijos teisės doktrina bei teismų praktika. Dažniausiai nukentėjusiojo sutikimas ir rizikos prisiėmimas įvardijamas ta pačia sąvoka – nukentėjusiojo sutikimu.[66] Remiantis Anglijos teismų praktika, asmuo atleidžiamas nuo civilinės atsakomybės tik tais atvejais, kai nukentėjusysis visiškai žinojo ir suvokė jam gresiantį pavojų, žalos dydį ir jos pobūdį.

---

[62] Lietuvos Apeliacinio Teismo 2010 m. kovo 15 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *M. Č., M. Č. ir A. Č. v. E. S. ir UAB „(duomenys neskelbtini)“,* Nr. 2A-326, kat. 44.2.4.2.; 114.
[63] Principles of European Tort Law: http://www.egtl.org/principles/index.htm; prisijungimo laikas 2010-05-21.
[64] Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 266.
[65] German Civil Code: http://www.iuscomp.org/gla/statutes/BGB.htm; prisijungimo laikas: 2010-02-20.
[66] Prosser W.L., Keeton W.P. Dobbs D.B. Prosser and Keeton on Torts. 5th edition. West Group, 1984, P. 130.

2.5. BŪTINASIS REIKALINGUMAS

Būtinasis reikalingumas (angl. *necessity*, pranc. n*écessite*) nėra visuotinai pripažintas atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindas. Vienose šalyse (pavyzdžiui, Italijoje) žala, padaryta dėl būtinojo reikalingumo, turi būti atlyginta. Kitose valstybėse būtinasis reikalingumas yra pakankamas pagrindas atleisti žalą padariusį asmenį nuo civilinės atsakomybės. Pavyzdžiui, Prancūzijos teismai, nusprendę, jog analogiškomis sąlygomis protingas žmogus būtų pasielgęs lygiai taip pat, kaip ir atsakovas, pripažįsta buvus būtinąjį reikalingumą ir žalą padariusį asmenį nuo civilinės atsakomybės atleidžia. Vokietijos teisė būtinąjį reikalingumą pripažįsta kaip atleidimo nuo atsakomybės už žalą, padarytą išvengiant pavojaus, pagrindą. Vokietijos Civilinio kodekso 228 straipsnis numato, jog žala, padaryta būtinojo reikalingumo (vok. *notstand*) atveju, neatlyginama, jeigu žalos padarymas buvo neišvengiamas ir padaryta žala nėra didesnė už tą žalą, kuri būtų buvusi padaryta panašiose situacijose. [67] Būtinasis reikalingumas, kaip atleidimo nuo deliktinės atsakomybės pagrindas, išskirtas ir Europos deliktinės teisės principų 7:101 straipsnyje, reglamentuojančiame atleidimą nuo civilinės atsakomybės veikiant teisėtais pagrindais. Šio straipsnio b punkte numatyta, kad žalos padarymas gali nelemti civilinės atsakomybės taikymo asmeniui, jeigu asmuo, sukėlęs žalą, veikė būtinojo reikalingumo (angl. *under necessity*) sąlygomis.[68]

Būtinąjį reikalingumą, kaip civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimą nuo civilinės atsakomybės pagrindą, pripažįsta ir Lietuvos teisė. Būtinojo reikalingumo institutas buvo reglamentuotas ir 1964 m. Civiliniame kodekse. Tačiau jame, nebuvo konkretizuotos sąlygos, kurioms esant aplinkybės pripažintinos būtinuoju reikalingumu. Šio kodekso 488 straipsnis numatė atsakomybę už žalą, padarytą būtinojo reikalingumo būklėje. Žalą, padarytą būtinojo reikalingumo būklėje, privalėjo atlyginti asmuo, kurio interesais atlikti padariusieji žalą veiksmai. Tačiau teismai, atsižvelgdami į aplinkybes, kuriomis buvo padaryta toji žala, galėjo šį asmenį visiškai ar dalinai atleisti nuo žalos atlyginimo.

Dabartinio Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 6 dalyje būtinasis reikalingumas apibrėžiamas kaip veiksmai, kuriais asmuo priverstas padaryti žalos dėl to, kad siekia pašalinti jam pačiam, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams gręsiantį pavojų, išvengdamas gresiančios didesnės žalos atsiradimo žalą patyrusiam ar kitam asmeniui, jeigu žalos padarymas tomis aplinkybėmis buvo vienintelis būdas išvengti didesnės žalos. Taigi būtinasis reikalingumas yra civilinės atsakomybės netaikymo arba atleidimo nuo civilinės atsakomybės aplinkybė, kai

[67] German Civil Code: http://www.iuscomp.org/gla/statutes/BGB.htm; prisijungimo laikas: 2010-02-20.
[68] Principles of European Tort Law: http://www.egtl.org/principles/index.htm; prisijungimo laikas 2010-05-21.

asmuo priverstinai atlieka žalos veiksmus siekdamas išvengti didesnės žalos atsiradimo žalą patyrusiam arba kitam asmeniui.

Vadovaujantis Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 6 dalyje įtvirtintu būtinojo reikalingumo apibrėžimu, galima išskirti kelias būtinojo reikalingumo sąlygas. Žalos darymas atitinka būtinojo reikalingumo situaciją, jeigu:

1) buvo realus pavojus, gresiantis asmeniui ar jo turtui. Pavojus pasireiškia kaip grėsmė asmeniui, jo turtui arba teisėms, kitam asmeniui arba jo teisėms, valstybės arba visuomenės interesams. Pavojaus realumas – tai daroma asmeniui ar jo turtui žala, jo teisių pažeidimas arba neišvengiamai gresianti atsirasti žala. Realumą patvirtina esantis pavojaus šaltinis. Pavojaus šaltinio pobūdis šiuo atveju reikšmės neturi, tai gali būti stichinė nelaimė, gaisras, žmogaus veiksmai ir kita. Jeigu realaus pavojaus nebuvo, žalos padaręs asmuo turi visiškai ar iš dalies atlyginti žalą.

2) realus pavojus buvo neišvengiamas, todėl vienintelė galimybė jo išvengti buvo padaryti žalos. Pavojus yra neišvengiamas, jei asmuo neturi kitos alternatyvos, o tik daryti žalą ir taip išvengti dar didesnės žalos. Jeigu žala nebūtų daroma, tai dėl neveikimo atsirastų dar didesnė žala. Pavyzdžiui, vairuotojas, siekdamas nesuvažinėti pėsčiojo, turi vienintelę galimybę – pasukti automobilį į reklaminį stendą.

3) žala, padaryta siekiant išvengti realaus pavojaus, yra mažesnė arba tolygi žalai, kuri galėjo būti padaryta, jeigu nebūtų imtasi priemonių siekiant jos išvengti. Šiuo atveju atsižvelgiama kokiai vertybei padaroma žalos ir kokia vertybė nuo jos apsaugoma. Pavyzdžiui, veiksmai gali būti nepripažinti būtinuoju reikalingumu, jeigu gelbėjant turtą užmušamas žmogus.

Toks būtinojo reikalingumo reglamentavimas teismui suteikia teisę kiekvienu konkrečiu atveju savo nuožiūra vertinti būtinojo reikalingumo požymius ir spręsti dėl būtinojo reikalingumo instituto taikymo. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis teismas 2009 m. lapkričio 20 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. Nr. 3K-3-522/2009 atmetė kasatoriaus argumentą dėl Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 6 dalies taikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės. Kasatorius Kauno miesto savivaldybės administracija teigė, kad ginčo kioską, stovėjusį geležinkelio stoties prieigose, t. y. viešoje vietoje, kurioje dažnai lankosi miesto gyventojai ir svečiai, teko skubiai išardyti bei likviduoti dėl būtinojo reikalingumo (CK 6.253 straipsnio 6 dalis), nes kioskas, stovėdamas šalia elektros pastotės, tapo padidinto pavojaus aplinkai ir visuomenei objektu, be to kioskas buvo apleistas ir jame nuolat rinkosi benamiai. Tuo tarpu Teisėjų kolegija nesutiko su Kauno miesto savivaldybės administracijos teiginiu, kad ieškovui priklausiusį kioską teko skubiai išardyti bei likviduoti dėl būtinojo reikalingumo ir tai yra pagrindas atleisti jį nuo civilinės atsakomybės. Teismas konstatavo, kad „pagal CK 6.253 straipsnio 6 dalį būtinasis reikalingumas – tai veiksmai, kuriais asmuo priverstas padaryti žalos dėl to, kad siekia pašalinti jam pačiam, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams gresiantį pavojų, išvengdamas gresiančios didesnės

žalos atsiradimo žalą patyrusiam ar kitam asmeniui, jeigu žalos padarymas tomis aplinkybėmis buvo vienintelis būdas išvengti didesnės žalos“. [69] Teismas nusprendė, kad Kauno miesto savivaldybės administracija, tvirtindama, kad turėjo nugriauti ginčo kioską dėl būtinojo reikalingumo, turėjo pareigą pateikti tai patvirtinančius įrodymus, koks realus pavojus grėsė kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams, jog ginčo kioską buvo būtina nugriauti nedelsiant, nesikreipiant į teismą dėl jo nugriovimo, bei padarė išvadą, kad kasatorius neįrodė būtinojo reikalingumo, kaip atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindo.

Būtinojo reikalingumo situacijoje padaryta žala yra vertinama kaip padaryta teisėtais veiksmais. Tačiau teismas, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes bei sąžiningumo ir teisingumo kriterijus, gali įpareigoti atlyginti žalą asmenį, kurio interesais veikė žalą padaręs asmuo. Atsižvelgiant į tai, Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 6 dalyje įtvirtinta norma aiškinama ir taikoma sistemiškai su Civilinio kodekso 6.274 straipsniu, kuris reglamentuoja atsakomybę už žalą, atsiradusią dėl būtinojo reikalingumo. Šis straipsnis įtvirtina bendrąją taisyklę, kad būtinasis reikalingumas yra teisėti veiksmai, todėl civilinė atsakomybė už padarytą žalą netaikomas. Tačiau kartu numato galimybę priteisti žalos atlyginimą iš asmens, kurio interesais veikta. Kaip teigia Civilinio kodekso komentaro autoriai, tai gali būti tiek pats žalos padaręs asmuo, kai būtinojo reikalingumo aplinkybėmis jis veikė siekdamas išvengti jam pačiam ar jo turtui gresiančio pavojaus, tiek trečiasis asmuo. Taip pat galimi atvejai, kai atlyginti žalą pagal dalinės prievolės taisykles įpareigojamas ir jos padaręs asmuo, ir trečiasis asmuo, kurio interesais veikta. [70] Toks reglamentavimas grindžiamas sąžiningumo, protingumo ir teisingumo kriterijais, nes nukentėjusysis tokiais atvejai neatlieka jokių neteisėtų veiksmų, o tampa atsitiktinių aplinkybių auka. Be to, toks teisinis reglamentavimas suteikia teismui teisę savo nuožiūra spręsti žalos atlyginimo klausimą atsižvelgiant į konkrečios bylos aplinkybes. Todėl teismas turi teisę priteisti ne visą žalos atlyginimą, o tik jo dalį bei spręsdamas civilinės atsakomybės taikymo klausimą atsižvelgti į šalių turtinę padėtį, objektą, kuriam padaryta žalos, ir objektą, kuris nuo jos apsaugotas, padarytos žalos dydį, apsaugotos vertybės svarbą ir panašiai.

[69] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 20 d. nutartis civilinėje byloje *D. Č. v. AB „Lietuvos geležinkeliai“ ir Kauno miesto savivaldybės administracija*, Nr. 3K-3-522, kat. 44.5.2.1; 44.8; 114.11.

[70] Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Vilnius: Justitia, 2003, P. 382.

2.6. BŪTINOJI GINTIS

Valstybė, vykdydama pavojingų veikų kontrolės ir prevencijos funkcijas, negali padaryti to, kas neįmanoma – apsaugoti kiekvieną asmenį kiekvienu jo gyvenimo momentu. Todėl asmeniui suteikiama teisė į būtinąją gintį, kurią jis gali įgyvendinti kiekvienu konkretaus kėsinimosi atveju. Asmens teisė į būtinąją gintį yra išvestinė iš prigimtinių žmogaus teisių į gyvybę, į laisvę ir asmens neliečiamybę, nuosavybės ir būsto neliečiamybę, kitų prigimtinių teisių ir yra šių teisių gynimo priemonė. Išskirtinė būtinosios ginties savybė – jos aktyvus pobūdis. Aktyvi gynyba neutralizuoja puolimą bei yra patikimas žmogaus teisių apsaugos garantas. Atsižvelgiant į tai, visose užsienio valstybėse būtinoji gintis (angl. *necessary defence*; panc. *legitime défence*) yra pripažįstama atleidimo nuo civilinės atsakomybės už padarytą žalą pagrindu. Daugumoje civilinių kodeksų yra specialios normos, numatančios civilinės atsakomybės netaikymą už būtinosios ginties metu padarytą žalą. Pavyzdžiui, Vokietijos Civilinio kodekso 227 straipsnis numato, jog veiksmai, susiję su būtinąja gintimi (vok. *notwehr*), nėra neteisėti, o būtinoji gintis apibrėžiama kaip veiksmai būtini norint atremti neteisėtą ir betarpišką savęs ar kito asmens užpuolimą.[71] Būtinoji gintis, kaip pagrindas atleisti nuo civilinės atsakomybės yra įtvirtintas ir Europos deliktinės teisės principų 7:101 straipsnyje.[72] Tuo tarpu bendrosios teisės sistemos valstybėse būtinosios ginties samprata susiformavo kaip teismų praktikos vystymosi rezultatas. Anglijoje dar viduramžiais buvo žinomas principas „mano namai – mano tvirtovė“ (angl. „*a man‘s house is his castle“*), kuris leido turto savininkui užmušti bet kurį besikėsinantį į jo nuosavybę asmenį. Vėliau šį principą teismai transformavo į būtinosios ginties institutą, kuris apima savęs ir kito asmens gynimą nuo neteisėto užpuolimo.

Lietuvoje būtinosios ginties institutas buvo įtvirtintas 1964 m. Civiliniame kodekse. Šio kodekso 487 straipsnis numatė, kad žala, padaryta būtinosios ginties sąlygomis užpuolusiajam, neprivalo būti atlyginama, jeigu nebuvo peržengtos būtinosios ginties ribos. Detalesnio būtinosios ginties apibūdinimo tuometinis Civilinis kodeksas nepateikė.

Būtinosios ginties apibrėžimas dabartiniame Civiliniame kodekse aiškiai išsiplėtė. Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 7 dalyje būtinoji gintis apibūdinama kaip veiksmai, kuriais siekiama gintis arba ginti kitą asmenį, nuosavybę, būsto neliečiamybę, kitas teises, visuomenės ar valstybės interesus nuo pradėto ar tiesiogiai gresiančio neteisėto pavojingo kėsinimosi, jeigu jais nebuvo peržengtos būtinosios ginties ribos. Tačiau įstatymas nepateikia aiškių, visais atvejais taikytinų kriterijų, kuriais būtų galima nustatyti būtinosios ginties buvimą ar nebuvimą. Kiekvienu konkrečiu atveju tai sprendžia teismas. Teismai spręsdami ar yra būtinosios ginties situacija, ar neviršytos jos

[71] German Civil Code: http://www.iuscomp.org/gla/statutes/BGB.htm; prisijungimo laikas: 2010-02-20.
[72] Principles of European Tort Law: http://www.egtl.org/principles/index.htm; prisijungimo laikas 2010-05-21.

ribos, vadovaujasi požymiais, kurie išplaukia iš būtinosios ginties apibrėžimo. Išskiriami keli būtinąją gintį apibūdinantys požymiai:

1) užpuolimu ar kėsinimusi siekiama pažeisti svarbius interesus. Žalos padarymas dėl būtinosios ginties bus pateisinamas, jeigu siekiama ginti svarbius interesus. Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 7 dalies aiškinimas leidžia daryti išvadą, kad pagal įstatymą būtinosios ginties objektais gali būti: pats asmuo (žmogaus gyvybė, sveikata, laisvė, seksualinio apsisprendimo laisvė ir neliečiamybė, garbė, orumas, kitos neturtinės teisės); nuosavybė, būsto neliečiamybė, turtinės teisės ir turtiniai interesai; visuomenės ir valstybės interesai. Teisės į gynybą neturi ir būtinosios ginties nuostatomis negali remtis asmuo, kuris, siekdamas išvengti teisėto sulaikymo arba įveikti besiginančiojo pasipriešinimą, gina neteisėtus, įstatymui priešingus interesus.

2) turi būti ginamasi nuo neteisėto užpuolimo. Priešinimasis teisėtiems veiksmas negali būti pripažintas būtinąja gintimi. Todėl būtinąja gintimi negalima laikyti nusikaltėlio veiksmų, kai šis padaro žalos priešindamasis teisėtam sulaikymui.

3) užpuolimas arba kėsinimasis turi būti realus ir neišvengiamas, o aktyvi gynyba nuo realaus užpuolimo turi būti vienintelė galimybė išvengti žalos. Reali ir tiesioginė grėsmė paprastai pasireiškia tokiais objektyviais ir išoriškais požymiais, kad protingam žmogui paprastai nekyla problemų nustatyti akivaizdžią ir neišvengiamą pavojingo kėsinimosi grėsmę. Kriterijais, kuriais remiantis teismai nustato kėsinimosi pradžią yra tiesioginė žala, daroma įstatymo saugomiems svarbiems interesams arba reali, tiesioginė ir neišvengiama tokios žalos grėsmė.

4) panaudotos gynybos priemonės ir būdai buvo adekvatūs, proporcingi užpuolimo pobūdžiui ir pavojingumui. Ar būtinosios ginties ribos nebuvo peržengtos, teismai sprendžia pagal užpuolimo laiką, vietą ir aplinkybes, užpuolikų skaičių ir pajėgumą, naudojamas priemones, jų veikimo aplinkybes, veiksmų intensyvumą, besiginančio asmens galimybes atremti užpuolimą ir kita.

Būtinosios ginties ribų peržengimas yra neteisėtas elgesys. Peržengus būtinosios ginties ribas, t.y. tyčia ginantis neadekvačiais būdais ar priemonėmis arba nebuvus realaus pavojaus, žala atlyginama bendraisiais pagrindais. Pažymėtina, kad sprendžiant klausimą dėl būtinosios ginties ribų peržengimo, teismai analizuoja daugelį konkrečios situacijos veiksnių, siekiant įvertinti ar besiginantysis panaudojo šiai situacijai adekvačias gynybos priemones. Kadangi pavojingas kėsinimasis apibrėžia gynybos ribas, o tokio kėsinimosi pobūdis ir pavojingumas yra fakto ir jo vertinimo klausimas, sprendžiant klausimą, ar nebuvo peržengtos būtinosios ginties ribos, teismai vertina:

1) gynybos priemonių, būdų ir intensyvumo santykį su puolimo pobūdžiu ir pavojingumu;

2) besikėsinančiajam padarytos ir atremtos žalos santykį.

Kaip teigia Civilinio kodekso komentaro autoriai, užpuolimo atveju sunku tikslai įvertinti realų užpuolimo pavojų, todėl peržengus būtinosios ginties ribas gali būti konstatuota tik esant žalos padariusio asmens tyčiai.[73] Būtinosios ginties ribų peržengimu paprastai laikoma tokia gynyba padaryta žala, kuri yra neproporcingai didelė, palyginti su ta, kurios grėsmę kėlė užpuolimas, taip pat gynybos priemonių, būdų ir intensyvumo aiški neatitiktis užpuolimo pobūdžiui ir pavojingumui.

Kaip ir būtinąjį reikalingumą įstatymas būtinąją gintį laiko teisėtais veiksmais, todėl būtinosios ginties atveju nėra būtinos civilinės atsakomybės sąlygos – neteisėtumo. Atsižvelgiant į tai, Civilinio kodekso 6.269 straipsnio 1 dalyje įstatymų leidėjas įtvirtino bendrąją taisyklę, kad civilinė atsakomybė už žalą, padarytą neperžengiant būtinosios ginties ribų, neatsiranda. Asmuo, padaręs žalos teisėtai gindamasis ar gindamas kitą asmenį neatsako už užpuolikui padarytą žalą. Tačiau ginantis nuo užpuolimo neretai gali būti padaroma žala ne tik pačiam užpuolikui, bet ir kitiems asmenims. Tokiu atveju, pagal minėto straipsnio 2 dalį, nukentėjusysis gali reikalauti žalos atlyginimo iš asmens, nuo kurio neteisėtų veiksmų buvo ginamasi.

Būtinąją gintį reikia skirti nuo kitų civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindų: savigynos ir būtinojo reikalingumo. Būtinoji gintis yra gynimasis nuo užpuolimo, tuo tarpu savigyna – savo teisės priverstinis įgyvendinimas jėga.[74] Savigynos atveju nėra užpuolimo grėsmės. Asmuo pats priverstinai įgyvendina savo teisę laikydamasis įstatymo nustatytų sąlygų.

Būtinoji gintis yra labai panaši į būtinąjį reikalingumą. Tačiau šios dvi teisinės situacijos skiriasi keliais aspektais. Visų pirma, būtinojo reikalingumo atveju vienintelis elgesio būdas išvengti didelės žalos yra ekvivalentiškos žalos padarymas. Tuo tarpu būtinosios ginties atveju besiginantysis gali elgtis ir kitaip, ne tik daryti žalą užpuolikui, pavyzdžiui, jis gali bėgti. Tačiau nusprendusiam gintis asmeniui leidžiama daryti užpuolikui žalą neviršijant būtinosios ginties ribų. Pastebėtina, jog teismų praktikoje nėra vieningos nuomonės, kaip reikėtų vertinti žalos padarymą užpuolikui, kai užpultasis turėjo realias galimybes nuo užpuoliko pabėgti, bet to nepadarė.[75] Autorės nuomone, nusprendęs gintis asmuo turėtų būti atleistas nuo žalos atlyginimo, jeigu jo panaudota gynyba neperžengė būtinosios gynybos ribų.

Antra, būtinasis reikalingumas gali atsirasti kaip asmens teisėtų arba neteisėtų veiksmų pasekmė. Tuo tarpu būtinoji gintis susidaro tik dėl neteisėtų veiksmų.

Trečia, būtinojo reikalingumo atveju nėra užpuolimo, be to būtinosios ginties atveju žalos padaroma ne trečiajam asmeniui, o užpuolikui. Jeigu žala padaroma ne užpuolikui, o trečiajam asmeniui, nėra pripažįstama jog ji buvo padaryta dėl būtinosios ginties.

---

[73] Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Vilnius: Justitia, 2003, P. 353.
[74] European tort law. Syllabus semester 2,2003/2004. Utrecht: Faculty of Law, Utrecht University, 2005, P.23.
[75] Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 258.

Ketvirta, būtinojo reikalingumo atveju daryti žalą reikia dėl jau susiklosčiusių aplinkybių. Jeigu tai susiję su neteisėtais veiksmais, tai jie jau gali būti įvykdyti, pavyzdžiui, dėl padegimo kilęs gaisras ir jį gesinant daroma žala kitam turtui, t.y. gelbstint turtą dalis jo sunaikinama. Tuo tarpu būtinosios ginties atveju siekiama atremti neteisėtą kėsinimąsi, pavyzdžiui, sužalojamas turtą vagiantis asmuo.

2.7. SAVIGYNA

Savigyna – tai pati pirmoji, seniausia ginčų sprendimo forma, kai teisę turintis asmuo ją įgyvendina pats, nesikreipdamas į jokį trečiąjį asmenį. Tačiau savigynos ribos, įgyvendinant subjektinę teisę, yra palyginti siaurai apibrėžtos. Valstybė leidžia asmeniui įgyvendinti teisę valstybinės, bet ne asmeninės prievartos būdu. Prireikus asmuo gali kreiptis pagalbos į valstybės institucijas ir prašyti, kad valstybė savo poveikio priemonėmis padėtų asmeniui realizuoti jo teisę. Atsižvelgiant į tai, daugumos valstybių įstatymai draudžia asmeniui įgyvendinti savo teises pačiam naudojant prievartą. Savigyna ribojama dėl to, kad ginčo šalys visada yra dvi ar daugiau, ir kiekvienai jų turi būti užtikrinta galimybė ginčą išspręsti sąžiningai, laikantis vienodų taisyklių. Lygiateisiškumo principas reikalauja, kad ginčo atveju būtų išklausytos abi šalys. Be to, ne visada akivaizdu, ar yra teisės pažeidimo faktas – vienam asmeniui gali atrodyti, kad teisės pažeidimas padarytas, kitam gali atrodyti priešingai. Todėl šiuos klausimus paprastai sprendžia trečiasis nesuinteresuotas asmuo, paprastai teismas ar kita valstybės institucija.

Kai kurių valstybių įstatymai atskirais atvejais numato galimybę pačiam asmeniui ginti savo teisę priverstinai ją realizuojant. Detaliausiai galimybę pačiam asmeniui priverstinai realizuoti savo teisę reglamentuoja Vokietijos Civilinis kodeksas. Vokietijos Civiliniame kodekse vartojamos dvi sąvokos: savigyna (vok. s*elbstverteidigung*) ir savigalba (vok. S*elbsthilfe*). Civilinis kodeksas savigyną ir savigalbą pateikia kaip atskirus civilinių teisių gynybos būdus, o savigyna savo ruožtu padalijama į dvi dalis: būtinąją gintį ir būtinąjį reikalingumą. Pagal šio kodekso 229 straipsnį, savigalba – tai asmens veiksmai, kai asmuo savigalbos tikslu turi teisę paimti, sugadinti ar net sunaikinti kito asmens daiktą, sulaikyti skolininką, įtartą siekiant pasislėpti, kai nėra galimybės laiku gauti kompetentingų valstybės institucijų pagalbos ir yra pavojus, kad nedelsiant nesiėmus veiksmų kreditoriaus reikalavimas nebus įvykdytas arba bus iš esmės pasunkintas.[76] Tokiais atvejais žalos padarymas skolininko turtui arba skolininko sulaikymas yra pripažįstami teisėtais veiksmais. Tuo tarpu Anglijos teismai savigynos galimybę pripažįsta labai retai. Išimtiniais atvejais šį savigynos būdą galima panaudoti siekiant susigrąžinti valdymo teisę į nekilnojamąjį turtą, jeigu

[76] German Civil Code: http://www.iuscomp.org/gla/statutes/BGB.htm; prisijungimo laikas: 2010-02-20.

atsiimant daiktą panaudota jėga neviršija protingumo ribų. Tačiau neleidžiama savavališkai susigrąžinti paskolintą daiktą atimant laisvę skolos nesumokėjusiam skolininkui.[77]

Lietuvoje savigyna buvo žinoma jau nuo seniausių laikų. Ji buvo įtvirtinta visuose trijuose Lietuvos Statutuose. Lietuvą okupavus ir įvedus Rusijos Federacijos civilinį kodeksą, o vėliau 1964 metų Civilinį kodeksą, savigyna kaip civilinių teisių gynybos būdas buvo draudžiama ir traktuojama kaip savavaldžiavimas, t. y. baudžiamasis nusikaltimas, o lengvesniais atvejais – administracinis pažeidimas[78].

Dabartinis Civilinis kodeksas numato ne tik valstybinį civilinių teisių gynimą, bet išimtiniais atvejais suteikia teisę pačiam asmeniui imtis neatidėliotinų veiksmų, savo jėgomis ginant savo teises. Civilinėje teisėje savigynos samprata yra specifinė, ji suvokiama dviem pagrindiniais aspektais. Pirma, savigyna suvokiama kaip civilinių teisių gynimo būdas, t.y asmens galimybė aktyviai veikti, ginti savo teises. Antra, savigyna yra atleidimo nuo civilinės atsakomybės sąlyga. Civilinio kodekso 6. 253 straipsnio 8 dalyje nurodoma, kad savigyna yra asmens veiksmai, kuriais jis teisėtai priverstinai įgyvendina savo teisę, kai neįmanoma laiku gauti kompetentingų valstybės institucijų pagalbos, o nesiėmus savigynos priemonių teisės įgyvendinimas taptų negalimas arba iš esmės pasunkėtų. Savigyna – tai teisėti prievartinio pobūdžio asmens veiksmai, kuriais siekiama įgyvendinti savo teisę. Jų atitikimo sąlygos yra:

1) negalėjimas laiku gauti valstybės institucijų pagalbos;

2) nesiėmus priemonių teisės įgyvendinimas taptų negalimas arba iš esmės pasunkėtų.

Civilinio kodekso 1.139 straipsnis numato, kad panaudoti savigyną ginant savo civilines teises galima tik griežtai šio kodekso numatytais atvejais. Taigi savigyna civilinėje teisėje galima tik griežtai Civilinio kodekso numatytais atvejais. Savigynos naudojimą Civilinis kodeksas riboja nustatydamas jos galimo naudojimo atvejus, nes naudojant savigyną varžomos kito asmens teisės, jam padaroma žala. Pavyzdžiui, pagal Civilinio kodekso 6.656 straipsnį rangovas turi teisę sulaikyti darbų rezultatą tol, kol užsakovas tinkamai neįvykdys savo prievolės arba gali išieškoti jam pagal sutartį priklausančias sumas už atliktą darbą iš užsakovui priklausančių įrenginių, likusių medžiagų ir kito užsakovui priklausančio turto, kol užsakovas visiškai su juo neatsiskaitys. Civilinio kodekso 6.758 straipsnis suteikia įgaliotiniui, veikiančiam kaip įgaliotojo komerciniam atstovui, sulaikyti privalomus perduoti įgaliotojui daiktus, kol įgaliotojas su juo visiškai atsiskaitys. Pasaugos sutarties atveju saugotojas turi teisę sulaikyti perduotą saugoti jam daiktą tol, kol pasaugos davėjas su juo neatsiskaitys. Pagal Civilinio kodekso 6.786 straipsnį komisionierius turi teisę sulaikyti turimus daiktus, kuriuos jis privalo perduoti komitentui ar jo nurodytam asmeniui, jeigu komitentas nevykdo savo prievolių komisionieriui. Pagal vežimo sutartį vežėjas turi teisę sulaikyti jam perduotus

[77] Prosser W.L., Keeton W.P. Dobbs D.B. Prosser and Keeton on Torts. 5th edition. West Group, 1984, P. 129.
[78] Miškinis P.A. Savigyna Lietuvos civilinėje teisėje // Jurisprudencija, 2002, Nr. 28(20), P.23.

krovinius ir bagažą, kol nebus sumokėtas jam priklausantis vežimo užmokestis. Tuo tarpu panaudos gavėjas neturi teisės sulaikyti jam perduoto saugoti daikto, išskyrus atvejus, kai panaudos davėjo prievolė pasireiškia dėl daikto išsaugojimo būtinų ir neatidėliotinų išlaidų kompensavimu (Civilinio kodekso 6.640 straipsnis). Apibendrinant išvardintus savigynos atvejus, galima teigti, kad Civiliniame kodekse leidžiama savigyna apsiriboja teise sulaikyti turimą skolininko ir, kai kuriais atvejais, kreditoriaus daiktą.

Civilinis kodeksas reikalauja, kad savigynos būdai ir priemonės atitiktų teisės pažeidimo pobūdį ir kiekvienu konkrečiu atveju neperžengtų savigynos ribų (Civilinio kodekso 1.139 straipsnio 2 dalis). Pavyzdžiui, daikto sulaikymo teisė yra vienas iš kreditoriaus savigynos būdų. Pagal Civilinio kodekso 6.69 straipsnį, kreditorius turi teisę pasinaudoti daikto sulaikymo teise tol, kol skolininkas įvykdo prievolę. Šios teisės įgyvendinimo tvarka nustatyta daiktinės teisės normose – Civilinio kodekso 4.229–4.235 straipsniuose. Kreditorius, pasinaudodamas daikto sulaikymo teise, turi laikytis teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principų tam, kad nebūtų pažeistos skolininko – daikto savininko teisės. Civilinio kodekso 4.230 straipsnyje nustatyta, kad daikto sulaikymo teisė nedaloma, todėl kreditorius, teisėtas daikto valdytojas, turi teisę sulaikyti visą valdomą daiktą, kol bus visiškai patenkintas jo reikalavimas. Lietuvos Aukščiausiasis teismas yra pažymėjęs, kad „pagal šios teisės normos dispoziciją, įstatymų leidėjas neteikia reikšmės kreditoriaus turimo reikalavimo dydžiui, todėl sulaikomo daikto vertė neturėtų būti lyginama su kreditoriaus reikalavimo dydžiu. Tai reiškia, kad kreditorius turi teisę sulaikyti didesnės vertės daiktą, nei jo turimas reikalavimas. Tačiau tai yra jo teisė, bet ne pareiga, todėl galimi atvejai, kai kreditorius sulaikys tik dalį valdomo daikto, jei nuspręs, kad tas turtas pakankamai užtikrins prievolės įvykdymą“ [79]. Tačiau tuo atveju, kai kreditorius sulaiko du daiktus, nors skolos kreditoriui dydis neviršija vieno sulaikyto daikto vertės, laikytina, kad kreditorius peržengia savigynos ribas ir neteisėtai sulaiko antrąjį daiktą, todėl skolininkas turės teisę reikalauti grąžinti vieną daiktą ir atlyginti dėl to padarytą žalą.

Be to teismai pažymi, kad kreditorius daikto sulaikymo teise gali naudotis tik tol, kol bus patenkintas jo reikalavimas, ir skolininkui įvykdžius prievolę kreditorius privalo grąžinti sulaikytą daiktą skolininkui (Civilinio kodekso 4.229 straipsnio 1 dalis). Jeigu kreditorius, skolininkui įvykdžius prievolę, negrąžina sulaikyto daikto, skolininkas įgyja teisę reikalauti jam, kaip daikto savininkui, atlyginti patirtus nuostolius. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis teismas 2008 m. gegužės 28 d. nutartyje, civilinėje byloje Nr. Nr. 3K-3-257/2008, konstatavo, kad daikto sulaikymo teisė laikoma teisėta savigynos priemone, todėl sulaikant daiktą turi būti taikomas Civilinio kodekso 1.139 straipsnis. Tačiau daikto sulaikymo teisė yra laikino pobūdžio teisė, t. y. kreditorius turi teisę

[79] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugsėjo 21 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos dėl actio Pauliana, netiesioginio ieškinio, sulaikymo teisės ir prevencinio ieškinio institutų taikymo apžvalga Nr. 29. // Teismų praktika, 2008, Nr. 29.

sulaikyti daiktą tik tol, kol skolininkas patenkina kreditoriaus reikalavimą arba pateikia adekvatų savo prievolės įvykdymo užtikrinimą, arba kreditorius praranda valdymo teisę į daiktą. Šioje byloje Teisėjų kolegija nusprendė, kad, „atsakovas turėjo teisę taikyti daiktų sulaikymą, kol ieškovas (daiktų savininkas) neišmokėjo jam kompensacijų dėl darbo santykių nutraukimo“. [80] Tačiau atsakovas daiktų sulaikymo teise galėjo naudotis tik tol, kol bus patenkintas jo reikalavimas. Teismas nustatė, kad daikto savininkas su atsakovu atsiskaitė 2005 m. vasarą, o daiktai savininkui buvo grąžinti tik 2006 m. spalio mėnesį. Taigi daikto savininkui atsiskaičius su atsakovu, šis turėjo pareigą sulaikytus daiktus grąžinti, bet jos nevykdė dėl nepateisinamų priežasčių.

Naudojant savigyną būtina gerbti žmogaus teises ir laisves bei laikytis įstatymų reikalavimų (Civilinio kodekso 1.139 straipsnio 3 dalis). Atsižvelgiant į tai, kad kiekvienu atveju naudojant savigyną, kaip jau buvo minėta, yra varžomos kito asmens teisės, jam padaroma žalos, savigynos būdai ir priemonės neturėtų pažeisti asmens, prieš kurį naudojama savigyna, teisių labiau, nei šis padarytu teisės pažeidimu pažeidė savigyną naudojančio asmens teises. Siekdamas apginti savo teises, asmuo negali imtis tokių teisių gynimo būdų ir priemonių, kurių įstatymas neleidžia naudoti savigynai.

Įstatymai numato, kad asmuo, panaudojęs savigyną neteisėtai ar be pakankamo pagrindo, privalo atlyginti padarytą žalą (Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 8 dalis). Žala taip pat turi būti atlyginta, jeigu savigyna buvo nesąžininga ar neprotinga. Pavyzdžiui, Civilinio kodekso 6.58 straipsnio 1 dalyje įtirtinta šalies galimybė sustabdyti prievolės įvykdymą. Jeigu prievolės šalis, kuri pirma turėjo atlikti veiksmus prievolei vykdyti, prievolės neįvykdo arba yra aišku, jog nustatytu terminu jos neįvykdys, kita prievolės šalis turi teisę pranešusi kitai šaliai sustabdyti priešpriešinį savo prievolės vykdymą arba apskritai atsisakyti ją vykdyti. Tačiau to paties straipsnio 7 dalyje numatyta, kad teise sustabdyti prievolės vykdymą šalys privalo naudotis sąžiningai ir protingai.

Civilinio kodekso 6. 253 straipsnio 8 dalį būtina taikyti ir aiškinti sistemiškai kartu su Civilinio kodekso 6.269 straipsniu, reglamentuojančiu dėl savigynos padarytos žalos atlyginimą. Kaip ir būtinąją gintį bei būtinąjį reikalingumą, savigyną įstatymas laiko teisėtais veiksmais dėl kurių asmeniui civilinė atsakomybė už žalą neatsiranda. Jeigu panaudojus savigyną žala padaroma kitiems asmenims, nukentėjusysis gali reikalauti žalos atlyginimo iš asmens, dėl kurio kaltės buvo imtasi savigynos priemonių.

[80] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 28 d nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „Ad Locum“ v. V. A*, Nr. 3K-3-257, kat. 32.7; 44.2.4.1.

3. KITI CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS NETAIKYMO IR ATLEIDIMO NUO CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS PAGRINDAI

Civilinio kodekso 6.251 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas vienas iš pagrindinių civilinės atsakomybės principų – visiško nuostolių atlyginimo principas. Tačiau tas pat straipsnis numato galimybę nustatyti šio principo išimtį, t.y. galimybę apriboti civilinę atsakomybę. Tokią išimtį gali numatyti įstatymas arba sutartis. Atsižvelgiant į tai, aptarti civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindai nėra vieninteliai. Civilinio kodekso 6.253 straipsnyje pateiktas civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindų sąrašas nėra baigtinis. Šio straipsnio 9 dalyje sakoma, kad pateiktų pagrindų sąrašas nėra išsamus, įstatymai ar šalių susitarimai gali numatyti ir kitokius atleidimo nuo civilinės atsakomybės ar jos netaikymo pagrindus.

3.1. ĮSTATYMUOSE NUMATYTI SPECIALŪS CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS NETAIKYMO IR ATLEIDIMO NUO CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS PAGRINDAI

Kaip jau buvo minėta, civilinę atsakomybę sudaro atskiros teisės normų grupės, reguliuojančios vieną nuo kito įvairiais požymiais besiskiriančius vienarūšius teisinius santykius, todėl ir civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindus įtvirtinančios teisės normos yra skirtingos. Atsižvelgiant į tai, įstatymuose yra įtvirtinti labai saviti civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindai.

Visų pirma, specialius civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindus numato Civilinio kodekso normos, pavyzdžiui, Civilinio kodekso 1.116 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta, kad komercinę (gamybinę) paslaptį atskleidęs asmuo gali būti atleistas nuo atsakomybės, jeigu įrodo, kad paslapties atskleidimas pateisinamas visuomenės saugumo interesais. Civilinio kodekso 2.24 straipsnio 6 dalyje numatyta, kad paskleidęs tikrovės neatitinkančius duomenis asmuo atleidžiamas nuo civilinės atsakomybės, jeigu tie duomenys yra paskelbti apie viešą asmenį bei jo valstybinę ar visuomeninę veiklą, o juos paskelbęs asmuo įrodo, kad jis veikė sąžiningai, siekdamas supažindinti visuomenę su tuo asmeniu ir jo veikla.

Antra, civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindus gali įtvirtinti atskiri įstatymai. Pavyzdžiui, viešosios informacijos rengėjui ar skleidėjui redakcinė atsakomybė gali būti netaikoma ir jie gali neatsakyti už tikrovės neatitinkančios informacijos paskelbimą, jeigu įrodo bent vieną iš Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo[81] 54 straipsnyje įtvirtintų redakcinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo žalos atlyginimo pagrindų.

[81] Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 71-1706.

Trečia, civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindus gali numatyti ir tarptautinės teisės aktai, pavyzdžiui 1956 m. Ženevos tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencijos[82] 17 straipsnio 2 ir 4 punktuose įtvirtinti vežėjo atleidimo nuo atsakomybės pagrindai.

Atsižvelgiant į vykdomos veiklos pavojingumą įstatymų leidėjas gali apriboti tam tikrų subjektų galimybę išvengti civilinės atsakomybės taikymo, susiaurindamas civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindų sąrašą. Pavyzdžiui, Civilinio kodekso 6.270 straipsnio 1 dalyje reglamentuota atsakomybė už didesnio pavojaus šaltinių padarytą žalą ir numatyta galimybė asmenį, kurio veikla susijusi su didesniu pavojumi aplinkai, atleisti nuo padarytos žalos atlyginimo, jeigu šis įrodo, kad žala atsirado dėl nenugalimos jėgos arba nukentėjusiojo tyčios ar didelio neatsargumo. Civilinio kodekso 6.845 straipsnio 3 dalis numato, kad profesionalus saugotojas už jam perduotų saugoti daiktų neišsaugojimą atsako visais atvejais, išskyrus kai daiktas žuvo arba buvo sugadintas dėl nenugalimos jėgos.

Magistro baigiamajame darbe išanalizuoti visus įstatyme įtvirtintus civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės atvejus nėra įmanoma. Kai kurių atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindų (pavyzdžiui, vežėjo atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindai pagal 1956 m. Ženevos tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencijos normas) analizė gali būti atskira baigiamojo darbo tema. Atsižvelgiant į ribotą darbo apimtį, kai kurie Civiliniame kodekse įtvirtinti civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindai darbe nagrinėjami pateikiant tik svarbiausių teorinių ar praktinių aspektų analizę.

Įstatymų leidėjas tam tikriems rizikingos veiklos subjektams suteikia papildomus savo teisių gynimo teisinius instrumentus, teisės aktuose numatydamas specialius civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindus. Tokie specialūs civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindai numatyti, pavyzdžiui, Civilinio kodekso 6.754 straipsnio 2 dalyje, 6.298 straipsnio 1 dalyje ir kt.

Civilinės atsakomybės netaikymas ir atleidimas nuo civilinės atsakomybės už netinkamą turizmo paslaugų teikimo sutarties vykdymą. Turistinių paslaugų teikimas yra ypatinga atlygintinų paslaugų rūšis. Teikiant šias paslaugas susiklosto ypatingi teisiniai santykiai, kuriuos įstatymų leidėjas reglamentuoja specialiomis teisės normomis. Lietuvoje turizmo paslaugų teikimą reglamentuoja Civilinio kodekso 6 knygos XXXV skyriaus 3 skirsnio normos. Daugelis šių normų atkartoja 1990 m. birželio 13 d. Tarybos direktyvos Nr. 90/314/EEB, dėl kelionių, atostogų ir organizuotų išvykų paketų[83] (toliau Direktyva 90/314) normas.

[82] Convention of the Contract for the International Carriage of Goods by Road (CMR), 1956 Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencija (CMR), 1956 // Valstybės žinios. 1998, Nr. 107-2932.
[83] 1990 m. birželio 13 d. Tarybos direktyva Nr. 90/314/EEB, dėl kelionių, atostogų ir organizuotų išvykų paketų: http://www.tourism.lt/lt/dokumentai/90_314_EEC.htm; prisijungimo laikas 2010-05-20.

Vartotojas, įsigydamas kelionę, investuoja ne tik pinigus, bet ir savo laisvalaikį. Kelionė – tai produktas dėl kurio vartotojas gali turėti itin didelių lūkesčių. Todėl turizmo paslaugų teikimo sutartis išsiskiria iš kitų vartojimo sutarčių, tuo, kad šios sutarties šaliai, kelionės organizatoriui, pažeidus savo sutartinius įsipareigojimus vartotojas gali patirti ypatingą nusivylimą ir nepatogumus dėl nepavykusių atostogų. Atsižvelgiant į tai, teisės aktai numato kelionių organizatoriaus civilinę atsakomybę už netinkamą turizmo paslaugų teikimo sutarties vykdymą. Civilinio kodekso 6.754 straipsnio 2 dalis nustato, kad jeigu turizmo paslaugų teikimo sutartis nėra vykdoma atsižvelgiant į protingus turisto lūkesčius, kelionės organizatorius privalo atlyginti turistui nuostolius. Tačiau siekiant teisinių santykių pusiausvyros, toje pačioje straipsnio dalyje įstatymų leidėjas įtvirtino atvejus, kada kelionės organizatorius ar asmuo, kurio pagalba kelionės organizatorius naudojasi, neatsako už netinkamą sutarties įvykdymą.

Visų pirma, *civilinė atsakomybė kelionių organizatoriui gali būti netaikoma arba jis gali būti iš dalies arba visiškai atleistas nuo civilinės atsakomybės, jeigu dėl netinkamo sutarties vykdymo kaltas pats turistas*. Civilinėje teisėje įtvirtintas mišrios kaltės principas sako, kad tuo atveju, jei prievolė neįvykdyta arba netinkamai įvykdyta dėl abiejų šalių kaltės, skolininko sutartinė atsakomybė atitinkamai gali būti sumažinta arba jis gali būti visiškai atleistas nuo atsakomybės.[84] Mišrios kaltės principas įtvirtintas ir Civilinio kodekso 6.754 straipsnio 2 dalies 1 punkte. Kelionės organizatoriui ar asmeniui, kurio pagalba kelionės organizatorius naudojasi, civilinė atsakomybė netaikoma arba jis gali būti iš dalies arba visiškai atleistas nuo civilinės atsakomybės, jeigu pats turistas buvo kaltas dėl netinkamo sutarties vykdymo. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis teismas 2005 m. balandžio 19 d. nutartimi civilinėje byloje Nr. 3K-7-186/2005 atsižvelgęs į pačių ieškovių kaltę, sumažino priteistinos žalos dydį. Šioje byloje ieškovės nurodė, kad turistinės kelionės po Italiją metu naktį viename iš Romos viešbučių jos buvo apvogtos. Ieškovės liko nepatenkintos dėl turizmo paslaugų dalies, kuri buvo susijusi su jų apgyvendinimu viešbutyje kokybe, nes į jų kambarį naktį galėjo patekti pašaliniai asmenys. Pirmosios ir apeliacinės instancijų teismai konstatavo, kad tinkamas ir visų pirma saugus kliento apgyvendinimas yra viena iš sutarties sąlygų, išplaukiančių iš atsakovo, užsiimančio turistinių kelionių organizavimu, veiklos bei priteisė ieškovėms žalos atlyginimą. Lietuvos Aukščiausiasis teismas sutiko, kad kelionės organizatorius nebuvo pakankamai rūpestingas ir atidus, pasirinkdamas viešbutį, kaip tretįjį asmenį savo įsipareigojimams pagal sutartį įvykdyti. Tačiau įvertinęs bylos duomenis, kad turistams atvykus į viešbutį, jie buvo informuoti, jog vertingus daiktus, pinigus atiduotų saugoti į viešbučio administracijoje esančius seifus, konstatavo ieškovių neapdairumą ir nerūpestingumą,

[84] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.259 straipsnis // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

nepasinaudojus šia paslauga ir taip prisidėjus prie žalos atsiradimo, priteistos žalos atlyginimo dydį sumažino 50 procentų.[85]

Civilinio kodekso 6.754 straipsnio 2 dalies 1 punkto norma apima ir tuos atvejus, kai turisto padarytas sutarties pažeidimas nelemia netinkamo sutarties vykdymo iš kelionės organizatoriaus pusės. Pavyzdžiui, kelionės metu turistas gali padaryti žalos sugadindamas viešbučio inventorių, transporto priemones ir kita. Kelionės organizatorius, dėl tokių turisto veiksmų patyręs žalos, gali reikalauti žalos atlyginimo iš turisto. Jei turistas nesilaiko turizmo paslaugų teikimo sutartyje numatytų pareigų ir tokie veiksmai ar neveikimas lemia netinkamą sutarties vykdymą, jis neturi teisės reikalauti žalos atlyginimo iš kelionės organizatoriaus.

Civilinio kodekso 6.754 straipsnio 2 dalies 2 punktas numato, kad *kelionės organizatorius ar asmuo, kurio pagalba kelionės organizatorius naudojasi, neatsako už netinkamą sutarties įvykdymą, jeigu už netinkamą sutarties įvykdymą, kurio kelionės organizatorius nenumatė ir negalėjo numatyti, atsako trečiasis asmuo, kurio suteiktos paslaugos nesusijusios su kelionės organizatoriaus teikiamomis paslaugomis.* Pažymėtina, kad Direktyvos 90/314 5 straipsnio 2 dalyje dėl sutarties nevykdymo kalta trečioji šalis apibrėžiama kaip „nesusijusi su sutartyje numatytų paslaugų teikimu“[86] o ne trečioji šalis, kurios suteiktos paslaugos, „nesusijusios su kelionės organizatoriaus teikiamomis paslaugomis“. Todėl dabar egzistuojanti Civilinio kodekso 6.754 straipsnio 2 dalies 2 punkto formuluotė susiaurino kelionės organizatoriaus galimybę apginti savo teises tuo atveju, jei žala turistui bus padaryta trečiojo asmens, kuris neteikė turistui jokių paslaugų. Autorės nuomone, šis atsakomybės šalinimo pagrindas turėtų būti aiškinamas atsižvelgiant į Direktyvos 90/314 tekstą bei bendrąjį civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindą, numatantį, kad civilinė atsakomybė netaikoma, taip pat asmuo gali būti visiškai ar iš dalies atleistas nuo civilinės atsakomybės dėl trečiojo asmens – t.y. asmens, už kurį nei kreditorius, nei skolininkas neatsako, veiksmų (veikimo ar neveikimo), dėl kurių atsirado nuostolių.[87] Toks aiškinimas padėtų išvengti ginčo dėl „trečiojo asmens suteiktų paslaugų“ skirtingo traktavimo.

Civilinio kodekso 6.754 straipsnio 2 dalies 3 punktas numato, kad civilinė atsakomybė netaikoma arba kelionių organizatorius atleidžiamas nuo civilinės atsakomybės, *jeigu sutartis netinkamai įvykdoma dėl nenugalimos jėgos arba dėl įvykio, kurio kelionės organizatorius ar asmuo, kurio pagalba kelionės organizatorius naudojosi, atsižvelgiant į visą įmanomą jų apdairumą, nenumatė ir negalėjo numatyti*. Kaip jau buvo minėta šio darbo 2.1. skyriuje,

[85] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 19 d nutartis, priimta civilinėje byloje *A. P. ir R. D. P. v. UAB „Stella Viae“ ir UAB „Busturas“*, Nr. 3K-7-186, kat. 54.3; 44.5.2.
[86] Europos Sąjungos Tarybos direktyva Nr. 90/314, dėl kelionių, atostogų ir organizuotų išvykų paketų: http://www.tourism.lt/lt/dokumentai/90_314_EEC.htm; prisijungimo laikas 2010-05-20.
[87] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.253 straipsnio 4 dalis // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

nenugalima jėga (*force majeure*) yra vienas iš Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 1 dalyje numatytų civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindų. Kelionės organizatorius - tai asmuo, kuris įstatymų nustatyta tvarka ir sąlygomis verčiasi turizmo verslu ir savo vardu viešai siūlo teikti turizmo paslaugas (Civilinio kodekso 6.747 straipsnio 2 dalis). Civilinio kodekso 6.256 straipsnio 4 dalis nustato, kad verslininko sutartinė atsakomybė atsiranda be kaltės. Verslas yra veikimas savo rizika, todėl verslininkas turi prisiimti neigiamų savo veiklos padarinių riziką (pavyzdžiui, rūpestingai pasirinkti trečiuosius asmenis įsipareigojimams įvykdyti, turėti galimybių kontroliuoti jų veiklą ir panašiai).[88] Todėl verslininkui sutartinė civilinė atsakomybė nebus taikoma tuo atveju, jei jis įrodys, kad prievolės neįvykdė ar netinkamai ją įvykdė dėl nenugalimos jėgos.

Apibendrinant aptartus civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo jos pagrindus galima teigti, kad įstatymų leidėjas įtvirtino pakankamą kelionės organizatoriaus civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės teisinį reglamentavimą, numatydamas atvejus, kada kelionės organizatorius ar asmuo, kurio pagalba kelionės organizatorius naudojasi, neatsako už netinkamą sutarties įvykdymą. Toks teisinis reglamentavimas įtvirtina teisinių santykių pusiausvyrą ir iš esmės leidžia tinkamai spręsti kelionės organizatoriaus ar asmens, kurio pagalba kelionės organizatorius naudojasi civilinės atsakomybės taikymo klausimą.

Atleidimas nuo civilinės atsakomybės už žalą, padarytą dėl netinkamos kokybės produkcijos. Jau kelis dešimtmečius užsienio valstybėse gamintojų ir paslaugų teikėjų atsakomybės klausimui skiriamas ypatingas dėmesys. Dėl savo svarbos gamintojų ir paslaugų teikėjų civilinės atsakomybės reguliavimas tapo Europos Sąjungos institucijų teisinio harmonizavimo objektu. 1985 metais buvo priimta Tarybos direktyva Nr. 85/374/EEB dėl valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų, reglamentuojančių atsakomybę už gaminius su trūkumais, derinimo[89] (toliau - Direktyva 85/374). Kadangi Lietuva yra Europos Sąjungos narė, Civilinio kodekso 6 knygos XXII skyriaus 4 skirsnyje buvo įtvirtintos gamintojo ir paslaugų teikėjo atsakomybės normos, šios atsakomybės taikymo taisyklės, bei numatyti specialūs gamintojo ir paslaugų teikėjo atleidimo nuo atsakomybės pagrindai. Nors minėta Direktyva 85/374 nereglamentuoja paslaugų teikėjų atsakomybės, svarbu pažymėti, kad Lietuvoje Direktyvos 85/374 nuostatomis remiamasi reguliuojant ir paslaugų teikėjų atsakomybę.

Civiliniame kodekse sąvoka „gamintojo ir paslaugų teikėjo atsakomybė“ suprantama kaip reiškianti siaurą gamintojo ir paslaugų teikėjo atsakomybės dalį, t.y. atsakomybę už žalą, kuri padaroma dėl nekokybiškų produktų ar paslaugų, būtent vartotojui, t.y. asmeniui, kuris įsigijo

[88] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. spalio 6 d nutartis, priimta civilinėje byloje *G. V. J., D. J. ir K. J. v. UAB „ Novaturas“,* Nr. 3K-3-524, kat. 16.9.; 39.6.2.13.; 39.7.; 49.3.; 54.

[89] 1985 m. liepos 25 d. Tarybos direktyva Nr. 85/374/EEB, dėl valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų, reglamentuojančių atsakomybę už gaminius su trūkumais, derinimo // Specialusis leidimas, 2004, Nr. 1.

produktą ar naudojosi paslauga asmeniniams ar šeimos poreikiams patenkinti. Atsižvelgiant į tai, jog gamintojo ir paslaugų teikėjo bei vartotojų teisiniai santykiai yra specifiniai (vartotojas yra silpnoji pusė), minėtos teisės normos gamintojui ir paslaugų teikėjui nustato atsakomybę be kaltės. Vadovaujantis griežtos atsakomybės be kaltės nuostatomis, gamintojas ir paslaugų teikėjas, yra įpareigotas atlyginti žalą, padarytą gyvybės atėmimu, sveikatos sužalojimu ar nukentėjusiojo turtui, išskyrus žalą, padarytą pačiam netinkamos kokybės produktui.

Nors gamintojui ir paslaugų teikėjui taikoma atsakomybė yra griežta, bet ji nėra absoliuti. Civilinio kodekso 6.289 straipsnyje nustatomi gamintojo ir paslaugų teikėjo atleidimo nuo atsakomybės pagrindai. Tai specialieji civilinės atsakomybės netaikymo pagrindai (Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 9 dalis).[90] Taigi ši norma, skirtingai nei kitais atsakomybės be kaltės atvejais, kai atleidimo nuo atsakomybės pagrindas yra tik nenugalima jėga bei nukentėjusiojo tyčia arba didelis neatsargumas, nustato didesnes gamintojo galimybes apsiginti nuo pareikšto ieškinio. Remiantis Civilinio kodekso 6.298 straipsnio 1 dalimi, nustatomi šeši specialūs atleidimo nuo atsakomybės pagrindai, pagal kuriuos gamintojas yra atleidžiamas nuo atsakomybės įrodęs tam tikras aplinkybes:

Pirmasis gamintojo atleidimo nuo atsakomybės pagrindas remiasi produkto išleidimo į apyvartą faktu. Minėto straipsnio 1 dalies 1 punkte nustatyta, kad *gamintojas atleidžiamas nuo atsakomybės, jeigu įrodo, kad ne jis išleido produktą į apyvartą*. Minėta norma bus taikoma, tuo atveju, jeigu žala atsirado produktą išleidus į apyvartą, o produkto išleidimas į apyvartą buvo įvykdytas ne gamintojo, bet kito asmens, už kurį gamintojas neatsako. Pavyzdžiui, gamintojas pagamino daiktą savo reikmėms, tačiau kitas asmuo jį pasisavino ir pardavė.

Produktų gamybos, paskirstymo ir vartojimo procese, netinkama gaminio kokybė ne visada yra sąlygota gamintojo veiksmų. Dažnai produktas tampa netinkamu vartojimui dėl netinkamo jo naudojimo, vartotojo veiksmų ir kitų priežasčių, nesusijusių su produkto pagaminimu. Atsižvelgiant į tai Civilinio kodekso 6.298 straipsnio1 dalies 2 punkte įtvirtinta, kad *gamintojas atleidžiamas nuo atsakomybės, jeigu atsižvelgiant į aplinkybes, yra pagrindas manyti, kad produktas išleidimo į apyvartą metu nebuvo netinkamos kokybės arba kokybė pablogėjo vėliau.* Taigi gamintojas atleidžiamas nuo atsakomybės, jeigu įrodo, kad išleidžiama apyvarton prekė (paslauga) buvo kokybiška arba tam tikri jos trūkumai atsirado išleidus apyvarton dėl trečiųjų asmenų, pavyzdžiui, vežėjo, sandėliuotojo, vartotojo veiksmų. Pažymėtina, kad šis pagrindas neatleidžia nuo atsakomybės už paslėptus produkto defektus, kurie išryškėja jau po išleidimo apyvarton.

Paprastai, gamintojai paskirstydami produktus turi vieną pagrindinį tikslą – gauti ekonominę naudą, kitaip tariant – pelną, kuris iš dalies ir pateisina jiems taikomą griežtą atsakomybę už

[90] Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga II Nr. AC-33-1 // Teismų praktika, 2010, Nr.33.

nekokybiškus produktus. Tačiau būtų nesąžininga griežtą atsakomybę nustatyti ir asmenims, kurie neužsiima veikla, teikiančia pastovią ekonominę naudą. Todėl minėto straipsnio 1 dalies 3 punkte nustatoma, kad *gamintojas atleidžiamas nuo atsakomybės jeigu įrodo, kad produktas nebuvo pagamintas turint tikslą jį parduoti, išnuomoti ar kitaip paskirstyti verslo tikslais arba nebuvo pagamintas ar paskirstytas gamintojo ūkinės veiklos metu*. Remiantis šia norma išskiriami du atvejai, kai gamintojas atleidžiamas nuo atsakomybės:

1) įrodžius, kad produktas buvo pagamintas neturint tikslo jį paskirstyti verslo tikslais, arba

2) nebuvo pagamintas ar paskirstytas gamintojo ūkinės veiklos metu.

Civilinio kodekso 6.298 straipsnio 1 dalies 4 punkte įtvirtinamas ketvirtasis gamintojo atleidimo nuo atsakomybės pagrindas - *gamintojas atleidžiamas nuo atsakomybės įrodęs, kad produktų kokybė pablogėjo dėl atitinkamų valstybės institucijų nustatytų privalomų taisyklių laikymosi*. Produktų gamyba ir paslaugų teikimas dažniausiai vykdomas vadovaujantis iš anksto nustatytomis tam tikromis taisyklėmis, padedančiomis gamintojams pasiekti norimų rezultatų. Egzistuoja daugybė teisės aktų, nustatančių tam tikrus reikalavimus, kuriuos turi atitikti produktas prieš jį išleidžiant į apyvartą. Jeigu prekė (paslauga) pagaminta laikantis valstybės nustatytų privalomų standartų, gamintojo atsakomybė dėl produkto kokybės pablogėjimo negali kilti. Tačiau jeigu valstybė nėra nustačiusi standartų, o juos nustato pats gamintojas, tai jo paties nustatytų standartų laikymasis, vadovaujantis minėta norma, nėra pagrindas atleisti gamintoją nuo atsakomybės.

Vadovaujantis Civilinio kodekso 6.298 straipsnio 1 dalies 5 punktu, *gamintojas atleidžiamas nuo atsakomybės, jeigu įrodo, kad mokslo ir technologijų žinių lygis produkto išleidimo į apyvartą metu nebuvo toks, kad leistų nustatyti netinkamą kokybę*. Taigi gamintojas įrodęs, kad prekės (paslaugos) trūkumų išleidžiant apyvarton objektyviai nebuvo galima nustatyti, bus atleistas nuo atsakomybės. Šiuo atveju jis privalo įrodyti, kad jokia technika ar priemonės pasaulyje tokio trūkumo objektyviai negalėjo užfiksuoti.

Gamintojas atleidžiamas nuo atsakomybės, jeigu įrodo, kad jo pagamintas produktas buvo įkomponuotas į kitą produktą ir žala atsirado dėl kito produkto konstukcijos arba dėl viso produkto gamintojo pateiktų vartojimo taisyklių (Civilinio kodekso 6.298 straipsnio 1 dalies 6 punktas). Šis atleidimo nuo atsakomybės pagrindas apima atvejus, kai gamintojo produktas, įkomponuojamas į kitą produktą, yra tinkamos kokybės ir žala atsiranda ne dėl detalės (produkto dalies) gamintojo, o vėlesnio gamintojo veiksmų.

Kitose Civilinio kodekso 6.298 straipsnio dalyse įstatymų leidėjas įtvirtino gamintojo atleidimo nuo atsakomybės taisykles taikomas esant mišriai atsakomybei. Tai atvejai, kai žala atsiranda ir dėl gamintojo, ir dėl trečiųjų asmenų ar nukentėjusiojo veiksmų. Šio straipsnio 2 dalyje numatyta, kad jeigu įrodomas gaminio ar paslaugos nekokybiškumo faktas, tačiau dėl žalos

atsiradimo kaltas ir trečiasis asmuo, gamintojo atsakomybė nemažinama. Kaip jau buvo minėta, gamintojo atsakomybė yra „griežta“, t.y. be kaltės, todėl aplinkybė, kad dėl žalos atsiradimo kaltas ir trečiasis asmuo, nei gamintojo atsakomybei, nei jos dydžiui neturi teisinės reikšmės.

Priešingai, gamintojo atsakomybė gali būti sumažinta arba jis gali būti visiškai atleistas nuo atsakomybės, jei atsižvelgiant į visas aplinkybes žala atsirado ir dėl netinkamos produkcijos kokybės, ir dėl nukentėjusiojo ar kito asmens, už kurį šis atsako, kaltės (Civilinio kodekso 6.298 straipsnio 3 dalis). Tokiu atveju vadovaujantis Civilinio Kodekso 6.248 straipsnio 4 dalimi ir 6.282 straipsniu, gamintojas arba apskritai atleidžiamas nuo atsakomybės, arba jo atsakomybė mažinama proporcingai nukentėjusiojo kaltės dydžiui.

Pažymėtina, kad įstatymas leidžia nustatyti kitokius paslaugų teikėjo atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindus.[91] Tai reiškia, kad konkretūs įstatymai gali dar labiau griežtinti gamintojo atsakomybę ir nenumatyti kai kurių, aukščiau minėtų, atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindų. Tačiau kaip teigia Civilinio kodekso komentaro autoriai, kiti įstatymai negali nustatyti papildomų, Civilinio kodekso 6.298 straipsnyje nenumatytų, atleidimo nuo atsakomybės pagrindų.[92] Tokia išvada daroma atsižvelgiant į tai, kad minėtame straipsnyje yra nustatytas minimalus vartotojų apsaugos lygis, todėl gamintojo atsakomybė negali būti labiau švelninama.

Galbūt teisinio reglamentavimo naujumas bei nusistovėjusi praktika ginčus dėl nekokybiškais produktais ar paslaugomis padarytos žalos spręsti derybų, o ne teisminiu būdu, lėmė tai, kad kol kas Lietuvoje neturime reikšmingos teismų praktikos, kurioje būtų nagrinėjami minėti gamintojo ir paslaugų teikėjo atleidimo nuo atsakomybės pagrindai. Iki šiol išnagrinėtos vos kelios su gamintojo ir paslaugų teikėjo atsakomybe susijusios bylos.[93] Tačiau tai nepaneigia specialaus gamintojo ir paslaugų teikėjo atsakomybės nustatymo kaip vieno iš vartotojų teisių apsaugos užtikrinimo būdų.

[91] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.292 straipsnio 4 dalis // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.
[92] Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Vilnius: Justitia, 2003, P. 410.
[93] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 19 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *Ūkininkas V.Pečiulis v. AB „Durpeta“,* Nr. 3K-3-458, kat. 44.5.1; 44.6; 44.8; 45.1; 95.3; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gegužės 11 d. nutartis, priimta civilinėje *J.A.Jegelevičius v. UAB "Omnitel"*, Nr. 3k-3-297, kat. 44.2.4.2; 44.6.

3.2. ŠALIŲ SUSITARIMAI DĖL CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS NETAIKYMO IR ATLEIDIMO NUO CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS

Kaip jau buvo minėta šio darbo 3 skyriuje, civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės sąlygas gali numatyti ne tik įstatymas, bet ir šalių susitarimas. Kadangi sutartinius teisinius santykius reguliuoja ne tik įstatymų leidėjo sukurtos teisės normos, bet ir šalių tarpusavio susitarimu nustatytos elgesio taisyklės, svarbu išsiaiškinti šalių galimybę pačioms formuluoti civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės sąlygas bei įtraukti jas į šalių sudaromą sutartį.

Civilinio kodekso 6.156 straipsnis įtvirtina vieną iš kertinių sutarčių teisės principų - sutarties laisvės principą. Šio straipsnio 1 dalyje numatyta, jog šalys turi teisę laisvai sudaryti sutartis ir savo nuožiūra nustatyti tarpusavio teises ir pareigas, taip pat sudaryti ir Civilinio kodekso nenumatytas sutartis, jeigu tai neprieštarauja įstatymams. Kaip matome, šalims suteikiama galimybė laisvai nustatyti sutarties turinį – tarpusavio teises ir pareigas. Atsižvelgiant į tai, civilinėje teisėje galiojantis sutarčių laisvės principas suteikia šalims galimybę iš anksto susitarti ir dėl civilinės atsakomybės taikymo. Sutarties šalys gali nuspręsti:

1) patvirtinti arba patikslinti įstatymuose nustatytą atsakomybę;

2) numatyti griežtesnę atsakomybę, pavyzdžiui, susitarti, kad sutarties šalis atsakys ne tik už tyčia arba dėl neatsargumo padarytus sutarties pažeidimus, bet ir už atsitiktinį sutartinių įsipareigojimų nevykdymą;

3) atsakomybės atsisakyti, t.y. pašalinti atsakomybę visiškai arba ją apriboti.

Pažymėtina, kad atsakomybę pašalinantys arba ribojantys susitarimai yra išankstiniai, t. y. jais susitariama dėl dar neatsiradusios, ateityje galbūt kilsiančios atsakomybės netaikymo, visiško ar dalinio atleidimo nuo jos, kai šalys dar nežino nei nuostolių dydžio, nei to, ar kokia nors žala apskritai bus padaryta. Niekas nedraudžia šalims susitarti dėl atleidimo nuo jau atsiradusių nuostolių atlyginimo arba tokių nuostolių sumažinimo, pavyzdžiui, sudarant taikos sutartį. Todėl atsakomybės pašalinimo ar ribojimo susitarimus reikia skirti nuo sutarties tarp kreditoriaus bei skolininko, kuria kreditorius atsisako savo reikalavimo. Atleidimo nuo atsakomybės susitarimu kreditorius atsisako jau atsiradusios ir teisėtai jam priklausančios teisės reikalauti, jog skolininkas atlygintų dėl jo neteisėtų veiksmų atsiradusius nuostolius. Tuo tarpu iš anksto visiškai ar iš dalies pašalinant atsakomybę užkertamas kelias šiai reikalavimo teisei atsirasti [94]. Taigi šiuos du susitarimus galima atriboti ne tik atsižvelgiant į teisines pasekmes, bet ir į laiko momentą.

[94] Lazauskaitė R. Susitarimų dėl sutartinės atsakomybės ribojimo teisinė prigimtis // Socialinių mokslų studijos. 2010, 1(5), P. 174.

Apibendrinant, atsakomybę pašalinančius arba ją ribojančius susitarimus galima apbrėžti kaip susitarimus, kuriais iš anksto, t. y. iki atsakomybės atsiradimo, susitariama dėl atitinkamos sutarties šalies sutartinės atsakomybės apribojimo ar visiško pašalinimo.

Išankstiniai šalių susitarimai dėl civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo jos nėra naujiena daugelyje užsienio valstybių. Pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje civilinę atsakomybę pašalinančios sąlygos vadinamos *exclusion clauses*, Prancūzijoje – *les clauses de non-responsabilité*, Vokietijoje – *Haftungsausschlussklauseln.*[95] Šiomis sąlygomis šalys paprastai siekia pašalinti sutartinę atsakomybę, kylančią dėl sutarties, kurioje tos sąlygos numatytos, nevykdymo ar netinkamo vykdymo.

Civilinio kodekso 6.253 straipsnis, įtvirtinantis pagrindus, kuriais remiantis civilinė atsakomybė netaikoma arba asmuo gali būti atleidžiamas nuo civilinės atsakomybės, nustato, jog šalių susitarimai gali numatyti ir kitokius atleidimo nuo civilinės atsakomybės ar jos netaikymo pagrindus. Taigi įstatymų leidėjas suteikia šalims galimybę, sutartyje numatyti atvejus, kai civilinė atsakomybė už netinkamą sutarties vykdymą nebus taikoma arba asmuo bus visiškai ar iš dalies atleistas nuo civilinės atsakomybės. Kyla klausimas, kokius susitarimus dėl civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės šalys gali numatyti sutartyje?

Sutarties šalių teisė nustatyti tarpusavio teises ir pareigas nėra absoliuti. Siekiant išvengti silpnesnės sutarties šalies išnaudojimo įstatymų leidėjas yra nustatęs keletą draudimų, susijusių su iš anksto atsakomybę šalinančiomis sutarčių sąlygomis. Visų pirma, šalys savo susitarimu negali pakeisti, apriboti ar panaikinti imperatyviųjų teisės normų galiojimo ir taikymo (Civilinio kodekso 6.157 straipsnio 1 dalis). Antra, sutarties šalių laisvę nustatyti sutarties turinį riboja viešosios tvarkos bei visuomenės moralės principų reikalavimai bei bendrieji civilinių teisinių santykių principai. Pagal Civilinio kodekso 1.81 straipsnį sutarties sąlygos, prieštaraujančios viešajai tvarkai ir gerai moralei, negalioja. Tuo tarpu Civilinio kodekso 1.5 straipsnio 2 dalis numato, kad šalys nustatydamos tarpusavio teises ir pareigas turi vadovautis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais. Taigi, galima daryti išvadą, kad minėtas sutarčių laisvės principas leidžia šalims savo nuožiūra nustatyti bet kokias sutarties sąlygas, tačiau šios sąlygos neturi prieštarauti imperatyvioms teisės normoms, viešajai tvarkai bei gerai moralei, teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principams.

Kaip jau buvo minėta, šalys negali sutartyje numatyti tokių civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės sąlygų, kurios prieštarautų imperatyvioms teisės normos. Dauguma Civilinio kodekso normų, reglamentuojančių civilinę atsakomybę, yra imperatyvios. Civilinio kodekso 6.252 straipsnio 2 dalis numato, kad šalys savo susitarimu negali

[95] Lazauskaitė R. Susitarimų dėl sutartinės atsakomybės ribojimo teisinė prigimtis // Socialinių mokslų studijos. 2010, 1(5), P. 174.

pakeisti imperatyvių teisės normų, nustatančių civilinę atsakomybę, jos formą ar dydį, pavyzdžiui, jeigu įstatymas nustato, kad civilinė atsakomybė atsiranda be kaltės, šalys negali susitarti, jog atsakomybė atsiranda tik esant kaltei.

Vienas iš imperatyvių normų numato Civilinio kodekso 6.252 straipsnio 1 dalis. Šalims draudžiama įtraukti į sutartį sąlygą, kuri numatytų galimybę netaikyti arba apriboti civilinės atsakomybės taikymą už nuostolius (žalą), padarytus dėl skolininko tyčios ar didelio neatsargumo. Be to šalims neleidžiama numatyti atleidimo jokiu pagrindu nuo civilinės atsakomybės dėl visos arba dalies žalos, padarytos sveikatai, dėl gyvybės atėmimo arba neturtinės žalos. Šie draudimai aiškinami tiek viešosios tvarkos argumentais, tiek sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principais.[96]

Minėta teisės norma yra bendroji, t.y. taikoma visais atvejais. Tačiau Civiliniame kodekse yra ir specialiųjų imperatyvių teisės normų, taikomų tam tikrais, specifiniais atvejais. Specialios normos gali nustatyti griežtesnius ribojimus dėl civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės sąlygų. Pavyzdžiui, Civilinio kodekso 6.755 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad kelionių organizatorius neturi teisės riboti ar panaikinti savo civilinę atsakomybę už žalą, atsiradusią dėl turisto mirties ar jo sveikatos sužalojimo. Šio straipsnio 3 dalyje įtvirtintas draudimas kelionių organizatoriui riboti ar panaikinti savo civilinę atsakomybę už žalą, padarytą turistui, jeigu žala padaroma dėl kelionės organizatoriaus tyčios ar didelio neatsargumo.

Pažymėtina, kad Civilinio kodekso 6.252 straipsnio 1 apribojimai taikomi tik išankstiniams susitarimams, kurie sudaromi dar prieš padarant žalos, pavyzdžiui, kai tokia sąlyga yra įtraukiama į sutartį. Tačiau ši norma netaikoma taikos sutartims, kurios sudaromos, kai žalos jau padaryta. Dėl taikos sutarties, prieštaraujančios imperatyvioms teisės normoms, viešajai tvarkai ar nukentėjusiojo interesams, galiojimo sprendžiama ne pagal Civilinio kodekso 6.252 straipsnio nuostatas, bet pagal Civilinio kodekso 6.984, 6.986 straipsnius. Pavyzdžiui, Civilinio kodekso 6.984 straipsnyje numatyta, kad taikos sutartis dėl asmenų teisinio statuso ar veiksnumo, dėl klausimų, kuriuos reglamentuoja teisės imperatyvios normos, taip pat dėl klausimų, susijusių su viešąja tvarka, negalioja.

Civilinio kodekso 6.245 straipsnio 4 dalis pateikia deliktinės atsakomybės sampratą: deliktinė civilinė atsakomybė yra turtinė prievolė, atsirandanti dėl žalos, kuri nesusijusi su sutartiniais santykiais, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato, kad deliktinė atsakomybė atsiranda ir dėl žalos, susijusios su sutartiniais santykiais. Taigi pagal bendrąją taisyklę deliktinė atsakomybė atsiranda dėl žalos padarymo, kai asmens, padariusio žalą arba atsakingo už žalos padarymą, ir nukentėjusiojo nesieja sutartiniai teisiniai santykiai. Kadangi šalių iki teisės pažeidimo nesieja

[96] Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Vilnius: Justitia, 2003, P. 348.

teisiniai santykiai, išankstiniai susitarimai dėl deliktu padarytos žalos atlyginimo nėra įmanomi. Taigi autorės nuomone, asmenys negali sutartimi iš anksto numatyti deliktinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo jos, nes tokie susitarimai prieštarautų imperatyvioms teisės normoms.

Šalių sutartyje numatytos civilinę atsakomybę naikinančios sąlygos turi ne tik neprieštarauti imperatyvioms teisės normoms, bet ir atitikti bendrus protingumo bei sąžiningumo reikalavimus. Civilinio kodekso 6.211 straipsnyje numatyta, kad sutarties sąlygos, kurios panaikina ar apriboja šalies atsakomybę už sutarties nevykdymą arba leidžia ją įvykdyti tokiu būdu, kuris iš esmės skiriasi nuo to, kurio protinai tikėjosi kita šalis, nealioja, jeigu tokios sąlygos atsižvelgiant į sutarties prigimtį bei kitas aplinkybes yra nesąžiningos.

Teismui suteikiama teisė savo nuožiūra vertinti, ar sutarties sąlygos, panaikinančios ar ribojančios šalies civilinę atsakomybę, yra nesąžiningos. Ar tokios sąlygos yra nesąžiningos ir negalioja, teismai sprendžia atsižvelgdami į konkrečias aplinkybes: į sutarties rūšį (komercinė ar vartojimo), pobūdį, sudarymo tvarką (sudaryta derybų ar prisijungimo būdu), tikslą, šalių tarpusavio santykius, jų lūkesčius, ketinimus ir panašiai. Todėl kaip teigia Civilinio komentaro autoriai, negalima panaikinti ar riboti šalies atsakomybės, jeigu ji teikia paslaugas kaip profesionalas ir tarp šalių susiklosto patikėjimo santykiai (pavyzdžiui, Civilinio kodekso 6.742 straipsnis).

Pažymėtina, kad sutarčių laisvės principas nebūtų veiksmingas, jei civilinei teisei nebūtų būdingas „dispozityviųjų normų dominavimas“. Dispozityviosios normos taikomos tiek, kiek sutarties šalys nesusitarė kitaip, todėl, šalims įdiegus sutartinį atsakomybės reguliavimą, šia apimtimi įstatyminės atsakomybės nuostatos nėra taikomos. Taigi, kai civilinės atsakomybės klausimus reglamentuoja dispozityvios teisės normos, šalys gali tarpusavio atsakomybės klausimus išspręsti sutartyje. Tokiais atvejais šalys privalo vadovautis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais, o teismas turi teisę kontroliuoti jų susitarimus.

Vadovaujantis Civilinio kodekso 6.253 straipsnio nuostatomis šalims tarpusavio susitarimu yra leidžiama sutartyje numatyti ir kitokius nei nustatyta įstatyme civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo sutartinės atsakomybės pagrindus. Tokia straipsnio formuluotė, leidžia teigti, kad Civilinio kodekso 6.253 straipsnio nuostatos yra dispozityvios, t.y. leidžiančios šalims modifikuoti jau esančių atleidimo pagrindų taikymo taisykles. Todėl pavyzdžiui, šalys gali laisvai susitarti, kokias aplinkybes jos laikys nenugalima jėga, ir kokius teisinius padarinius šios aplinkybės turės jų tarpusavio santykiams, aptarti rizikos prisiėmimo klausimus ir kita. Tokiu atveju tarp šalių kilęs ginčas turės būti sprendžiamas pagal šalių sutartyje numatytas sąlygas, kadangi teisėtai sudaryta ir galiojanti sutartis jos šalims turi įstatymo galią.[97]

Civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės sutartinių sąlygų reikšmė ypač aktuali tarptautinio pobūdžio sutarčių atveju, kadangi skirtingų šalių teisinės sistemos

[97] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.189 straipsnis // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

ne visada tam tikras aplinkybes numato kaip civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindus, be to taiko nevienodus faktinių aplinkybių pripažinimo civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo jos pagrindų kriterijus bei tokių aplinkybių atsiradimo teisines pasekmes. Kai kurių šalių teisės normos apskritai neįtvirtina tam tikrų atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindų. Pavyzdžiui, Anglijoje vietoje nenugalimo jėgos (*force majeure)* taikoma kita šalių atsakomybę pašalinanti doktrina, frustraciją. Be to, kaip jau buvo minėta, įstatymai nepateikia aiškių ir visiems atvejams tinkamų kriterijų, kuriais būtų galima nustatyti atskirų civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindų egzistavimą. Kiekvienoje konkrečioje byloje šį klausimą sprendžia teismas. Tuo tarpu įvairių šalių teismų požiūris į atskirus civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindus skiriasi. Todėl nevienodas civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės reglamentavimas bei skirtingas teismų požiūris į atskirus civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindus skatina šalis iš anksto sutartyje numatyti atskirus galimus atvejus, kurie bus pagrindas netaikyti civilinės atsakomybės arba iš dalies ar visiškai atleisti šalį nuo civilinės atsakomybės už netinkamą sutarties vykdymą.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

1. Atsakomybės taikymas asmenims, kurių teisei priešingus veiksmus lėmė objektyvios aplinkybės, prieštarautų teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principams, bei paneigtų bendrąją teisinės atsakomybės sampratą, kai atsakomybė taikoma už kaltai padarytą veiklą. Atsižvelgiant į tai, teisės aktuose yra įtvirtintos civilinę atsakomybę eliminuojančios arba ją ribojančios sąlygos.

1.1. Civilinio kodekso 6.253 straipsnyje vartojamos dvi sąvokas – "civilinės atsakomybės netaikymas" ir "atleidimas nuo civilinės atsakomybės". Atleidimas nuo civilinės atsakomybės ir atvejai, kai civilinė atsakomybė visai neatsiranda nėra aiškiai ir griežtai atriboti. Darbe atliktas tyrimas patvirtina, kad civilinės atsakomybės netaikymo sąvoka yra platesnė ir apima ne tik atleidimo nuo civilinės atsakomybės atvejus, bet ir tuos atvejus, kai nenustatomos visos būtinos sąlygos prievolę pažeidusio asmens civilinei atsakomybei atsirasti.

1.2. Faktinio pobūdžio aplinkybės, su kuriomis įstatymų leidėjas sieja civilinės atsakomybės netaikymą arba visišką ar dalinį atleidimą nuo jos, yra civilinės atsakomybės netaikymo arba atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindai. Tai galimi atsakovo gynybos būdai civilinėje byloje. Įrodęs bent vieną atleidimo nuo atsakomybės ar jos netaikymo pagrindą, atsakovas gali apsiginti civilinėje byloje, kurioje pareiškiami reikalavimai dėl atsiradusios žalos.

2. Civilinę atsakomybę sudaro atskiros teisės normų grupės, reguliuojančios vieną nuo kito įvairiais požymiais besiskiriančius teisinius santykius, todėl ir civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindus įtvirtinančios teisės normos yra skirtingos. Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 1 dalyje numatyti bendrieji civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo jos pagrindai: nenugalima jėga, valstybės veiksmai, trečiojo asmens veikla, nukentėjusiojo asmens veiksmai, būtinasis reikalingumas, būtinoji gintis ir savigyna, kurių pagrindu civilinė atsakomybė netaikoma arba asmuo gali būti visiškai ar iš dalies atleistas nuo civilinės atsakomybės.

2.1. Bendrųjų civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindų išplėtimas Civiliniame kodekse yra esminis instituto pokytis. Įstatymas pateikia gana išsamius civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindų apibrėžimus, įtvirtindamas būtinas įrodyti šių pagrindų taikymo sąlygas. Tačiau nepateikiama aiškių ir visiems atvejams tinkamų kriterijų, kuriais būtų galima nustatyti atskirų civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindų egzistavimą. Tai suteikia teismams plačią nuožiūros teisę vertinant, ar aplinkybės, kuriomis remiasi atsakovas yra pagrindas netaikyti civilinės atsakomybės ar iš dalies arba visiškai atleisti jį nuo civilinės atsakomybės.

2.2. Esamas teisinis civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės reglamentavimas leidžia teismams pakankamai lanksčiai spręsti atitinkamas teisines situacijas. Tačiau teismų praktikoje vis dar pasitaiko atvejų, kai analogiškos aplinkybės skirtingų teismų

vertinamos nevienareikšmiai. Autorės nuomone, teismams nukrypstant nuo faktinėmis aplinkybėmis analogiškose arba iš esmės panašiose bylose išdėstytų teisės išaiškinimų (*ratio decidendi*) yra būtina pateikti išsamius ir objektyvius tokio nukrypimo motyvus.

2. 3. Lietuvos Aukščiausiojo teismo praktika civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo klausimais yra formuojama perimant civilinės teisės doktrinos idėjines nuostatas, o taip pat yra įtakojama besikeičiančių visuomeninių santykių specifikos ir vis įvairiapusiškesnių teisinių bei faktinių argumentų, iškeliamų suinteresuotų kasacinio proceso dalyvių. Darbe atlikta Lietuvos Aukščiausiojo teismo praktikos analizė atkleidė, kad civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės teisinis reguliavimas nekelia esminių jo pritaikomumo praktikoje problemų.

3. Atsižvelgiant į taikomos civilinės atsakomybės rūšį bei pobūdį teisės aktai įtvirtina skirtingus civilinės atsakomybės taikymo pagrindus, todėl skirtingai reglamentuojamas ir civilinės atsakomybės netaikymas ir atleidimas nuo jos. Civilinio kodekso 6.253 straipsnyje pateiktų pagrindų sąrašas nėra baigtinis. Civiliniame kodekse bei kituose įstatymuose yra įtvirtinti labai saviti civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindai. Įstatymų leidėjas tam tikriems rizikingos veiklos subjektams suteikia savo teisių gynimo teisinius instrumentus, teisės aktuose numatydamas specialius civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindus (pvz., CK 6.298 straipsnio 1 dalis, 6.754 straipsnio 2 dalis ir kt.) arba atsižvelgiant į veiklos pavojingumą apriboja subjektų galimybę išvengti civilinės atsakomybės taikymo, susiaurindamas civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindų sąrašą (pvz., CK 6.270 straipsnio 1 dalis, 6.256 straipsnio 4 dalis ir kt.).

4. Civilinio kodekso 6.253 straipsnis 9 dalis nustato, jog šalių susitarimai gali numatyti ir kitokius atleidimo nuo civilinės atsakomybės ar jos netaikymo pagrindus nei nurodytieji įstatyme. Darytina išvada, jog ši Civilinio kodekso nuostata taip pat leidžia modifikuoti įstatyme įtvirtintų civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo pagrindų taikymo taisykles. Tačiau šalių sutartyje numatyti civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindai turi būti teisėti, nepažeisti imperatyvių įstatymo nuostatų, neprieštarauti viešąja tvarkai ir gerai moralei bei atitikti sąžiningumo, teisingumo bei protingumo reikalavimus. Dėl kartais pasitaikančio skirtingo teismų požiūrio į atskiras faktines aplinkybes, kurios gali būti pripažintos civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindu, manytina, šalims tikslinga iš anksto sutartyje aptarti, kokias aplinkybes jos laikys civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindais, ir kokius teisinius padarinius šių pagrindų nustatymas turės jų tarpusavio santykiams.

Darbas baigtas 2011-04-14

Justina Markevičiūtė (markeviciutejustina@gmail.com)

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminė literatūra:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija// Valstybės žinios, 1992. Nr. 31-953.

2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 1964, Nr. 19-138.

4. Lietuvos Respublikos draudimo įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 73-1742.

5. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 71-1706.

6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. liepos 15 d. nutarimu Nr. 840 patvirtintos Atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybėms taisyklės // Valstybės žinios, 1996, Nr. 68-1652.

7. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. kovo 13 d. nutarimu Nr. 222 patvirtintos Nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybes liudijančių pažymų išdavimo tvarkos taisyklės // Valstybės žinios, 1997, Nr. 24-556.

8. Convention of the Contract for the International Carriage of Goods by Road (CMR), 1956 Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencija (CMR), 1956 // Valstybės žinios, 1998, Nr. 107-2932.

9. 1990 m. birželio 13 d. Tarybos direktyva Nr. 90/314/EEB, dėl kelionių, atostogų ir organizuotų išvykų paketų: http://www.tourism.lt/lt/dokumentai/90_314_EEC.htm; prisijungimo laikas 2010-05-20.

10. 1985 m. liepos 25 d. Tarybos direktyva Nr. 85/374/EEB, dėl valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų, reglamentuojančių atsakomybę už gaminius su trūkumais, derinimo // Specialusis leidimas, 2004, Nr. 1.

11. German Civil Code: http://www.iuscomp.org/gla/statutes/BGB.htm; prisijungimo laikas: 2010-02-20;

12. French Civil Code - Legifrance: http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/code_civil_somA.htm; prisijungimo laikas: 2010-05-20.

13. Principles of European Tort Law: http://www.egtl.org/principles/index.htm; prisijungimo laikas 2010-05-21.

14. The International Institute for the Unification of Private Law. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts: http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/integralversionprinciples2004-e.pdf; prisijungimo laikas 2010-05-20.

Specialioji literatūra:

15. Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. / red. Ambrasienė D., Baranauskas E., Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.

16. Balčiūnas ir Grajauskas. Advokatų kontora. Bankų teisės apžvalga. 2010 m. rugsėjis.

17. Beale H., Hartkamp A., Kötz H. et al. Contract law and practice. Oxford and Portland, Oregon, 2002.

18. Calamari J.D., Perillo J.M. The Law of Contracts. 4th edition. West Group, 1998.

19. Deakin S., Johnston A., Markesinis B. Markesinis and Deakin‘s Tort law. Oxsford: Clarendon Prees, 2008.

20. European tort law. Syllabus semester 2 (period 3),2003/2004. Utrecht: Faculty of Law, Utrecht University, 2005.

21. Harvey B., Marston J. Cases and Commentary on Tort. Fifth edition. United Kingdom, 2004.

22. Horn N., Kötz H, Leser H.G. German Private and Commercial Law. An Introduction. Oxford: Clorendon Press, 1982.

23. Force Majeure and Frustration of Contract edited by McKedrick E. UK: Lloyd‘s Commercial Law Library, 1995.

24. International Encyclopedia of Comparative law / edited by K.Zweigert. Springer, 1992.

25. Koch B.A., Koziol H. Unification of torts law: strict liability. The Hague, London, New York: Kluwer law international, 2002.

26. Koziol H./Steininger B.C. (eds.) European Tort Law 2006. Tort and Insurance Law Yearbook. Vienna/New York: Springer, 2006.

27. Lazauskaitė R. Susitarimų dėl sutartinės atsakomybės ribojimo teisinė prigimtis // Socialinių mokslų studijos. 2010, 1(5).

28. Lewis R. Insurance and the tort system. UK: Cardiff Law School, Cardiff University, 2004.

29. Markesinis B., Deakin S. Markesinis and Deakin‘s Tort Law. Oxford: Clarendon Press; New York: Oxford University Press, 2008.

30. Meškauskaitė L. Žiniasklaidos teisė. Vilnius: TIC, 2004.

31. Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995.

32. Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Vilnius: Justitia, 2003.

33. Mikelėnas V. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2002.

34. Miškinis P.A. Savigyna Lietuvos civilinėje teisėje // Jurisprudencija, 2002, Nr. 28(20).

35. Nicholas B. Force Majeure and Frustration. J.Comp. Law, 1979.

36. Nicholas B. French Laww of Contract. Oxford: Chorendon Press, 1992.

37. Norkūnas A., Selionytė-Drukteinienė S. Civilinės atsakomybės praktikumas: mokomasis leidinys. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009.

38. Petrauskas, A. Nenugalima jėga (*Force majeure*). Juristas, Nr. 2004/12 (15).

39. Prosser W.L., Keeton W.P. Dobbs D.B. Prosser and Keeton on Torts. 5th edition. West Group, 1984.

40. Sinkevičius E. „Privilegijuoti“ vežėjo automobilių keliais atleidimo nuo atsakomybės pagrindai // Jurisprudencija, 2006, Nr. 2(80).

41. The Europen Group on Tort Law, Principles of European Tort Law. Text and Commentary. Wien, Springer, 2005.

42. Treitel G.H. The Law of Contract. Oxford: Sweet&Maxwell, 2003.

43. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia. 2000.

44. Zweigert K, Kötz. An Introduction to Comparative Law. USA: Oxford University Press Inc, 1998.

45. Голышев В.Г. Применение норм гражданского законодательства об ответственности: учебное пособие. Москва: Юнити: Закон и право, 2009.

46. Суханов Е.А Гражданское право: Учебник, Том 2. Москва: БЕК, 2000.

Teismų praktika:

47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1998 m. gegužės 15 d. nutarimas Nr. 1 „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7^1 straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas“ ir apžvalga // Teismų praktika. 1998. Nr. 9.

48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugsėjo 21 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos dėl actio Pauliana, netiesioginio ieškinio, sulaikymo teisės ir prevencinio ieškinio institutų taikymo apžvalga Nr. 29. // Teismų praktika 2008, Nr. 29.

49. Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga II Nr. AC-33-1 // Teismų praktika, 2010, Nr.33.

50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. birželio 21 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *G.Š. v. LR Generalinė prokuratūra ir kt.,* Nr. 3K-3-710, kat. 7.

51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 gegužės 23 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „BOS“ v. V.Raukštaus firma „Renesansas“*, Nr. 3k-7-467, kat. 43.

52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. vasario 28 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *„E.Kantauskas v. V.Vilkas“*, Nr. 3k-3-221, kat. 39.3., 39.6.2.2, 94.3.

53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 vasario 6 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *Šiaulių regiono aplinkos apsaugos departamentas v. AB “Mažeikių nafta” Biržų filialas*, Nr. 3K-3-222, kat. 39.2.4.

54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 vasario 20 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *Ž.Šapalas v. AB „Lietuvos taupomasis bankas“*, Nr. 3k-3-390, kat. 39.3.

55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. sausio 9 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „Dutch Pack Baltic” v. E. Savicko individuali įmonė “Vytelė”,* Nr. 3K-3-29, kat. 54.

56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 rugsėjo 17 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „Ermilas“ v. AB „Rytų skirstomieji tinklai“ Vilniaus elektros tinklų filialas*, Nr. 3k-3-823, kat. 39.6.2.13.

57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 spalio 8 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *L.Šatraitytė v. UAB „Paira“*, Nr. 3k-3-931, kat. 39.3.

58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 gruodžio 8 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *R.Veličkа, D.L.Veličkienė v. VĮ Kauno 2-ojiklinikinė ligoninė*, Nr. 3k-3-1180, kat. 39.2.4; 39.3; 39.6.2.1.

59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. vasario 4 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „Linas ir Viza” v. Jurgis Leskauskas*, Nr. 3K-3-83, kat. 40.12.

60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. kovo 24 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „Tradcon International” v. UAB „Luvel”,* Nr. 3K-3-223, kat. 45.8.

61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 birželio 14 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *AB „Kauno holdingo kompanija“ v. Kauno apskrities VMI*, Nr. 3k-3-364, kat. 39.3.

62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 13 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *ADB “Snoro Garantas” v. AB “Lietuvos draudimas” ir UAB “LUIDAS”*, Nr. 3K-3-432, kat. 39.6.2.2; 67.

63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. spalio 6 d nutartis, priimta civilinėje byloje *G. V. J., D. J. ir K. J. v. UAB „ Novaturas“,* Nr. 3K-3-524, kat. 16.9.; 39.6.2.13.; 39.7.; 49.3.; 54.

64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos priimta 2004 m. lapkričio 15 d nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „Kemira GrowHow" v. ŽŪB „Anglininkai", UAB „NORD/LB draudimas*", Nr. 3K-3-606, kat. 39.6.1; 67.

65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 22 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *V. V. v. V. G,* Nr.3K-3-621, kat. 118.

66. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 30 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „Limedika" v AB „Lietuvos draudimas"*, Nr. 3K-3-591, kat. 67.

67. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 balandžio 18 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *L. Z. , M. Z. , V. Z. , G. Z. v. VšĮ Marijampolės ligoninė,* Nr. 3k-7-255, kat. 44.2.4.2; 44.8.

68. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 19 d nutartis, priimta civilinėje byloje *A. P. ir R. D. P. v. UAB „Stella Viae" ir UAB „Busturas"*, Nr. 3K-7-186, kat. 54.3; 44.5.2.

69. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gegužės 11 d. nutartis, priimta civilinėje *J.A.Jegelevičius v. UAB "Omnitel"*, Nr. 3k-3-297, kat. 44.2.4.2; 44.6.

70. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 19 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *ūkininkas V.Pečiulis v. AB „Durpeta",* Nr. 3K-3-458, kat. 44.5.1; 44.6; 44.8; 45.1; 95.3.

71. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 lapkričio 2 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „Kopra" v. UAB „Baltic forwarding and shipping"*, Nr. 3k-3-534, kat. 60,61.

72. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 2 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB "Miltzer and Munch Fortransas" v. UAB "Dalila ir partneriai",* Nr. 3K-3-535, kat. 35.4, 42.8; 61.

73. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 kovo 6 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *V.K v. Antano Armoškos įmonė,* Nr. 3K-3-168, kat. 44.5.2.17; 114.

74. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 balandžio 12 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *Vilniaus miesto savivaldybė v. UAB „Baltijos parkingas", UAB „Vilniaus parkavimo kompanija",* Nr. 3k-3-273, kat. 44.3; 44.5.1

75. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 birželio 5 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *L.G. ir G.I. v. antstolė A.R.Ž.*, Nr. 3k-3-373, kat. 35.3.6; 44.3.

76. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 birželio 12 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „Elbga“ v. AB SEB Vilniaus bankas, UAB „Bankroto administravimo grupė“*, Nr. 3k-3-391, kat. 44.3; 44.5.1.

77. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 vasario 11 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *R.Jurgelionio firma v. Kauno miesto savivaldybės administracija*, Nr. 3k-3-62, kat. 52.5; 36.1.

78. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 vasario 22 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *V.M., I.M. (I.M), S.M. v. AB „Lietuvos geležinkeliai“*, Nr. 3k-3-130, kat. 44.5.2.16.

79. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 28 d nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „Ad Locum“ v. V. A*, Nr. 3K-3-257, kat. 32.7; 44.2.4.1.

80. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 spalio 27 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *K.I v. Kauno miesto savivaldybė*, Nr. 3k-3-507, kat. 44.2.3; 44.5.17; 114.11.

81. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 lapkričio 10 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *L. K. ir V. K. v. AB „Lietuvos geležinkeliai“,* Nr. 3K-3-476, kat. 16.2.1.

82. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 lapkričio 28 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *Vokietijos draudimo bendrovė „Zurich Versicherung AG“ v. S.M.*, Nr. 3k-3-580, kat. 130.2.1; 62.1; 44.2.3.

83. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 gruodžio 9 d. nutartis, priimta baudžiamojoje byloje *pagal nukentėjusiojo M.V. kasacinį skundą,* Nr. 2k-424, kat. 1.2.25.4.4; 2.1.15.1.2.

84. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 24 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *AB „If draudimas“ v. Lietuvos automobilių kelių direkcija prie Susisiekimo ministerijos, VĮ „Automagistralė“* Nr. 3K-3-62, kat. 44.5.2.8.

85. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 lapkričio 19 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „Personalo valdymo grupė“ v. UAB „Švaros greitis“*, Nr. 3k-3-543, kat. 35.3.1.

86. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 lapkričio 20 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *D.Č. v. AB „Lietuvos geležinkeliai“ ir Kauno miesto savivaldybės administracija*, Nr. 3k-3-522, kat. 44.5.2.1; 44.8; 114.11.

87. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 lapkričio 23 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *AB If P&C Insurance AS v. Lietuvos Respublikos valstybė*, Nr. 3k-3-509, kat. 44.5.2.7; 73.2.5.5.

88. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 1 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *D.B. v. AB „Krekenavos agrofirma“*, Nr. 3K-3-544, kat. 16.2.4; 44.2.4.2.

89. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. spalio mėn. 4 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *A. Č. V. UAB „Molesta“,* Nr. 3K-3-370/2010, kat. 41, 44.1, 44.3, 52.3.

90. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 1 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „Lit-Invest“ v. UAB „Paribys“,* Nr. 3K-7-411, kat. 44.2.1; 44.3; 44.5.2.17; 110.6.

91. Lietuvos Apeliacinio Teismo 2006 m. spalio 9 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *A. L. v. UAB „Pajūrio mediena“,* Nr. 2A-374, kat. 44.2.4.2, 44.5.2.16.

92. Lietuvos Apeliacinio Teismo 2008 m. birželio 25 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „Baltijos verslininkų namai“ v. UAB „Atkirtos būstas“,* Nr. 2A-371, kat. 36.1, 45.6.

93. Lietuvos Apeliacinio Teismo 2008 m. gruodžio 22 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „Naujoji švara“ v. UAB „Baltijos ąžuolas“,* Nr. 2A-478, kat. 42.4.; 44.2.; 44.3.

94. Lietuvos Apeliacinio Teismo 2009 m. kovo 31 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *UAB „Medelastas“ v. E. U.,* Nr. 2A-36, kat. 62.1; 114.11.

95. Lietuvos Apeliacinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *D. B. v. UAB “K”,* Nr. 2A-334, kat. 16.2.4.; 44.2.4.2.

96. Lietuvos Apeliacinio Teismo 2010 m. kovo 15 d. nutartis, priimta civilinėje byloje *M. Č., M. Č. ir A. Č. v. UAB „(duomenys neskelbtini)“ ir E. S.,* Nr. 2A-326, kat. 44.2.4.2.; 114.

97. Šiaulių apygardos teismo 2010 m. birželio 16 d. sprendimas, priimtas civilinėje byloje Nr. 2-593-71/2010.

98. Vilniaus miesto 1 apylinkės teismo 2010 m. liepos 1 d. sprendimas, priimtas civilinėje byloje Nr. 2-5210-501/2010.

99. Vilniaus miesto 3 apylinkės teismo 2009 m. lapkričio 26 d. sprendimas, priimtas civilinėje byloje Nr. 2-7784-582/2010.

Kiti šaltiniai:

100. Force Majeure and Hardship: Application in International Trade Practice with Specific Regard to the CISG and the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/rimke.html; prisijungimo laikas: 2010-05-20.

101. Krizė – argumentas nevykdyti įsipareigojimų. eVERSUS: http://finansai.eversus.lt/naujienos/903; prisijungimo laikas 2010-05-20.

SANTRAUKA

Civilinės atsakomybės netaikymas ir atleidimas nuo civilinės atsakomybės. Teismų praktika

Šio darbo tikslas – atskleisti civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės teisinio reglamentavimo teorinius ir praktinius aspektus, pateikiant teismų praktikos analizę nagrinėjamu klausimu. Šiam tikslui pasiekti darbe visų pirma aptariami bendrieji teoriniai civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės klausimai: atskleidžiamas atleidimo nuo civilinės atsakomybės ir civilinės atsakomybės netaikymo santykis, pateikiama civilinę atsakomybę bei jos taikymą šalinančių pagrindų samprata ir klasifikacija.

Esminė tyrimo dalis nukreipta į bendruosius civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindus: nenugalimą jėgą (*force majeure*), valstybės veiksmus, trečiojo asmens veiklą, nukentėjusio asmens veiksmus, būtinąjį reikalingumą, būtinąją gintį ir savigyną, įtvirtintus Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.253 straipsnyje. Aiškinamas šių pagrindų turinys, nurodomos taikymo sąlygos. Pagrindiniai šaltiniai, kuriais remiamasi: Lietuvos teisės normos, Lietuvos Aukščiausiojo teismo bei Lietuvos Apeliacinio teismo nutartys, užsienio teisinė literatūra bei teismų praktika civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės srityje.

Trečiajame skyriuje analizuojami kiti specialūs atleidimo nuo civilinės atsakomybės ar jos netaikymo atvejai bei šalių susitarimai dėl civilinės atsakomybės netaikymo ar ribojimo. Aptariama šalių galimybė išplėsti įstatyminį reglamentavimą sutartyje numatant kitokias nei įstatyme nustatytas civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės sąlygas.

Pagrindinės sąvokos: civilinės atsakomybės netaikymas, atleidimas nuo civilinės atsakomybės, civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindai.

SUMMARY

Not applicable civil liability and relief of a civil liability. Court practice

The objective of this work is to reveal theoretical and practical aspects of legal regulation concerning not applicable civil liability and relief of a civil liability, providing the analysis of court practice on the matter under investigation. First of all, general theoretical questions related to not applicable civil liability and relief of a civil liability are analysed in the work to achieve this objective, the proportion between relief of a civil liability and not applicable civil liability is revealed, conception and classification of civil liability and the fundamentals annihilating its application are delivered.

The essential part of the research is directed towards general fundamentals of not applicable civil liability and relief of a civil liability: *force majeure*, government acts, conduct of the third party, actions of the victim, under necessity, necessity defence and self-defence, confirmed by Article 6.253 of the Civil code of the Republic of Lithuania. The content of these fundamentals is commented, terms of application are indicated. The main sources being appealed to: legal standards of Lithuania, decisions of the Supreme Court of Lithuania and Appellate Courts of Lithuania, foreign juridical literature and court practice in the field of not applicable civil liability and relief of a civil liability.

Other special cases of being released from civil liability or not applicable civil liability and agreement between the parties concerning not applicable civil liability or its restriction are analysed in the third chapter. Possibility of the parties to expand legal regulation in the agreement foreseeing other terms of not applicable civil liability or relief of a civil liability than the ones determined by the law is disputed.

The main concepts: not applicable civil liability, relief of a civil liability, fundamentals of not applicable civil liability and relief of a civil liability.